

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

**TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN SOSYAL İNŞACI TEORİ
ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ**

Gizem COŞKUN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN SOSYAL İNŞACI TEORİ ÇERÇEVESİNDE
ANALİZİ

Gizem COŞKUN

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

18/07/2023

Gizem COŞKUN

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir
*Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Emel Glden OKTAY danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

18/07/2023

Gizem COŞKUN

TEŞEKKÜR

Tez yazma sürecim boyunca bana yol gösteren, beni motive eden, desteğini esirgemeyen çok değerli tez danışmanım Prof. Dr. Emel GÜLDEN OKTAY'a, yüksek lisans eğitimim boyunca beni yönlendiren ve her konuda destek olan değerli hocalarım Prof. Dr. Yunus KOÇ, Prof. Dr. Evgenia KERMELİ ÜNAL ve Dr. Öğr. Üyesi Tefvik Orçun ÖZGÜN'e ve görüş ve önerilerini benimle paylaşarak tez çalışmama katkı sağlayan jüri üyesi sayın Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca beni tüm kalbiyle seven ve her adımda koşulsuzca destekleyen aileme ve bu süreçte bana tüm kalbiyle inanan değerli arkadaşlarıma varlıkları için sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

COŞKUN, Gizem. *Türk Devletleri Teşkilatı'nın Sosyal İnşacı Teori Çerçevesinde Analizi*, Yüksel Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Bu tez çalışmasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin 1991'de dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetleri; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile Türkiye arasında Türk kimliği etrafında geliştirilen ilişkiler ele alınmıştır. İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" ülküsü ile fikirsel altyapısını oluşturduğu ve 2009 Nahçıvan Anlaşmasıyla kurumsallaşma sürecini tamamlayan Türk Devletleri Teşkilatı bu ilişkileri bir ileri aşamaya taşımıştır. Bu çalışmada Türk Birliği idealinin ve bu idealden hareketle oluşturulan kurumların ilerleyen süreçlerde bölgesel ve küresel ölçekte Uluslararası İlişkilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynayacağı savı ortaya konmakta ve bu sav Uluslararası İlişkiler kuramlarından Sosyal İnşacı bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Uluslararası İlişkilerin anarşik yapısından yola çıkarak, uluslararası sistemi sadece maddi yapılar üzerinden ele alan Neo-Realist kuramın aksine Sosyal İnşacı kuram, Uluslararası İlişkilerde sosyal ve fikirsel yapıların en az maddi yapılar kadar etkili olduğunu savunmaktadır. Sosyal İnşacı yaklaşıma göre sistemdeki aktörlerce paylaşılan fikir, inanç ve değerler sistemi yapısal bir özellik gösterir ve sosyal-siyasal eylemler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Paylaşılan ortak kimlik, kültür, inanç ve değerler sayesinde bir araya gelen Türk Cumhuriyetlerinin, Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde zirveler süreciyle başlayan ve yeni kurumlarla desteklenen bütünleşme süreçleri olumlu bir yapıya evrilmektedir. Bilim, kültür, eğitim, ekonomi, diplomatik, siyasî, hukukî alanlarındaki ilişkiler ve iş birlikleri Sosyal İnşacı teorinin sadece maddi yapılar değil, fikirlerden ve ülkülerden doğan yapılar da uluslararası alanda egemen devletleri belli oluşumların içerisinde oynadıkları rol itibariyle ulusal çıkarlarını yeniden belirlemeye yönlendirebileceği iddiasını doğrulamaktadır. Bu tezin temel savı Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacı bakış açısından yola çıkarak, Türk Devletleri Teşkilatı'na üye olan Türk Devletleri'nin Teşkilat bünyesinde mevcut olan ve süreç içerisinde oluşturulacak iş birliği

yapıları çerçevesinde uluslararası alanda ulusal çıkarlarını ortaklaşa belirleyebilecekleri bir aşamaya gelmelerinin mümkün olacağı yönündedir.

Anahtar Sözcükler

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Sosyal İnşacılık, Gaspıralı İsmail Bey, Türk Kimliği, Uluslararası Örgütler, Ulusal Kimlik, Ulusal Çıkar.

ABSTRACT

COŞKUN, Gizem. *A Social Constructivist Analysis of Organization of Turkic States*, Master's Thesis, Ankara, 2023.

In this thesis, the relations between Turkey and the Turkic Republics, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Uzbekistan, which declared their independence after the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1991, are analyzed. The Organization of Turkic States, the ideological infrastructure of which was created with Ismail Gasprinsky's ideology of "Unity in Language, Opinion, and Work" and which completed the institutionalization process with the Nakhchivan Agreement of 2009, is the highest point of these relations. In this study, it is evaluated that the ideal of the Turkic Union and the efforts made in this direction will play an important role in shaping international relations on a regional and global scale in the future. In contrast to the Neo-Realist theory, which is based on the anarchic nature of international relations, analyses the international system only through material structures; Social Constructivist theory argues that social and ideational structures are at least as effective as material structures in International Relations. According to the Social Constructivist approach, the system of ideas, beliefs and values shared by the actors in the system has a structural characteristic and has a determinant effect on social-political actions. The Turkic Republics, leagued together by common identity, culture, beliefs and values, the integration processes within the Organization of Turkic States, which started with the summit process and supported by new institutions, are evolving into a positive structure. Relations and cooperation in the fields of science, culture, education, economy, and diplomatic, political and legal fields confirm the Social Constructivist Theory's claim that not only material structures but also structures arising from opinions and ideals can lead sovereign states in the international arena to redefine their national interests in terms of the role they play in certain formations. The main argument of this thesis is that based on the Social Constructivist perspective in International Relations, it will be possible for the Turkic States, which are members of the Organization of Turkic States, to reach a stage where they can jointly determine their national interests in the international arena

within the framework of the cooperation structures that exist within the Organization and will be established in the process.

Key Words

Organization of Turkic States (TDT), Social Constructivism, Ismail Gasprinsky, Turkish Identity, International Organizations, National Identity, National Interest.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: SOSYAL İNŞACILIK TEORİSİ.....	7
1.1. Sosyal İnşacılık Nedir?	7
1.2. Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık.....	8
1.2.1. Uluslararası Sistemin Yapısı	17
1.2.1.1.Alexander Wendt'in Anarşi Sınıflandırması.....	19
1.2.2. Aktör-Yapı	21
1.2.3. Normlar	23
1.2.4. Kimlik ve Çıkar.....	26
2. BÖLÜM: TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN FİKİRSEL ALTYAPISI.....	31
2.1. Rusya'nın Bölgedeki Hakimiyeti.....	31
2.2. İsmail Gaspıralı ve Türk Birliğinin Fikirselsel Altyapısı	33
2.2.1. Bağımsızlık Süreçleri	46
3. BÖLÜM: TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KURULUŞ AŞAMALARI ve TARİHSEL GELİŞİMİ.....	50

3.1. Bağımsızlık Sonrası İlişkiler	50
3.2. Zirveler Süreci.....	51
3.2.1. Ankara Zirvesi (1992).....	52
3.2.2. İstanbul Zirvesi (1994).....	54
3.2.3. Bişkek Zirvesi (1995).....	55
3.2.4. Taşkent Zirvesi (1996)	56
3.2.5. Astana Zirvesi (1998).....	57
3.2.6. Bakü Zirvesi (2000)	58
3.2.7. İstanbul Zirvesi (2001).....	60
3.2.8. Antalya Zirvesi (2006)	62
3.2.9. Nahçıvan Zirvesi (2009)	63
3.2.10. İstanbul Zirvesi (2010).....	65
3.3. Kurumsallaşma Süreci	66
3.3.1. Almatı Zirvesi (2011).....	67
3.3.2. Bişkek Zirvesi (2012).....	69
3.3.3. Gebele Zirvesi (2013)	70
3.3.4. Bodrum Zirvesi (2014).....	71
3.3.5. Astana Zirvesi (2015).....	73
3.3.6. Çolpan Ata Zirvesi (2018)	75
3.3.7. Bakü Zirvesi (2019)	78
3.3.8. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Devlet Başkanları Olağanüstü Toplantısı (2020).....	82
3.3.9. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayrıresmî Zirvesi (2021)	83
3.3.10. İstanbul Zirvesi (2021).....	84

3.3.11. Semerkant Zirvesi (2022).....	87
3.3.12. Türk Devletleri Teşkilatı İkinci Olağanüstü Zirvesi (2023)	89
3.4. Temel Organlar	91
3.4.1. Devlet Başkanları Konseyi (DBK).....	91
3.4.2. Dışişleri Bakanları Konseyi (DIBK).....	91
3.4.3. Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK).....	92
3.4.4. Aksakallar Konseyi	92
3.4.5. Sekreteryaya.....	92
4. BÖLÜM: TEŞKİLAT BÜNYESİNDEKİ OLUŞUMLAR.....	94
4.1. İlişkili Kurumlar.....	94
4.1.1. Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY).....	94
4.1.2. Türk Akademisi.....	97
4.1.3. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA).....	99
4.1.4. Türk Kültür ve Miras Vakfı	100
5. BÖLÜM: SOSYAL İNŞACI BAKIŞ AÇISIYLA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI	102
5.1. Sosyal İnşacılık ve Uluslararası Örgütler.....	102
5.2. Sosyal İnşacılık ve Türk Devletleri Teşkilatı.....	103
5.3. Sosyal İnşacılık Bakış Açısıyla Türk Devletleri Teşkilatı Hangi Alanlarda İş Birliğine Gidebilir?	106
5.3.1. Siyasi ve Ekonomik İş Birlikleri	106
5.3.2. Dış Politika ve Diaspora İş Birliği	109
5.3.3. Eğitim-Bilim-Kültür Alanlarındaki İş Birlikleri	111
5.3.4. Güvenlik.....	114
SONUÇ	117

KAYNAKÇA	121
EK 1. Etik Kurul İzni Muafiyet Formu	132
EK 2. Orjinallik Raporu	133
EK 3. Turnitin Benzerlik İndeksi	134

GİRİŞ

İlk defa İsviçreli psikolog Jean Piaget tarafından kullanılan bir kavram olan “Constructivism”, zamanla birçok sosyal bilim alanında yer edinmiştir. Uluslararası İlişkiler literatüründe “Constructivism”, “İnşacılık/ Sosyal İnşacılık”, “Yapısalcılık” veya “Konstrüktivizm” şeklinde kullanılmakta olan bu kavramın, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde meydana gelmiş dört büyük tartışmadan sonuncusu vasıtasıyla kendine yer edindiği kabul görmektedir. Günümüz itibarıyla ise Sosyal İnşacılık kuramı, Uluslararası İlişkiler içerisinde diğer teorilerle birlikte yerini almış bulunmaktadır. Bu yaklaşım, Uluslararası İlişkilerde pek çok oluşumu açıklamakta kullanılmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplini İnşacı yaklaşımların öncüleri olarak kabul edebileceğimiz fikirler, 1980’lerde Yeni-Gerçekçilik (Neo-Realist) ve Yeni-Liberalizm (Neo-Liberalizm) kuramlarına karşı geliştirilmeye başlanmıştır. Geleneksel kuramlar olarak kabul edilen Yeni-Gerçekçilik ve Yeni-Liberalizm Uluslararası İlişkilerde gücün dağılımından, devletlerin çıkarlarının güç ve zenginlik üzerine verilen mücadeleden ibaret olduğunu iddia ederken, fikirlerin önemini göz ardı etmişlerdir. Sosyal İnşacılık ise materyal güçlerin yanı sıra fikirlerin de Uluslararası İlişkilerde devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını şekillendirerek önemli normlar oluşturabileceklerinin üzerinde durmaktadır. Sosyal İnşacılığın farklı anlayışları bulunmakla beraber; uluslararası yapının fikirler tarafından belirleniyor olması ve bunun karşısında bu yapının kimlikleri, çıkarları ve ülkelerin dış politikalarını belirliyor olması, devlet ve devlet-dışı aktörlerin bu yapıyı dönüştürme kapasitesine sahip olması bu teorinin önemli özellikleri arasındadır.

Disiplindeki genel görüş uluslararası sistemin anarşik bir sistem olduğu yönündedir. Bu sistemde herhangi bir kural koyucu üst otorite bulunmamaktadır. Klasik Gerçekçi ve Yeni-Gerçekçi kuramcılara göre (Mearsheimer gibi), uluslararası sistemin anarşik yapısı askeri rekabet, çatışma ve hatta savaş üretmeye meyilli bir sistemdir. Güç mücadelesinin hâkim olduğu bu sistemde devletler kendi başının çaresine bakmak durumundadır. Sosyal İnşacı yaklaşım sistemin yapısı konusunda bahsi geçen teorilerle hemfikiridir. Fakat bu teoriye göre anarşi, aktörlerin kimlik ve çıkarlarına bağlı olarak var olmakta ve devletler tarafından değiştirilebilmektedir. Sosyal İnşacılık bu yönüyle, uluslararası sistemin

yapısını değişmez bir şekilde anarşik olarak gören Yeni-Gerçekçi kuramın aksine Uluslararası İlişkilerde değişimi açıklama iddiasındadır. Wendt'e göre uluslararası sistemde sadece çatışma doğuran bir anarşi yoktur, bu sistemde üç farklı tür anarşiden bahsedilebilmektedir. Bunlar "Hobbesçu Anarşi", "Lockecü Anarşi" ve "Kantçı Anarşi"dir. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimler sonucunda 20. yüzyılın sonlarından itibaren uluslararası politika, iş birliklerinin yolunu açan, Kantçı özelliklere sahiptir. Anarşik özelliklere sahip olan uluslararası sistemdeki iş birliklerini bazı Sosyal İnşacı teorisyenler (Finnemore, Klotz & Tannenwald gibi) normlar üzerinden açıklarken bazı teorisyenler de (Wendt) kimlikler ve çıkarlar üzerinden açıklamaktadır. Ayrıca Sosyal İnşacı teoriye göre normlar devletlerin kimlikleriyle yakından ilişkilidir.

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra Dünya, bir takım kimlik çatışmalarına sahne olmuştur. Bu gelişmenin ardından kimlik, sadece insan veya toplumu tanımlamakla sınırlı kalmamış devletleri de tanımlayan bir kavram haline gelmiştir. Bu çalışmada da sıklıkla ele alınan kimlik kavramını Uluslararası İlişkiler literatürüne dahil eden teorik yaklaşım Sosyal İnşacılık'tır. Sosyal İnşacı yaklaşımda kimlikler verili ve sabit değildir, dış politika söylem veya eylemleriyle yeniden üretilmektedir. Sosyal İnşacılar kimliklerin sabit olmadığını savunurken aslında bu kimliklerin hem ulusal hem de uluslararası süreçlere bağlı olarak yeniden inşa edilebildiğini de ifade etmektedir. Bu inşa süreci aktörlerin etkileşimiyle gerçekleşmektedir. Bu teoriye göre kimlikler çıkar tanımlarını oluşturur. Bir devlet, kimliği uğruna çıkarlarına aykırı hareket etmemektedir, aksine çıkar algısı doğrultusunda kendine uygun kimlikler edinmektedir.

Bu çalışmada incelenmekte olan ve günümüzde devletlerarası etkileşim ve iletişimde önemli bir payı olan Türk kimliği, uzun bir süreçten geçmiştir. Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk topraklarının 16. yüzyıldan itibaren Rus hakimiyeti altına girmesi ile birlikte Türkler yalnızca siyasi ve ekonomik olarak değil ideolojik olarak da bağımsızlığını kaybetmiştir. Rusya'nın 19. yüzyılda izlemiş olduğu yayılma politikası doğrultusunda birçok Türk topluluğu, buldukları bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Birçok Türk topluluğu milli benliklerini kaybetme noktasına gelmiştir. Bu duruma karşı çıkan, Türk halkının haklarını savunmaya çalışan ve halkı bilinçlendirmek adına uğraş veren aydınlar hapse atılmış, sürgün edilmiş veya öldürülmüştür. Ruslaştırma ve Ortodokslarlaştırma, eğitiminin Kiril alfabesi ile verilmesi gibi çeşitli politikalar sonucunda

Türklerin kimlikleri ve milli benlikleri baskılanmıştır. Bu politikalara ek olarak, bölgedeki her Türk topluluğuna farklı isimler verilmesi ile birlikte bu halklar birbirlerinden daha fazla uzaklaştırılmıştır.

Türkistan coğrafyasında bunlar yaşanırken Osmanlı Devleti'nde imparatorluğun son dönemlerinde ortaya atılan ve Türk kimliği etrafında şekillenen Türkçülük akımı, Türk milletlerinin soydaşlarıyla birlik ve dayanışma içerisinde olmaları gerektiğini savunmuştur. Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü gibi aydınların öncülük ettiği bu akım, farklı coğrafyalardaki Türklere de ulaşmıştır. Dünyadaki tüm Türklerin, siyasi olarak sınır farklılıkları olsa dahi, birbirlerinden farklı olmadıklarını ifade eden Yusuf Akçura, Türk halklarının birleşmeleri konusunda fikrinsel altyapıyı hazırlayan Türk aydınlarından birisi olmuştur. Günümüzde hala yayımlanmaya devam eden Türk Yurdu dergisi ile bu fikirler Türk dünyasının birçok yerine yayılmıştır. Kırım'da ise Gaspıralı İsmail Bey başta olmak üzere Türk aydınlar, halkları milli benlik ve kimlik konusunda bilinçlendirme çalışmaları başlatmıştır. Türkçülük fikrinin önde gelen isimlerinden olan Yusuf Akçura, kurmuş olduğu Türk Yurdu dergisinde, İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" ilkesini benimsemiştir. İsmail Gaspıralı'nın, farklı topraklarda ve birbirinden ayrı yaşayan Türklere milli bilincin kazandırılması ve bu duyguların nesilden nesile aktarılması çabaları, Türk kimliği etrafında örgütlenme konusunda büyük önem taşımaktadır. Dönemin koşullarına bakıldığında hükümet tarafından uygulanan baskı ve sansürler, Türk topluluklarının farklı kesimlerinden gelen eleştiriler, maddi imkânsızlıklar gibi çeşitli zorluklar altında Gaspıralı İsmail Bey, ortak dilden ortak fikirlere kadar birçok alanda Türk dünyasında birlik konusunda eşsiz bir çaba göstermiştir.

Birbirlerine hem soy bağıyla bağlı hem de birçok ortak değere sahip olan Türk halkları farklı bölgelere dağılmış ve hatta zamanla bir kısmı diğer milletlerin hâkimiyetine girmiş olsalar da, ilerleyen süreçte ortak bir yapı kurmayı başarmıştır. Türkiye ile Orta Asya ve Kafkasya arasında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce başlayan diyaloglar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından daha da artmıştır. Bu çalışmada Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasını takiben 1992 yılından bu yana Türkçe konuşan devletler arasında ortak kimlik ve ortak çıkar oluşumu bağlamında herhangi bir gelişmenin sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir. İki 1992 yılında Ankara'da gerçekleştirilen

Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri ile başlayan süreçten günümüze gelindiğinde, ortak kimlik ve ortak çıkar oluşumu bağlamında birçok adım atılmıştır. Türk Dünyası'nda birlik oluşturma yolunda oldukça önemli olan bu adımlar bugünkü Türk Devletleri Teşkilatı yolunda bir basamak olmuştur. Bu süreçte hedeflenen iş birliği doğrultusunda pek çok yapı oluşturulmuştur. Bu yapılar içerisinde yer alan Türk Devletleri'nin, içerisinde buldukları yapıyı bir taraftan şekillendirmeleri, diğer taraftan bu yapı tarafından çıkar algılamaları başta olmak üzere birçok konuda değişime uğramaları söz konusudur.

Uluslararası İlişkiler literatüründe uluslararası örgütler ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Bu örgütler Realizm, Liberalizm gibi farklı örgütler açısından değerlendirilmiştir. Yine Uluslararası İlişkiler literatüründe Sosyal İnşacı bakış açısıyla farklı bölge ve alanlarda oluşturulan birçok uluslararası örgütün incelendiği görülmektedir. Son yıllarda ise Türk Devletleri Teşkilatı üzerin yapılan çalışmaların arttığı görülmektedir. Teşkilatın kuruluş aşamalarının ele alındığı çalışmalara ek olarak literatürde teşkilatın farklı bir örgüt ile kıyaslaması, Neoklasik Realizm çerçevesinde incelemesi yapılmıştır. Teori açısından bakıldığında farklı coğrafyalardaki ülkelerin oluşturdukları topluluklar (örneğin Avrupa Birliği, ASEAN) Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacı açıdan akademik olarak çokça analiz edilmiş olmasına rağmen, geçmiş 1990'lı yıllara giden Türk Devletleri Teşkilatı'nın Sosyal İnşacı açıdan incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada, Türk devletleri arasında yapılan ortak toplantılarda ortaya çıkan hedefler Sosyal İnşacı kuram açısından ele alınmıştır. Bağımsızlığın ardından bu devletler arasında ortak çıkarların oluşumunun ortaya koyulması, ortak kurumsal yapılar çerçevesinde ortaya koyulan ortak çıkarların belirlenmesi, ortak çıkarların oluşumunun Sosyal İnşacı kuram açısından "Yapı-Yapan" ilişkisi çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada birincil kaynaklar olarak 1992'den itibaren yapılan Konsey ve Zirve toplantılarının sonuç bildirimleri incelenmiştir. Yine birincil kaynak olarak devlet ve hükümet başkanlarının demeçleri başta olmak üzere, hükümet yetkililerinin demeçleri söylem analizi açısından ele alınmıştır. Hem tarihsel geçmiş hem de güncel gelişmeler konusunda Türk Devletleri Teşkilatı'nın web sayfası dahil olmak üzere teşkilat bünyesindeki alt kuruluşların web sayfaları da birincil kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık yaklaşımı, başta Nicholas Onuf ve Alexander Wendt olmak üzere konunun teorisyenlerinin orijinal makalelerinden yola çıkılarak incelenmiştir. İkincil kaynaklar olarak özellikle Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık kuramının uluslararası örgütler üzerine uyarlanması konusu üzerinde duran makaleler ele alınmıştır. Bunlardan yaklaşık 50 yıl önce kurulmuş olan ASEAN (Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği) ve AB (Avrupa Birliği) hakkında Sosyal İnşacı açıdan analiz yapan makalelerden faydalanılmıştır. Yine Türk Devletleri Teşkilatı'nın oluşumu süreci hakkında yazılmış olan ikincil kaynaklar toplanarak analiz edilmiştir.

Tez çalışmasının “Sosyal İnşacılık Teorisi” başlıklı birinci bölümünde, Sosyal İnşacılık kuramı ele alınmıştır. Bu bölümde ilk olarak İnşacılık kuramının ortaya çıkışı ve diğer disiplinlerdeki yerine değinilmiştir. Ardından teorinin Uluslararası İlişkiler disiplinde kendine yer edinmesi ve bu alandaki öncü teorisyenler aktarılmıştır. Uluslararası İlişkiler disiplinde, farklı teorilerce ele alınan uluslararası sistemin yapısına ilişkin görüşler aktararak, İnşacılık teorisinin ve bu teorinin öncülerinden olan Alexander Wendt'in bu konuya nasıl yaklaştığı ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca yaklaşımın “Aktör-Yapı”, “Normlar”, “Kimlik ve Çıkar” konularını nasıl değerlendirildiği de aktarılmaktadır.

“Türk Devletleri Teşkilatı'nın Fikirsal Altyapısı” başlıklı ikinci bölümde, Orta Asya ve Kafkasya üzerindeki Rus hâkimiyeti ve bu süreçte Türk aydınları önderliğinde verilen mücadele ele alınmaktadır. Rus hükümetinin baskı ve engellemelerine karşın, teşkilatın fikirsal altyapısını oluşturan Gaspıralı İsmail Bey'in 19. yüzyılda “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” ülküsüyle atmış olduğu adımlar değerlendirilmektedir. Ayrıca bu bölümde bahsi geçen Türk devletlerinin bağımsızlık süreçleri aktarılmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü “Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kuruluş Aşamaları ve Tarihsel Gelişimi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlık sonrası ikili ve çok taraflı ilişkileri ele alınmaktadır. Bağımsızlığın ardından, bu devletlerin, gerçekleştirmiş oldukları diyaloglar, toplantılar ve günümüzde hala devam eden zirveler süreci aktarılmaktadır. Bu zirvelerde ele alınan konular ve teşkilatın temel organları anlatılmaktadır.

Dördüncü bölümde “Teşkilat Bünyesindeki Oluşumlar” başlığı altında teşkilat bünyesinde oluşturulan kurumlar; “Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)”,

“Türk Akademisi”, “Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA)” ve “Türk Kültür ve Miras Vakfı” ele alınmıştır. Günümüz itibariyle TDT bünyesinde faaliyet gösteren bu dört kurumun kuruluş aşamaları, faaliyetleri ve gerçekleştirdikleri etkinliklere değinilmektedir.

“Sosyal İnşacı Bakış Açısıyla Türk Devletleri Teşkilatı” başlığıyla ele alınan beşinci ve son bölümde ise ilk olarak bu teori kapsamında ele alınan ASEAN ve AB örnekleri incelenmiştir. Ardından Sosyal İnşacılık teorisinin Türk Devletleri Teşkilatı’nın oluşumunu ne şekilde açıklayabildiği ele alınmıştır. Bu bölümde son olarak Türk Devletleri Teşkilatı’nın Sosyal İnşacılık bakış açısıyla hangi alanlarda iş birliğine gidebileceği analiz edilmiştir.

Üye ülkeler arasında her yıl gerçekleştirilen Devlet Başkanları Zirveleri ve bu zirveler sonunda imzalanmış olan bildirimler incelendiğinde 1992 yılından itibaren katedilen yolu gözler önüne sermektedir. Ankara Zirvesi (1992), İstanbul Zirvesi (1994), Bişkek Zirvesi (1995), Taşkent Zirvesi (1996), Astana Zirvesi (1998), Bakü Zirvesi (2000), İstanbul Zirvesi (2001), Antalya Zirvesi (2006), Nahçıvan Zirvesi (2009), İstanbul Zirvesi (2010) ile Almatı (2011), Bişkek (2012), Gebele (2013), Bodrum (2014), Astana (2015), Çolpon-Ata (2018), Bakü (2019), İstanbul (2021) ve Semerkant’ta (2022) yapılan zirve sonucunda kurulan yapılardan dış politika söylemlerine kadar birçok alanda ilerleme sağlanmıştır. “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” fikrinin, günümüz Türk Cumhuriyetlerini getirmiş olduğu nokta ve geline bu noktada Türk dünyasının iş birliği potansiyeli gelişmeye devam etmektedir.

1. BÖLÜM

SOSYAL İNŞACILIK TEORİSİ

1.1. SOSYAL İNŞACILIK NEDİR?

İnşacılık yaklaşımı Sosyoloji ve Psikoloji başta olmak üzere birçok sosyal bilim alanında uzun yıllardır kullanılan bir yaklaşımdır. Düşünsel kökenleri, bilim felsefesinde ve sosyal teoride bulunan farklı yaklaşım ve görüşlerden oluşan İnşacı yaklaşım, kaynağını öncelikli olarak bilginin sosyal bir inşa olduğunu savunan ve bilginin pasif değil, aktif ve sosyal bir öğrenim süreci olduğunu vurgulayan ‘idealist’ ve bir ölçüde ‘pragmatist’ felsefi yaklaşımlardan almaktadır (Küçük, 2016, s. 328).

“Constructivism” kavramını ilk olarak İsviçreli psikolog Jean Piaget, giriş bölümünü 1925 yılında yazmış olduğu, *La Construction du re’el chez l’enfant (The Construction of Reality in the Child)* isimli kitabı ile kullanmaya başlamıştır (Sjøberg, 2010, s. 485-490). Bu sebeple Piaget, psikoloji alanında, kavramın isim babası olarak anılmaktadır. Psikoloji biliminde “Constructivism” kavramını kullanarak bu yaklaşımla ilgili öncü çalışmalar yapan bir diğer önemli isim Sovyet psikolog Lev Vygotsky’dır. Sosyal veya gerçekçi yapılandırmacı geleneğin genellikle Vygotsky’nin çalışmasından türediği kabul edilmektedir (Liu & Matthews, 2005, s. 388). Psikoloji alanında sosyal yapılandırmacılık olarak bilinen bu yaklaşıma göre insanın düşünce, duygu, dil ve genelde de davranışları dış dünyayla karşılıklı ilişki içinde oluşur ve kişi ile sosyal, kültürel ve tarihsel güçler birbirine karmaşık bir şekilde bağlıdır (Karakaş, 2017). Yakın dönem sayılabilecek 1950’lerde ve 1960’larda psikolog George Kelly (Kelly, 1955) ve sosyolog olan Peter Ludwig Berger ve Thomas Luckmann (Berger & Luckmann, 1966) bu alanda çalışmalar yapan ve kavramı geliştiren başlıca isimlerdir (Sjøberg, 2010, s. 485-490).

Sosyoloji alanında;

İnşacılık, insan türünün bir özelliği olan sosyalliğinin tüm yönlerini; bu sosyallikle ilişkili olarak ortaya çıkan birçok farklı bilgi formunu -buna sosyal bilimcilerin kendileri tarafından üretilen bilgiler de dâhil olmak üzere- sürekli

ve içsel bir sosyolojik bakış açısıyla izlemeyi ve geliştirmeyi içerir (Weinberg, 2014, s. 20-21, aktaran Alpman, 2018, s. 16).

Toplumdaki bireylerin aktif olarak rol alması ile birlikte bu bireylerin benlikleri inşa edilmektedir. Böylece sosyal düzen sürekli bir oluşum içindedir.

Bu kavram ilerleyen dönemlerde sosyoloji ve psikoloji alanından farklı olarak sadece Uluslararası İlişkiler çalışmalarında değil bazı fen bilimleri de (örneğin, biyoloji ve matematik) dâhil olmak üzere akademinin diğer alanlarına yayılmış ve çeşitli konularda kullanılmaya başlanmıştır (Küçük, 2009, s. 773). Yukarıdaki tanımlardan görüldüğü üzere bu yaklaşım, hangi alanda kullanılırsa kullanılsın, o alana ait bir şeylerin üretildiği ve inşa edildiği görüşünü savunmaktadır.

1.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SOSYAL İNŞACILIK

Uluslararası İlişkiler literatüründe “constructivism” kavramı; “İnşacılık/Sosyal İnşacılık”, “yapısalcılık” veya “konstruktivizm” şeklinde kullanılmaktadır. Fakat Türkçe literatürdeki “yapısalcılık” kavramı daha çok “structuralism” kelimesini karşılamaktadır. Bu da farklı yaklaşımları akla getirebilir ve tanımsal karışıklıklara yol açabilir. Bu nedenle “constructivism” için “İnşacılık/Sosyal İnşacılık” kelimelerini kullanmak bu karışıklığı ortadan kaldırabilir.

Sosyal İnşacılık yaklaşımı Uluslararası İlişkiler disiplininde ortaya çıkan ve sadece bu alanda etkili olan bir yaklaşım değildir. “Temelde inşacılık, Kantçı bilim felsefesinde, bilginin öznelere pasif bir şekilde aktarılmadığı, bilişsel yapılar aracılığıyla yorumlanarak öğrenildiğini savunan yaklaşıma verilen addır” (Rumelili, 2014, s. 152). Yukarıda da bahsedildiği gibi, birçok sosyal bilim dalında var olan, özellikle sosyoloji ve psikoloji alanlarında etkin olarak kullanılmakta olan bir yaklaşımdır. Yaklaşımın Uluslararası İlişkiler disiplinine 1980’li yılların sonlarında sosyoloji alanından taşındığı kabul edilmektedir fakat yaklaşım zamanla, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki dördüncü tartışmanın da etkisiyle bu disiplinde daha özgün bir yapıya kavuşmuştur. “İnşacı uluslararası ilişkiler teorileri özellikle George Herbert Mead, Irving Goffman, Ludwig Wittgenstein ve John Searle’in eserleri üzerine inşa edilmiştir” (Rumelili, 2014, s. 152).

“İnşacılığın temel varsayımlarından biri olan “gerçekliğin sosyal inşası” Peter L. Berger ve Thomas Luckman’ın aynı adlı eserlerinde ortaya konmuştur” (Rumelili, 2014, s. 152).

“Uluslararası ilişkilerde ilk kez “İnşacılık” kavramını kullanan Onuf, inşacı düşüncenin esin kaynağı olarak Anthony Giddens’in “yapılandırma kuramını (structuration theory)” kabul etmektedir” (Kiraz, 2014, s. 211). “Antony Giddens’in yapı-yapan ilişkisine getirdiği “yapılanma yaklaşımı” da inşacı uluslararası ilişkiler teorilerinin temel dayanak noktalarından biri olmuştur” (Rumelili, 2014, s. 152). “Daha geniş bir perspektiften bakıldığında inşacı teorilerin üzerinde Durkheim, Weber, Hegel ve Kant’ın etkileri belirgindir” (Rumelili, 2014, s. 152).

İnşacılık yaklaşımı, “1980’lerin ortalarından itibaren uluslararası ilişkileri etkileyen epistemolojik tartışmalardan etkilenmiş ve ayrıca 1970’lerden itibaren Hedley Bull ve Martin Wight’ın öncülüğünde gelişen İngiliz Ekolü yaklaşımından da beslenmiştir” (Rumelili, 2014, s. 152). Kökenleri 1950’lere dayanan İngiliz Okulu, aynı zamanda uluslararası toplumda bir yandan realizm ve idealizm, diğer yandan realizm ve liberal kurallara dayalı bir düzen arasında bir orta yol bulma çabası olarak ortaya çıkmıştır (Viotti & Kauppi, 2016). “İngiliz Okulu, uluslararası siyasetin bir anarşi ortamı olduğunu kabul ederken aynı zamanda devletler arasında bir düzen de sunduğuna inanan ve bu uluslararası düzeni ‘uluslararası toplum’ kavramı ile açıklayan rasyonalist bir uluslararası ilişkiler kuramıdır” (Ergül Jorgensen, 2015, s. 187). “İngiliz Ekolü’nün temel sorunsalı uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı değil, bu yapının içinde yerleşik olduğu düzendir” (Rumelili, 2014, s. 153). Bir “devletlerarası toplumun varlığından bahseden” bu ekole göre “devletlerarası toplum, devletlerin ortak olarak kabul ettikleri ve devletlerarası sistemin düzenli işlemlerini mümkün kılan değerler, kurallar ve kurumlardan oluşur” (Rumelili, 2014, s. 153). “Güçler dengesi, diplomasi ve ahde vefa bu kurum ve kurallara örnek olarak verilebilir” (Rumelili, 2014, s. 153). “İngiliz Okulu’nun önemli teorisyenlerinden Hedley Bull uluslararası toplumun felsefe, tarih ve hukuktan doğduğunu söyler ve ‘her şeyin ötesinde, muhakeme gücünün kullanılmasına duyulan açık güven ile belirlendiğini’ ifade eder” (Ergül Jorgensen, 2015, s. 188). “Yalnız inşacılar, İngiliz Ekolü’nün devletlerarası toplum anlayışını dar kapsamlı ve sığ bulmuşlar; uluslararası sistemin sosyal-kültürel üst yapısının, kapsadığı değer, kural ve

kurumlar açısından çok daha zengin ve devlet davranışları üzerinde daha etkin olduğunu iddia etmişlerdir” (Rumelili, 2014, s. 153).

“Devletleri sosyal varlıklar olarak gören; belli değerleri, normları, kurumları paylaşan devletlerin bir uluslararası toplum oluşturduğunu düşünen” “İngiliz Ekolü”nün yanı sıra “uluslararası veya uluslararası bilimsel kurumların veya toplulukların sağladığı bilginin belli konularda veya alanlarda ülkeler arası işbirliğinin oluşumuna önemli katkı sağladığını gösteren Ernst B. Haas, Peter Haas ve Emmanuel Adler gibi isimler de inşacılığın bugünkü hâline düşünsel katkıları olan isimlerdir” (Kiraz, 2014, s. 214).

Viotti ve Kauppi’e göre (2016), Uluslararası İlişkiler alanında çalışılan konuların kapsamı ve çeşitliliği göz önüne alındığında, bu alanda araştırma yapanların Uluslararası İlişkilerin nasıl çalışılacağına dair farklı görüşlere sahip olmalarının şaşırtıcı değildir. Gerçekten de Uluslararası İlişkiler disiplini, Uluslararası İlişkilerdeki temel sorunsalları yorumlamak üzere ortaya konmuş olan farklı teorik (kuramsal) yaklaşımlar ve bunlar arasındaki tartışmalar sürecinde şekillenmiştir. Uluslararası İlişkilerde farklı bakış açıları ve fikirler, disiplin içerisinde farklı tartışmalar doğurmuştur. Genel olarak Uluslararası İlişkiler disiplininin tarihine bakıldığında dört ana tartışmadan bahsedilebilir. Bu tartışmalar; Realizm-İdealizm, Geleneksel Yaklaşımlar-Davranışsalcılık, Paradigmalar arası tartışma: Neo-Realizm, Neo-Liberalizm ve Marksizm ve son olarak Pozitivizm – Post-Pozitivizm tartışmaları olarak ayrılmaktadır. İki savaş arası dönemde başlayıp 1950’lere kadar devam etmiş olan, uluslararası ilişkilerin doğasını konu alan realizm (gerçekçilik)-idealizm tartışması ve 1960’larda disiplinin uygun metodolojisinin ne olduğu sorunu üzerine gelenekselciler-davranışsalcılar arasında ortaya çıkan tartışma dört büyük tartışmadan ilk ikisidir (Viotti & Kauppi, 2016, s. 2). Uluslararası İlişkiler disiplininde ilk ve en eski kuramsal tartışma, Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra Wilson prensipleri ile de ortaya konmuş olan İdealizm fikri ile Realizm arasındaki tartışmadır. 1950’lere kadar devam eden bu tartışmada Klasik Realist akımın öncülerinden E.H. Carr, *The Twenty Years’ Crisis 1919-1939* isimli kitabında iki savaş arası dönemde (1919-1939), Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından ortaya atılan İdealist fikirlerin nasıl birer birer yaşanan tarihsel olaylar karşısında geçersiz kaldığını ve yerini savaşın kaçınılmazlığını da savunan Realizm fikrine bıraktığını açıklamaktadır (Carr, 1946). Carr bu kitapta İdealizmi hem savunduğu ilkeler açısından

hem de metodolojik olarak eleştirmektedir. Carr'a göre (1946), Uluslararası İlişkilerin anlaşılması için sadece normatif yaklaşımlar yeterli değildir, aynı zamanda bilimsel, pozitivist bir yaklaşım da gerekmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplinini şekillendiren ikinci kuramsal tartışma sosyal bilimlerde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle ABD'li akademisyenler tarafından benimsenen davranışsalcı dönüşüm ile birlikte Gelenekselciler ile Davranışsalcılar arasında yaşanan bir metodolojik tartışma olarak kendisini göstermektedir. İdealist ya da Realist olması fark etmeksizin gelenekselciler, devletlerin ve diğer siyasal organizasyonların eylemlerini anlamak için tarih, hukuk, felsefe ve diğer nicel olmayan araştırma yöntemlerinin öncelikli olduğunu savunmuşlardır (Viotti ve Kauppi, 2016, s. 2) Diğer taraftan davranışsalcılar ise sosyal bilimlerde doğa bilimlerine benzer şekilde bilimsel pozitivist metotların uygulanmasıyla genellemeler yapılarak değişkenlerin tespit edilerek ölçülmesi, hipotezlerin test edilmesi ve nedensel model inşası gibi yöntemler üzerinde durmuşlardır (Viotti ve Kauppi, 2016, s. 2) Bu dönemde David Singer, Morton Kaplan gibi akademisyenler doğa bilimlerinde kullanılan metotların Siyaset Bilimi'nin bir alt dalı olarak görülen Uluslararası İlişkilerde de uygulanması gerektiğinden yola çıkarak "sistem" yaklaşımını Uluslararası İlişkilere uygulamaya çalışmıştır (Singer, 2006; Kaplan, 2008)

Diğer taraftan geleneksel yaklaşımları takip etmeye devam eden "İngiliz Okulu"ndan Hedley Bull *The Anarchical Society* çalışmasıyla sadece gözlenebilir verilerin elde edilmesiyle yapılacak bir analizin verimsiz olacağını iddia ederek, tarihsel ve yorumsamacı geleneksel yöntemlerle çalışmaya devam etmiştir. Hedley Bull'a göre (2002), egemen devletlerin temel aktörler olarak yer aldığı uluslararası alanda üst otorite yokluğu sebebiyle anarşi mevcut olmakla birlikte devletlerarası ilişkilerin gelişimi süresinde ortaya çıkan davranış normları aslında devletleri "anarşik bir toplum" oluşturarak bir arada var olmanın savaş dışı yöntemlerini geliştirmeye de teşvik etmektedir. İkinci tartışma her ne kadar birinci tartışmanın devamı gibi görünmekteyse de temel odak noktası metodoloji olmuştur.

İlk iki tartışma konusunda akademide bir fikir birliği olsa da diğer tartışmalar için farklı fikirler söz konusudur. Üçüncü tartışma Uluslararası İlişkiler disiplininde "paradigmalar arası tartışma" olarak kabul edilmektedir. 1970'lerde ve 1980'lerde Kuhn'un bilim

felsefesine getirmiş olduğu paradigmlar ve bilimin gelişimi tartişmasına bağlı olarak gelişmiştir. Kuhn'a göre (1970), bilimin gelişmesinde iki aşama bulunmaktadır: "normal bilim" ve "devrimsel bilim". Kuhn (1970), "incommensurability" Türkçe ifadesiyle "kıyaslanamazlık" kavramı üzerinde durmaktadır. Bu görüşe göre iki paradigma birbiriyle kıyaslanamaz ve birlikte var olamaz (Kuhn, 1970). Bu nedenle her dönemde disiplinde baskın olarak bir tane paradigma bulunmalıdır. Paradigmlar arasındaki dönüşüm sonucunda farklı paradigmlar diğerine üstün gelebilmektedir. 1970'lerde ve 1980'lerde Neo-Realizm, Uluslararası İlişkiler disiplininde baskın bir konumda olmuştur. Disiplinin diğer teorileri olan Neo-Liberalizm ve Marksizm ise Neo-Realizmin bu egemenliğine meydan okuyan kuramlar olmuştur. Bu tartişmada kuramların nasıl olması gerektiği ile ilgili herhangi bir görüş bulunmaktan ziyade daha çok o dönemin aktörleri arasındaki ilişkilere ve temel sorunların sebeplerine yönelik farklı bakış açıları üzerinde durulmuştur.

nc tartişmaya yönelik diğer görüş Karacasulu'nun aktarımına göre (2014), "yeni liberal ve yeni gerçekçi yaklaşımları tek bir çatı altında toplayan rasyonalizm ile düşünümsel (reflektivist) olarak adlandırılan teoriler arasında grlmştir" (Karacasulu, 2014, s. 105). Bu görüşte "nc tartişma pozitivizm ve pozitivizm sonrası (post-pozitivizm) olarak da adlandırılmaktadır" (Karacasulu, 2014, s. 105). Fakat bu son tartişma dördüncü tartişmayı tanımlamak için de kullanılmaktadır. Bu noktada disiplin içerisinde bir başka ayırım karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi dördüncü tartişmanın hangi yaklaşımları kapsadığı konusunda akademide net bir görüş birliği olmamakla birlikte bu tartişmanın Rasyonalistler-İnşacılar arasında gerçekleştiğini kabul eden (Küçük, 2016, s. 327) ve İnşacılığı tartişmanın merkezine koyan görüşler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Tayyar Arı'ya göre (2014), "Soğuk Savaşın sona ermesiyle beraber, bu tartişma iki yeni ekseninde daha devam etmeye başladı. Bunlardan biri rasyonalistlerle konstrktivistler arasında diğerisi ise konstrktivistlerle eleştirel teoriler arasındaydı" (Arı, 2014, s. 13). Fakat hangi görüş temel alınırsa alınsın, sonuç olarak Sosyal İnşacılık yaklaşımının Uluslararası İlişkiler disiplininde kendine yer edinmesi ve kendini bu alana kabul ettirmesi dördüncü büyük tartişma ile olmuştur.

Akademideki yaygın görüşü temel olarak Pozitivizm ve Pozitivizm sonrası olarak adlandırabileceğimiz sonuncu tartışma Uluslararası İlişkiler disiplinde metodolojik tartışmaların yanı sıra kuramın neyi ele aldığı ve nasıl ele aldığı konularını irdeleyen ontolojik ve epistemolojik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Disiplin içerisinde “Teorik tartışma Neorealizm ve Neoliberalizm arasında yaşanırken, meta-teorik tartışma da Pozitivizm ile Post-pozitivizm arasında yaşanmıştır” (Kardaş ve Erdağ, 2016, s. 379). Dördüncü tartışmanın özellikle Soğuk Savaş’ın bitişini takip eden dönemde Uluslararası İlişkilerde farklı bakış açıları üzerinde durulmasını sağlaması tesadüf değildir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin Neo-Realistlerin beklentilerinin ve öngörülerinin aksine aniden yıkılması, ABD ile Sovyetler Birliği’nin ideolojik rekabetine dayanan iki kutuplu düzenin ortadan kalkması ile bir anda değişen Uluslararası İlişkilerin gidişatını açıklayacak bir kuramın olmaması tartışmayı disiplinin temellerini sorgulamaya yönelecek şekilde etkilemiştir. Bu tartışmada Uluslararası İlişkilerin çalışılmasına yönelik ontolojik ve epistemolojik olmak üzere iki temelde ele alınan bazı sorular bulunmaktadır. Varlık bilimi olarak da özetleyebileceğimiz Ontoloji, etrafımızdaki varlıkları nasıl gördüğümüz veya onları nasıl algıladığımızla ilgilidir. “Uluslararası ilişkilerde incelediğimiz olgular/yapılar fen bilimlerinde incelediğimiz yapılar gibi gerçek/materyal anlamda elle tutulur, gözle görülür varlıklar mıdır?, Yoksa bu yapılar uluslararası ortak fikirlerden, anlayışlardan, normlardan, ilkelere oluşmuş soyut kavramlardan mı oluşmaktadır?”, “Ele aldığımız aktörler bu yapılardan bağımsız olarak mı hareket etmektedir? Yoksa bu yapının bir unsuru olarak mı davranmaktadır?”, “Ülkelerin ekonomik ve askeri varlıklarını ölçebiliyoruz fakat savaşlarda gözle görülemeyen faktörleri nasıl hesaba katabiliriz?”, “Aktörler her zaman rasyonel bireyler gibi davranabilen birimler midir?”, “Maddi yapılar mı soyut yapılar mı göz önünde bulundurulmalıdır?” (Viotti ve Kauppi, 2016, s. 3-4). Bu tarz ontolojik sorular tartışılan konuya göre artırılabilir veya çeşitlendirilebilir fakat burada temel ontolojik soru “Biz neyi inceliyoruz?” sorusudur. Disiplin içerisinde yer alan her kuram farklı bir ontolojik anlayış üzerinden hareket etmektedir. Bu ontolojik yaklaşımdan hareketle ele alınan olgunun nasıl incelenebileceği ise epistemolojik soruya karşılık gelmektedir. Bu noktada ontolojik yaklaşım doğrudan bir şekilde epistemolojik yaklaşımı da belirlemektedir.

Daha önce ifade edildiği gibi 1980'lerin sonuna kadar Pozitivizm Uluslararası İlişkilerde baskın yaklaşım olmuştur. Bu karşılık olarak ortaya çıkan Post-Pozitivizm ise sosyal bilimlerde objektif ve daima geçerli tek bir doğru olmayacağından yola çıkarak tamamen sübjektif bir bakış açısı getirmektedir. Bu yaklaşım, Pozitivizmin ampirik yaklaşımını reddetmekle beraber Yorumsamacı, Post-Modern, Eleştirel Yaklaşımları ve Feminist bakış açısını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Post-Pozitivizm, Pozitivizmin ölçülebilir ve gözlemlenebilir veri iddialarından çok sosyal ve tarihsel bağlamda olayları yorumlamayı tercih etmektedir. Buna göre tüm gerçeklikler içerisinde bulunduğu sosyal ve tarihsel yapı içerisinde anlam kazanabilmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplininde Pozitivist ve Post-Pozitivist yaklaşımların yanı sıra, bu iki yaklaşım arasında orta yolu bulmaya çalışan yaklaşımlar da mevcuttur. Bu noktada Nicholas Onuf'un öncüsü olduğu ve Alexander Wendt'in geliştirdiği İnşacılık yaklaşımı bu orta yol olarak kabul edilebilir. Yorumlayıcı anlayışlar olarak adlandırdığımız Yapısalcı, Eleştirel, Post-Modern ve Feminist düşüncenin ortak bir noktası vardır: Hepsi de Pozitivist teorileştirmeyi, özellikle de Realizm ve Liberalizmi yönlendiren epistemolojik, metodolojik ve ontolojik varsayımlardan bir ya da daha fazlasına karşı çıkmaktadır (Kauppi ve Viotti, 2019, s. 15). Viotti ve Kauppi'ye göre (2019), Uluslararası İlişkilerde Yorumlayıcı yaklaşımına çok sayıda akademisyen katkıda bulunmuş olsa da, Alman akademisyen Max Weber (1864-1920) oldukça önemli bir yere sahiptir. Weber, "kültürel gerçekliğe ilişkin tüm bilgilerin her zaman belirli bakış açılarından elde edilen bilgiler olduğunu" savunmaktadır (Kauppi ve Viotti, 2019, s. 15). Başka bir ifadeyle, her bireyin çalışması belirli bir doktrinden, dünya imajından, ideolojiden, paradigmadan, teoriden, anlayıştan veya bakış açısından etkilenecektir (Kauppi ve Viotti, 2019, s. 15). Bu açıdan sosyal bilimsel araçlarla açıklamada düşünsel faktörlerin rolünü ortaya koymaya çalışan Weber; yorumlayıcı anlayışlar ve özellikle de daha sonra gelişen İnşacılık üzerinde önemli bir etki yaratmıştır (Kauppi ve Viotti, 2019, s. 15).

Sosyal İnşacılık kuramının ortaya çıktığı ve biçimlendiği dönemde Neorealizm, Uluslararası İlişkilerin baskın teorisi konumundaydı. Uluslararası İlişkiler teorisinde İnşacılığın yükselişi son yirmi yılda oldukça hızlı olmuş, ekonomik yapısalcılığı geçerek İngiliz Okulu'nu etkilemiş ve Uluslararası İlişkiler alanındaki etkisi açısından Realizm ve Liberalizme meydan okumuştur (Kauppi ve Viotti, 2019, s. 15). Soğuk Savaş'ın

ardından Sosyal İnşacılık sadece Neo-Realizmin değil diğer teorilerin de öngöremediği ve açıklamakta yetersiz kaldığı noktalara yönelik açıklamalar getirmiştir. Komünist/Sosyalist Sovyetler Birliği, Liberal Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve bu iki bloğun müttefikleri arasında süregelen Soğuk Savaş'ın sona ermesi dünya siyasetinde öngörülemediği bir olay olmuştur. Sonraki süreçte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması, Sovyet tehdidine karşı kurulmuş olan Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü (NATO)'nün bu bloğun dağılmasına rağmen hala varlığını sürdürüyor olması ve Avrupa kıtasındaki ülkelerin egemenliklerini bir üst otorite olan Avrupa Birliği (AB)'ne devretmesi gibi konular Uluslararası İlişkilerin gündemini meşgul etmiştir. İki kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçişin yaşandığı bu dönemde ayrıca Almanya ve Japonya gibi devletlerin sert güç araçlarına başvurmayıp, bu sistemde başat güç olmaya çalışmamaları da mevcut teorilerin açıklayamadığı bir diğer konu olmuştur (Demirtaş, 2015). “Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Soğuk Savaş sonrası dönemde normlar, kurallar, söylemler ve kimlikler gibi inşacıların vurgu yaptığı unsurların uluslararası ilişkilerde daha çok önem kazanması Sosyal İnşacılığın yükselişine ivme kazandıran önemli dış gelişmeler olmuştur” (Küçük, 2016, s. 327).

Kauppi ve Viotti'ye göre (2019), İnşacılık yaklaşımı, Uluslararası İlişkiler çalışmalarıyla ilgili teorik olarak bilgilendirilmiş, yorumlayıcı bir anlayış olarak nitelendirilir. Bu yaklaşım bünyesinde pozitivist olarak nitelendirilebilecek ve ampirik yöntemleri benimseyenler olsa da, aradıkları açıklama türü tipik olarak devletlerin veya devlet dışı aktörlerin davranışlarını yönlendiren “dışarıdaki” yasayı kapsayan tümdengelim değil, öznel ve öznel arası, insan anlayışlarını tam olarak dikkate alan nedenselliklerdir (Kauppi ve Viotti, 2019, s. 16). İnşacılık, dünya siyasetinin sosyal ya da öznel arası boyutunu vurgulayan, Uluslararası İlişkilere yönelik özgün bir yaklaşımdır (Griffiths ve O'Callaghan, 2004, s. 50). Özünde, terimin de ima ettiği gibi Sosyal İnşacılık, bilgimizin nesnelere bizim yorumlarımızdan bağımsız olmadığı varsayımı ile bilgi ve gerçeklik olarak düşündüklerimizi/dikkate aldıklarımızı dâhil etmek için insan eyleminin indirgenemez bir biçimde öznel arası boyutuna ilişkindir (Viotti & Kauppi, 2016, s. 278).

İnşacılar, Uluslararası İlişkilerin (bazı realistlerin iddia ettiği gibi) maddi kısıtlamalar veya (bazı liberal enternasyonalistlerin savunduğu gibi) uluslararası ve ulusal

düzeylelerdeki kurumsal kısıtlamalar dahilinde rasyonel eylem ve etkileşime indirgenemeyeceği konusunda ısrarcıdır (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 50). Temel savları; yapı ile yapan arasındaki ilişkiyi açıklamak, “Uluslararası ilişkileri oluşturan devletler ile Uluslararası İlişkilerin yapısı arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?” sorusu ile ilgilenmek olan İnşacılık genel bir sosyal teori olarak kabul edildiği için İnşacılar Uluslararası İlişkilerde farklı konulara odaklanabilmektedir. Örneğin bazı teorisyenler “yapı-yapan” konusuna odaklanırken, bazı teorisyenler ulus-devletler arasındaki ilişkiler, bazıları ise ulus-devlet ötesi ilişkiler üzerinde çalışmaktadır.

1990’lı yıllarda Soğuk Savaş’ın da sona ermesiyle birlikte Sosyal İnşacı fikirler Uluslararası İlişkilerde daha çok kabul görmeye başlamıştır. Özellikle temel savını büyük güçler arasındaki güç dengesinin korunmasına dayandıran ve pozitivist yöntemi benimseyen Neorealizm kuramının iddiaları Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle geçerliliğini yitirmiştir. Temel kavramlarını sosyolojinin kabullerinden alan Sosyal İnşacı kuramlar genel olarak içinde yaşadığımız dünyanın kesin verili olmadığını, insan davranışlarıyla sürekli olarak yeniden inşa edilebildiğini iddia etmektedir. “Gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmesi”, İnşacılık anlayışının temelini oluşturmaktadır. Bunun en önemli unsurlarından birisi aktörlerin ve onların kimliklerinin (dolayısı ile çıkarlarının) sosyal olarak inşa edilmiş olmasıdır. Aktörler toplumun dışında ve onun öncesinde var olmamaktadır. Tam tersine aktörler, içerisinde buldukları kültürel çevreleri tarafından üretilmekte ve yaratılmaktadır. Örnek vermek gerekirse; bir devletin, belirli bir kimlikle ile tanınmasını sağlayan şey o devletin kimliğini, çıkarlarını ve dış politikalarını meşru kılan kimlik ile bağlantılı olarak birtakım kuralların olmasıdır. Oluşturulan gerçeklikler, çoğunlukla objektif gerçeklikmiş gibi görünür ve sosyal gerçeklikler olarak nitelendirilir. Fiziksel gerçeklikler insanların ortak anlayışının dışında oluşmuş gerçekliklerdir ve yeryüzünde insanlar yaşamasa dahi bulunabilmektedir; fakat para, insan hakları, terörizm, egemenlik gibi kavramlar insanların üzerinde hem fikir olmasıyla ortaya çıkmış sosyal gerçekliklerdir.

Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık yaklaşımı genel itibariyle gerçekliğin sosyal inşasına dikkat çekmektedir. “Sosyal İnşacılık toplumsal gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini ve bir toplumsal gerçeklik olarak uluslararası ilişkilerin de bir ‘sosyal inşa’ olduğunu iddia eden bir yaklaşımdır” (Küçük, 2016, s. 325).

Sosyal İnşacı perspektiften bakıldığında, uluslararası ilişkilerde devletler, egemenlik, anarşi, uluslararası kurumlar, ittifaklar, güçler dengesi, büyük güçler, ulusal çıkarlar, güvenlik, anarşi, tehdit, güvenlik ikilemi, barış vb. aktörler, olgular ve kurumlar aslında gerçekliği bütünüyle maddi ve sabit olmayan sosyal inşalardır (Küçük, 2016, s. 325).

Sosyal inşa fikri tek bir nesnel gerçeklikten ziyade bağlamlar arasında farklılıklar olduğunu öne sürmektedir (Fierke, 2010, s. 189). Uluslararası düzeydeki değişimi açıklamaya ya da anlamaya çalışan bu teori, uluslararası sistemde meydana gelen olayları açıklama noktasında diğer Uluslararası İlişkiler teorilerinden farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Örneğin geleneksel Uluslararası İlişkiler teorileri, devletlerin zaman ve mekân boyunca aynı olduğunu varsayarak, genelleme ve teori inşası amacıyla düzenliliklerin belirlenmesine öncelik vermiştir (Fierke, 2010, s.189). Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve sonrasında yaşanan değişimler, tarihsel bağlamın önemini ortaya koymuş ve çatışmadan iş birliğine ya da barıştan savaşa geçişle ilgili soruları gündeme getirmiştir (Fierke, 2010, s. 189)

“Uluslararası ilişkilerde rasyonalist yaklaşımlar, devletleri ya da bireyleri temel analiz birimi olarak kabul ederken, onların varlıklarını beraber var oldukları sosyal ortamdan aynı ve bağımsız gören bireysel bir ontolojik bakış açısı benimserler” (Rumelili, 2014, s. 153). “İnşacı yaklaşımlar ise, sosyal bir ontoloji benimseyerek, sosyal varlık olan birey ve devletlerin, onları çevreleyen ve kim olduklarını ve ne yapacaklarını şekillendiren normatif anlam ortamından ayrı düşünülmemeyeceğini savunurlar” (Rumelili, 2014, s. 153-154).

1.2.1. Uluslararası Sistemin Yapısı

Uluslararası sistemin yapısını tanımlamak için anarşi kavramı, Uluslararası İlişkilerde oldukça sık kullanılan bir kavramdır. “Geleneksel olarak uluslararası ilişkiler disiplini, devletler üstü bir devletin ya da uluslararası bir *Leviathan*'ın yokluğunda, anarşik bir sistemin sorunlarını inceleyen bir disiplin olarak tanımlanır” (Yalvaç, 2011, s. 72). Birçok Uluslararası İlişkiler teorisinin fikir birliğinde olduğu konu uluslararası sistemin yapısının anarşik olmasıdır.

Uluslararası ilişkiler kuramında anarşi kavramının bu kadar önemli bir yeri olmasının temel nedeni, çağdaş sosyal bilimler içinde uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak varlık nedenini oluşturmasını sağlayan bir özelliğinden kaynaklanır: iç politikadan farklı olarak uluslararası politika, merkezi bir otorite, bir hükümet ya da yönetici olmayan bir alanda yapılmaktadır (Yalvaç, 2011, s. 72).

Uluslararası politika esas olarak uluslararası sistemin anarşik olması gerçeğiyle belirlenmektedir. Bu sistemde herhangi bir kapsayıcı, üst otorite yoktur. Bunun yerine biçimsel olarak eşit birimlerden yani devletlerden oluşan aktörler vardır ve bu aktörlerin her biri kendi toprakları üzerinde egemendir.

Neorealistlere göre: “Anarşik düzenler genellikle doğaları gereği askeri rekabet, güç dengeleri ve savaş üretmeye meyilli, kendi başının çaresine bakma sistemleridir” (Wendt, 2021, s. 306). Bu sistem, devletleri belirli şekillerde hareket etmeye zorlamaktadır. Neorealist görüşe göre anarşik yapılar doğaları gereği askeri rekabet, güç dengeleri ve savaş üretme eğiliminde olan kendi kendine yardım sistemleridir (Wendt, 2003, s. 247). Devletler böyle bir ortamda, özellikle güvenlik için, kendilerinden başka kimseye güvenemezler. Bu nedenle anarşi, devletleri güç açısından kendi çıkarlarını savunmaya zorlamaktadır. Wendt ve diğer birçok Sosyal İnşacı teorisyen, anarşinin varlığı ve devletlerin uluslararası sistemdeki merkeziliği gibi bazı temel varsayımlar konusunda Realist ve Neo-Realist teorisyenlerle aynı fikirleri paylaşmaktadır. Fakat Sosyal İnşacı teorisyenler Neo-Realistlerin, uluslararası siyasetin “birim” veya “devlet” düzeyindeki açıklamalarını göz ardı etmelerine meydan okumaktadırlar. Ayrıca Wendt (2003) *Social Theory of International Politics* kitabında anarşinin makro düzeyde düşman, rakip ve dost modellerinin sisteme hâkim olduğunu öne sürmektedir.

Sosyal İnşacı yaklaşıma göre anarşi esasen hiçbir devletin ya da devlet topluluğunun diğerleri üzerinde egemen herhangi bir kurumun veya otoritenin olmadığı bir duruma işaret etmektedir. Bu noktada Sosyal İnşacılar uluslararası sistemin, aslında hâkim teorilerin bahsettiği anlamda anarşik olmadığını iddia eder. İnşacılar anarşinin uluslararası sistemin karakteristik bir durumu olduğunu kabul etmekle birlikte, bunun tek başına hiçbir şey ifade etmediğini savunmaktadır (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). Anarşi aslında bir kural durumudur, kuralsızlık değildir. Çünkü sistemde uyulması

gereken bir kuralın olmaması anarşi ile değil kaos ile açıklanabilmektedir. Anarşi, uluslararası siyaset açısından belirgin ve önemli bir düzen sorunu oluşturur; inşacı yaklaşım ise bu soruna yeni çözümler önermektedir (Wendt, 2021, s. 306). Diğer teorilerden farklı olarak Sosyal İnşacılara göre anarşi aktörlerin kimlik ve çıkarlarına bağlı olarak var olmakta ve devletler tarafından değiştirilebilmektedir. Yani devletlerin ortaya çıkarmış olduğu anarşi, uluslararası sistemin doğal ve değişmez yapısı değildir (Wendt, 2013). Wendt'e göre "anarşi, devletlerin onu nasıl oluşturduğuyla alakalıdır, çünkü sonuçta güç politikası olarak tanımlanan uluslararası sistem aslında sosyal bir inşanın ürünüdür" (Demirtaş, 2015). "İnşacılar uluslararası sistemde devletlerin kolektif anlam dünyalarının ve davranış pratiklerinin teşkil ettiği bir sosyal-kültürel yapı olduğunu ve bu yapının, anarşik yapıyı içine alıp şekillendirdiğini iddia ederler" (Rumelili, 2014, s. 155). "İnşacılar, bu sosyal-kültürel yapıyı oluşturan kurallar, fikirler ve normlar üzerine eğilmişlerdir; hatta her biri üzerine ayrı bir literatür oluşmuştur" (Rumelili, 2014, s. 155).

1.2.1.1.Alexander Wendt'in Anarşi Sınıflandırması

Wendt (1992), çağdaş devlet sisteminin rekabetçi, kendi kendine yetebilen bir yönü olduğu konusunda Neorealist görüşe katılmaktadır. Fakat üç aşamalı bir argüman geliştirmiştir. İlk olarak, kendi çıkarını gözeten güvenlik anlayışlarının anarşinin kurucu bir özelliği olmadığını göstererek kendi kendine yardım ve anarşi kavramlarını birbirinden ayırmaktadır (Wendt, 1992). İkinci olarak, kendi kendine yardım ve rekabetçi güç politikalarının, anarşinin sadece izin verici bir rol oynadığı devletler arasındaki etkileşim süreçleri tarafından nasıl nedensel olarak üretilebileceğini göstermektedir (Wendt, 1992). Üçüncü olarak, farklı anarşi türlerinde kimlik oluşumu üzerindeki etkilerini değerlendirmek için birinci ve ikinci imaj belirleyicilerini yeniden tanıtmaktadır (Wendt, 1992).

Alexander Wendt, devletlere uluslararası sistemde düşman, rakip ve arkadaş/dost kimlikler atfedilmesi görüşüne bağlı olarak "hangi tür rolün -düşman, rakip ve arkadaş-sisteme hâkim olduğuna bağlı olarak anarşinin en azından makro-düzeyde üç tür yapısı olduğunu" iddia etmektedir. (Wendt, 2021, s. 306). Wendt bu anarşi türlerini Hobbesçu Anarşi, Lockeçu Anarşi ve Kantçı Anarşi olarak aktarmaktadır.

“Hobbesçu anarşide, devletler bencilce bir perspektiften çıkarlarını belirlemekte ve birbirlerini düşman olarak algılamaktadır. Bu tip bir anarşi durumunda devletler arası ilişkilerde “doğa hali” benzeri bir durum ortaya çıkabilmektedir” (Demirtaş, 2015, s. 171). Bu aşamada birbirlerini düşman olarak algılayan aktörler birbirlerine yaşam hakkı tanımamaktadır. “Locke’çu anarşide, üst otorite olmadığı halde, devletler birbirleriyle işbirliği yapabilmektedir, ama yine de aralarında rekabet vardır” (Demirtaş, 2015, s. 171). Fakat rakipler birbirlerine yaşama ve özgürlük gibi haklar vermektedir. Son anarşi türü olan Kantçı anarşide ise devletler birbirlerini dost olarak tanımlamaktadır. “Wendt’e göre, tarihte çoğunlukla Hobbes’çu anarşi anlayışı geçerli olsa da ilerleyen dönemlerde, önce Batılı devletler, daha sonra diğerleri arasında Locke’çu anarşiye geçiş yapılmıştır” (Demirtaş, 2015, s. 171). Böylece uluslararası sistemdeki rekabet devam etmektedir fakat bu durum çatışma doğurmamaktadır. “20. Yüzyılın sonlarından itibaren ise uluslararası politika Kantçı özellikler taşımaya başlamıştır” (Demirtaş, 2015).

Devletler düşmanlarına karşı dostlarına davrandıklarından farklı davranırlar çünkü düşmanlar tehditkârdır, dostlar ise değildir (Wendt, 1992). Anarşi ve güç dağılımı bize hangisinin hangisi olduğunu söylemekte yetersizdir. Bu noktada Wendt (1992), ABD, Kanada ve Küba örneklerini vermektedir. Benzer “yapısal” konumlarına rağmen ABD askeri gücü, Kanada için Küba’dan farklı bir öneme sahiptir; tıpkı İngiliz füzelerinin ABD için Sovyet füzelerinden farklı bir öneme sahip olması gibi (Wendt, 1992). Gücün dağılımı her zaman devletlerin hesaplarını etkileyebilir, ancak bunu nasıl yaptığı, özneler arası anlayışlara ve beklentilere, benlik ve öteki kavramlarını oluşturan “bilgi dağılımına” bağlıdır (Wendt, 1992). Wendt’e göre (1992), eylemlerimizi organize eden yapıları oluşturan kolektif anlamlardır. Eğer toplum üniversitenin ne olduğunu “unutursa”, profesör ve öğrencinin güçleri ve pratikleri ortadan kalkar; eğer Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği artık düşman olmadıklarına karar verirlerse, Soğuk Savaş sona erer.

Devletlerin birbirlerini dost olarak gördüğü anarşi ile düşman olarak gördükleri anarşi birbirinden çok farklıdır fakat uluslararası sistem bu iki türün de var olmasına imkân sağlamaktadır. Buradaki önemli nokta uluslararası sistemin bu anarşik yapısı altında ne tür sosyal yapıların inşa edildiği ve bu yapıların nasıl çeşitlendirildiğidir. Bu noktada devletler çıkarlarını, içinde buldukları sosyal durumları yorumlama sürecinde

tanımlamaktadır (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). Bu sistemde devletler farklı sosyal kimliklere sahip olabilecekleri gibi, bu kimliklerin özellikleri de farklılık göstermektedir. Çatışmacı bir kimliğe sahip olan devlet, bu sistemde atacağı adımları ve çıkarlarını bu kimliğe göre şekillendirecektir. Aynı şekilde iş birliğinden yana olan bir devlet, çıkarlarını bu doğrultuda inşa edecektir. Bu nedenle, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş ilişkisinin, iki prensibin birbirlerini düşman olarak tanımladıkları ve birbirlerine ilişkin ulusal çıkarlarını düşmanca terimlerle tanımladıkları bir sosyal yapı olduğu iddia edilebilir (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). İnşacı kavramlarla, “Soğuk Savaş”, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve kendi müttefikleri arasındaki ilişkileri kontrol eden/yönlendiren özneler arası paylaşılan bilgi ve anlamlara sahip olan bir sosyal yapıyı dâhil etmesi olarak anlaşılabilir (Viotti ve Kauppi, 2016, s. 284). Bu iki güç birbirlerini artık düşmanca terimlerle tanımlamadıklarında Soğuk Savaş sona ermiştir (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51).

1.2.2. Aktör-Yapı

Aktör-yapı konusu Sosyal İnşacı yaklaşımda ele alınan bir diğer önemli konudur. Uluslararası ilişkiler disiplininde başta realizm olmak üzere, diğer birçok uluslararası ilişkiler teorisinde olduğu gibi temel analiz birimi devlettir. Sosyal İnşacı yaklaşım da bu görüşü kabul etmektedir. Devletler, meşru şiddet kullanma tekeli elinde bulunduran birimlerdir. Böyle bir yetkiye sahip olması devleti diğer aktörlerden ayıran bir özelliktir. Bunun yanı sıra devletler, diğer devletlerle ilişkiler kurup bu ilişkileri geliştirecek yapılara sahiptir. Devletlerin kendi aralarındaki güç dengesi politikaları, ekonomik yapılanmalar, uluslararası hukuk ve normlar gibi temaslar, uluslararası ilişkilerin oldukça önemli parçalarıdır.

“Uluslararası İlişkiler disiplininin temel konularından bir tanesi olan bu mesele analiz edilirken hangi birime ağırlık verilmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşır” (Demirtaş, 2015, s. 169-170). Sosyal İnşacılık yaklaşımı aktör ve yapının birbirinden ayıramayacak iki kavram olduğunu vurgulamaktadırlar. İnşacılar devlete yalnızca aktör olarak bakmakla kalmayıp aynı zamanda ulus ötesi bir kuruluş ve uluslararası örgüt olarak da ele almaktadırlar (Viotti ve Kauppi, 2016, s. 278). İnşacılar ‘kurumlar’ derken gerçek

örgütlerden çok daha fazlasını kastetmektedir (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). Kurumlar devletler olabilir ama aynı zamanda toplumsal hareketler, dernekler, uluslararası örgütler, sivil toplum savunma grupları ya da zümreleri içermek için devlet dışı aktörler de olabilir (Viotti ve Kauppi, 2016, s. 287). İnşacılar bir ‘kurumu’ kimliklerin ve çıkarların istikrarlı bir kümesi veya ‘yapısı’ olarak görmektedir (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). İnşacılar herhangi bir kurum, aktör ya da analiz birimine ayrıcalık tanımaz (Viotti ve Kauppi, 2016, s. 287). Kurumlar, aktörlerin dünyanın nasıl işlediğine dair fikirlerinden ayrı olarak var olmayan, temelde bilişsel varlıklardır (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). Eşit derecede önemli olarak bu aktörlerin veya kurumların, yapılar üzerinde ve bunların nasıl değiştirilebileceği ve üretilebileceği üzerinde etkisi vardır (Viotti ve Kauppi, 2016, s. 278).

İnşacı yaklaşıma göre kurumlar ve devletler karşılıklı olarak birbirlerini oluşturmaktadır. Kurumlar, uluslararası etkileşimin kurucu ve düzenleyici normlarını ve kurallarını somutlaştırır; bu nedenle devlet eylemini şekillendirir, kısıtlar, anlamlandırır ve kısmen devlet olmanın ne olduğunu tanımlar (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 52). İnşacılık uluslararası sistemin, maddi kapasitelerin yanı sıra sosyal ilişkilerden de oluştuğunu vurgulamaktadır (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). Bu sosyal ilişkiler, maddi kabiliyetlere anlam kazandırmaktadır (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). “İnşacılıkta maddi kaynak tek başına bir şey ifade etmemekte, aktörlerin ona yüklediği anlam ile dış politikada bir araç olarak kullanılmaktadır” (Kiraz, 2014, s. 220). Uluslararası sosyal kültürel yapının bir diğer unsuru da söylemlerdir (Rumelili, 2014, s. 157). Özneler arası sistemik yapılar, uluslararası kurumlarda yerleşik olan paylaşılan anlayışlar, beklentiler ve sosyal bilgilerden oluşur (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). “Söylemler, kalıplaşmış anlam yapılarını ve ifade kurallarını barındırır” ve “gerçekliği ancak bu kalıplar ve kurallar çerçevesinde adlandırabilir, ifade edebilir ve bir diğerine iletebiliriz” (Rumelili, 2014, s. 157). Egemen söylemler bu yolla gerçekliği ve özneleri inşa eder ve bu kalıp ve kuralların dışına çıkan adlandırmaları, ifade ve iletişim eylemlerini imkânsız kılar (Rumelili, 2014, s. 157). İnşacılar; uluslararası hukuk, diplomasi ve egemenlik gibi uluslararası toplumun temel düzeyinde var olan kurumlara odaklanmaktadır fakat rejimler de önemlidir (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 52). İnşacılar bu rejimlerin düzenleyici

normların yanı sıra kurucu normları da yeniden ürettiğini savunmaktadır (Griffiths ve O'Callaghan, 2004, s. 52).

Wendt'e göre (2009);

Yapan-yapı sorununun kökenleri birçok sosyal bilimsel araştırmanın altında yatan toplumsal hayatla ilgili herkes tarafından kabul edilmiş iki gerçekte (truism) bulunur: 1) İnsanlar ve kurumları, eylemleri içinde yaşadıkları toplumu dönüştürmeye veya yeniden üretmeye yardımcı olan maksatlı aktörlerdir ve 2) toplum bu maksatlı aktörlerin arasındaki etkileşimi yapılandıran sosyal ilişkilerden oluşmaktadır (s. 7).

Birçok Sosyal İnşacı çalışmanın merkezinde yer alan aktör-yapı tartışmasının temel çıkarımı, yalnızca sosyal yapıların ve aktörlerin karşılıklı olarak birbirlerini belirledikleri değildir (Risse, 2018, s. 145). İnşacı yaklaşım bu yapıların birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiklerini savunmaktadır.

1.2.3. Normlar

İlk İnşacı çalışmalar, normların uluslararası siyasette önemli olduğunu belirlemeye odaklanmıştır (Finnemore ve Sikkink, 2001). Uluslararası politikada normların etkileri ve önemi vurgulanırken aynı zamanda bu normların hangi koşullarda önem kazandığı ve önemlerini yitirdikleri de tartışılan konular arasındadır. Normların uluslararası politikada önemli olduğunu vurgulayan bazı Sosyal İnşacılar, normların hangi koşullarda önemli hangi koşullarda önemsiz olduğunu açıklamaya odaklanmıştır. Normlar konusunda Sosyal İnşacı teorisyenler arasında farklı görüşler ortaya atılmış, normlar farklı açılardan ele alınmıştır. Örneğin Martha Finnemore, Dünya Bankası veya UNESCO gibi uluslararası kuruluşların normların yayılmasına yardımcı olduğunu ve bunun da devletlerin ulusal çıkarlarını nasıl tanımladıklarını etkilediğini öne sürmektedir (Finnemore, 1996). M. Finnemore ve Kathryn Sikkink, normların siyasi değişimi nasıl etkilediğini araştırırken, bazı teorisyenler ise bireysel normların dünya siyasetindeki rolü üzerine çalışmalar yapmıştır. Irkçılık karşıtı küresel normlar (Klotz, 1995) ve nükleer silah kullanımına karşı küresel bir normun ortaya çıkışı gibi farklı bakış açıları ve çalışma alanları ortaya çıkmıştır (Tannenwald, 2007). Irkçılık (apartheid) karşıtı küresel normun

farklı eyaletler ve kurumlar arasında nasıl geliştiğini inceleyen akademisyen Audie Klotz, bu normun ortaya çıkması ve kurumsallaşmasını ele almıştır. Audie Klotz (1995) Güney Afrika'daki apartheid rejiminin ilgasının ırk-eşitliği (racial equality) normunun kurucu etkileri sonucu olduğunu ileri sürmektedir (Tabak, 2014, s. 20). Nina Tannenwald ise İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren nükleer silahların kullanılmamasının, nükleer silah kullanımına karşı bir normla ilişkilendirilebileceğini öne sürmektedir. Richard Price ve Nina Tannenwald "Norms and Deterrence: The Nuclear and Chemical Weapons" başlıklı makalelerinde caydırıcılığın, öncelikle nükleer ve kimyasal silahların kullanılmaması olarak anlaşılması gerektiğini belirtirler (Yesevi, 2021, s. 61). Tüm bu görüşler hangi alanda olursa olsun, aktörlerin uyacakları ortak bir normun inşasının uluslararası sistemdeki etkilerine ışık tutmaktadır.

Normların Uluslararası İlişkileri anlamada yaygın olarak kullanılmasını beraberinde getiren İnşacı altyapı ilk olarak Nicholas Onuf (1989) ve Friedrich Kratochwil (1989) tarafından ortaya konulmuş ve o güne kadar materyal bir unsur olarak görülen normlar, sosyal olarak inşa edilen ve sosyal ve iletişimsel süreçler ile birlikte yeniden kurulan ve kurgulanan yapılar olarak düşünölmeye ve anlaşılmaya başlanmışlardır (Tabak, 2014, s. 20).

Normlar ve fikirlerin yanı sıra, kurallar ve ortak anlayışlar da uluslararası sosyal-kültürel yapıyı oluşturur (Rumelili, 2014, s. 157). İnşacılar özellikle norm, kural ve kimliklerin temel kavramları ve bunların "kendi görüşümüz"ü nasıl etkiledikleri ve bizim dünyayla nasıl ilişkili olduğumuzla ilgilenmektedir (Viotti & Kauppi, 2016, s. 278). Normlar, belli bir kimliğe uygun olarak görölen davranış standartları olarak tanımlanır (Rumelili, 2014, s. 155). Diğer teorik yaklaşımların aksine, Sosyal İnşacılık, temel kurumsal yapıların normatif etkisini ve normatif değişiklikler ile devlet kimliği ve çıkarları arasındaki bağlantıyı araştıran bir uluslararası etkileşim modeli sunmaktadır (Griffiths ve O'Callaghan, 2004, s. 50). Ancak aynı zamanda kurumların kendileri de devletlerin ve diğer aktörlerin faaliyetleri tarafından sürekli olarak yeniden üretilir ve potansiyel olarak değiştirilir; kurumlar ve aktörler karşılıklı olarak birbirlerini koşullandıran varlıklardır (Griffiths ve O'Callaghan, 2004, s. 50-51). İnşacı teorisyenler uluslararası kurum ve kuruluşların, düzenleyici ve kurucu işlevleri olduğu görüşündedir. Buradan hareketle uluslararası kuruluşların ortaya çıkarmış oldukları düzenleyici ve kurucu normlardan

bahsetmek mümkündür. Düzenleyici normlar, belirli davranışları öngörerek veya yasaklayarak davranış standartları için temel kuralları belirlerken; kurucu normlar bir davranışı tanımlamakta ve bu davranışa anlamlar yüklemektedir (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). Kurucu normlar, aktörlerin davranışlarını anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır. Griffiths ve O’Callaghan’a göre (2004), İnşacılar kurucu normları açıklamak için yaygın bir benzetme olarak satranç oyununu örnek göstermektedir. Kurucu normlar aktörlerin oyunu oynamasını sağlar ve aktörlere birbirlerinin hamlelerine anlamlı bir şekilde karşılık vermeleri için gerekli bilgiyi sağlar (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). Normlar, onları ihlal eden devletleri iç ve dış muhataplarına karşı kendini açıklama ve savunmaya mecbur kılar (Rumelili, 2014, s. 155).

Bir diğer açıdan bakıldığında Sosyal İnşacı teoriye göre normlar devlet kimlikleriyle yakından ilişkilidir. Öncelikle İnşacılık, devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını sorunsallaştırmayı amaçlamaktadır (Viotti & Kauppi, 2016, s. 278). Devletler, fiziksel güvenlik, istikrar, başkaları tarafından tanınma ve ekonomik kalkınma gibi temel devlet hedeflerini oluşturan kurumsal bir kimliğe sahiptir ve bu kimlikler temelinde ulusal çıkarlarını inşa ederler (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). Devlet kimlikleri uluslararası sistemin sosyal-kültürel üst yapısı içinde şekillenir ve bu üst yapının önemli bir unsuru belli kimliklere uygun davranış kurallarını belirten normlardır (Rumelili, 2015, s. 393). Devletler kimliklerini onaylatmak gayesiyle bu normların belirlediği davranış standartlarına uygun davranırlar, çıkarlarını da bu normlar doğrultusunda tanımlarlar (Rumelili, 2014, s. 155). Devletlerin hedeflerini nasıl gerçekleştirecekleri sosyal kimliklerine, yani devletlerin kendilerini uluslararası toplumdaki diğer devletlerle ilişkili olarak nasıl gördüklerine bağlıdır. (Griffiths ve O’Callaghan, 2004, s. 51). İnşacılar, devletle yalnızca aktör olarak değil, aynı zamanda ulus ötesi kuruluş ve uluslararası örgüt olarak ilgilenir (Viotti & Kauppi, 2016, s. 278).

Birçok sosyal norm sadece davranışları düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda bir sosyal topluluğun üyeleri olarak “biz” olarak nitelendirilenin kim olduğunu tanımlama anlamında aktörlerin kimliğini de oluşturmaktadır (Risse, 2018, s. 148). Örneğin egemenlik normu sadece devletlerin Uluslararası İlişkilerdeki etkileşimlerini düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda bir devletin ne olduğunu da tanımlar (Risse, 2018, s. 148). “Devlet kimlikleri uluslararası sistemin sosyal-kültürel üst yapısı içinde

şekillenir” (Rumelili, 2015, s. 393). “Bu üst yapının önemli bir unsuru belli kimliklere uygun davranış kurallarını belirten normlardır” (Rumelili, 2015, s. 393). İnşacı yaklaşım, normların salt düzenleyici etkisinden ziyade kurucu etkisine odaklanmaktadır (Risse, 2018, s. 147). Bu, kurucu normların ihlal edilemeyeceği ya da asla değişmeyeceği anlamına gelmez ancak argüman, sosyal aktörlerin özelliklerini bile, içine gömülü oldukları sosyal yapıya atıfta bulunmadan tanımlayamayacağımızı ifade etmektedir (Risse, 2018, s. 147).

1.2.4. Kimlik ve Çıkar

“Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra artan kimlik çatışmaları uluslararası ilişkilerde bu kavrama yönelik ilgiyi artırmıştır” (Rumelili, 2015, s. 389). Felsefi açıdan bakılırsa bir kimlik, bir şeyi olduğu şey yapan her ne ise odur (Wendt, 2021, s. 279). “Kimlik, bir aktörün sahip olduğu ve yansıttığı ve zaman içinde diğerleriyle kurduğu ilişkiler vasıtasıyla şekillenen bireylik ve farklılık simgeleri olarak tanımlanır” (Katzenstein, 1996, aktaran Rumelili, 2015, s. 389). Kendimizi içinde bulduğumuz sosyal çevre, kim olduğumuzu yani sosyal varlıklar olarak kimliklerimizi tanımlamakta ve oluşturmaktadır (Risse, 2018, s. 145-146). Bir devletin kimliği, değerleri ve kültürü devlet imajının ana unsurlarıdır ve bu imaja göre devletin uluslararası sistemdeki konumu tanımlanabilmektedir (Akıllı, 2019, s. 5). Uluslararası İlişkilerde, tıpkı diğer konularda olduğu gibi, kimlik konusunda da mevcut teoriler birbirinden farklı bakış açısı ortaya koymaktadır. Örneğin realizm ve neorealizme göre kimlik farklılıkları devletlerin ittifak kurmalarında etkili bir faktörken liberal yaklaşımlarda iç siyasetteki çıkar dengeleri devlet kimliği üzerinde belirleyicidir (Rumelili, 2015, s. 392).

Bahar Rumelili (2015), Uluslararası İlişkilerde kimlik konusuna yönelik yaklaşımları “özcü”, “araçsal” ve “inşacı” olmak üzere üç başlıkta değerlendirmektedir. “Özcü yaklaşımda kimlikler verili ve sabittir; değişim ancak bu verili parametrelerin tanımladığı sınırlar içinde olur” (Rumelili, 2015, s. 389). Özcü yaklaşıma göre toplumlar arası ortak kimlik oluşumuna ve melez kimliklere yer olmamakla birlikte, benzer kültürel değerlere sahip devletler arasında iş birliği ve farklı etnik gruplar arasında çatışma beklentileri bulunmaktadır (Rumelili, 2015, s. 389-390). Bir diğer yaklaşım çeşidi olan “araçsal

yaklaşımlar, kimliğin siyasi elitler tarafından siyasi amaçlarına destek ve meşruiyet kazandırmak için stratejik olarak manipüle edildiğini” ifade etmektedir (Fearon ve Laitin, 2000, aktaran Rumelili, 2015, s. 391).

Sosyal İnşacı yaklaşımda kimlikler, özcü yaklaşımın iddia ettiğinin aksine, verili ve sabit değildir, dış politika söylem veya eylemleriyle hep yeniden üretilmektedirler. Fakat kimliklerin sabit olmaması durumu kolaylıkla değişebilecekleri anlamına gelmemektedir. Örneğin iktidar veya dış politika değişimlerinde kimliğin de değiştiği iddia edilemez. Devlet kimliği sürekli olarak tekrar yorumlama, adaptasyon ve evrim süreçleri geçirmektedir. Kimlik değişimi süreci kısa bir sürede gerçekleşmemektedir.

İnşacı yaklaşımlar da kimliğin önemine vurgu yaparlar, fakat kimliğin verili olmadığını, zaman içinde aktörlerin kendilerini nasıl tanımladığına ve bu tanımın diğer devletler tarafından ne dereceye kadar kabul gördüğüne bağlı olarak şekillenip değiştiği savunurlar (Wendt, 1994, 1999, Hopf, 2002 aktaran, Rumelili, 2015).

Diğer bir ifadeyle, hem Benliğe ait düşünceler hem de Ötekine ait düşünceler kimliğin parçası olabilmektedir (Wendt, 2021, s. 279).

Özcü yaklaşımların savunduğu görüşün tersine; “inşacı yaklaşım, etnik ve medeniyetler arası çatışmaların, farklı kimliklerin kaçınılmaz bir sonucu olmadığını savunur; bu kimliklerin birbirine zıt ve hasım kimlikler olarak hangi siyasal ve sosyal süreçler sonucu inşa edildiğini inceler” (Rumelili, 2015, s. 390). Bir kimliğin diğer kimliğe zıt ve hasım olması inşa edilen bir şeydir ve bunun için bazı sosyal ve siyasal süreçlerden geçmesi gerekmektedir. Ayrıca inşacı teorisyenlere göre çatışmayı doğuran birbirlerine zıt kimlikler, yine farklı siyasal ve sosyal süreçler sonucu önemini yitirebilmektedir. Öyle ki zıt kimlikler, bu süreçlerin ardından dost kimliklere dahi evrilebilmektedir. Fakat böyle bir dönüşüm oldukça zor bir süreçtir. Dostluk ve düşmanlık bir özneler arası anlamlar bütünü, aktörlerin rol yapısı, sosyo-psikolojik ve kültürel bir ilişki tarzı olarak, devletlerin birbirlerine karşı yaklaşımlarını ve davranışlarını şekillendirmektedir (Küçük, 2016, s. 326). Diğer görüş için bakılacak olursa Sosyal İnşacı teorisyenler, araçsal yaklaşımların iddia ettiği görüşe, aktörlerin kimlikleri şekillendiği görüşüne, karşı çıkmamaktadır. “Fakat kimliğin inşasının sadece bu siyasi ve araçsal manipülasyonlara

indirgenemeyeceğini iddia eder” (Rumelili, 2015, s. 391). “Dolayısıyla, inşacılar kimlik inşasının esasında tek bir özneye indirgenemeyecek, karşılıklı tanımaya dayanan sosyal bir süreç olduğunu vurgularlar” (Rumelili, 2015, s. 391).

“Devlet kimliği, Uluslararası İlişkiler literatürüne inşacı kuram üzerinden girmiştir” (Rumelili, 2015, s. 391). Tıpkı bireylerin farklı kurumsal rollere sahip olmaları gibi devletler de birden fazla kimliğe sahip olabilmektedir. Birey, grup, devlet fark etmeksizin her sosyal varlıkta farklı tür kimlikler gözlemlenebilmektedir. Buradaki önemli nokta devlet kimliğinin ulusal kimlik ile aynı olmamasıdır. Devlete atfedilen kimlikler ulusal kimliklerden farklıdır. “Uluslararası düzeyde kabul gören devlet kimlikleri çoğu zaman iç siyasette tartışmalıdır” (Rumelili, 2015, s. 393). “Ama bir uluslararası ilişkiler kavramı olarak devlet kimliği iç siyaset tartışmalarını değil, devletin kendini dış aktörler önünde nasıl temsil ettiğini ve diğer devletlerin o devleti nasıl tanımladığını esas alır” (Rumelili, 2015, s. 393). Kimlik inşası ise dışarıdan dayatılan bir form değil, aktörlerin birbirleriyle olan etkileşimleridir (Akıllı, 2019, s. 6). Wendt (2021) kimlikleri; “kişisel ya da kurumsal, tip, rol ve kolektif olmak üzere dört tür” üzerinden ele almaktadır. Kişisel kimlik ya da örgütler açısından kurumsal kimlik olarak adlandırılan kimlik türü diğer kimlikler için bir mekân ya da platformdur (Wendt, 2021, s. 280-281). Wendt’e göre (2021) bir aktör bu tür kimliklerden sadece birine sahip olabilir. “Bunun daima maddi bir temeli vardır: İnsanlar açısından beden, devletler açısından birçok beden ve toprak” (Wendt, 2021, s. 280). Tip kimlikleri ise görünüş, davranış özellikleri, inançlar, tutumlar, değerler, kabiliyetler (örneğin dil), bilgi, görüşler, deneyim, tarihsel ortaklıklar (bölge veya doğum yeri gibi) gibi bazı karakteristik veya karakteristik özellikleri paylaşan veya paylaştığı düşünülen kişilere uygulanan etiketleri ifade etmektedir (Fearon, 1999, s. 17). “Tip kimlikleri doğal olarak yöntemsel bireycilik açısından bir sorun oluşturan kültürel bir boyuta sahiptir. Ancak rol ve kolektif kimliklerden farklı olarak tip kimliklerinin temelini oluşturan nitelikler temelde aktörlere içkindir” (Wendt, 2021, s. 281). Tip kimliklerinin ortaya çıkmasına neden olan nitelikler sosyal öncesiye, rol kimlikleri doğuştan var olan niteliklere dayanmaz ve bu açıdan sadece Ötekilerle ilişkili olarak var olabilmektedir (Wendt, 2021, s. 281). Bir diğer ifade ile rol kimlikleri, kişinin Ötekilerden bağımsız olarak kendi kendine oluşturabildiği bir kimlik değildir. Uluslararası sistemin kötü bir şekilde kurumsallaşmış olması, sistemsiz Uluslararası İlişkiler açısından rol kimliği

kavramının uygulanabilirliği hakkında sorular ortaya çıkarmaktadır (Wendt, 2021, s. 284). Fakat Wendt'e göre (2021), uluslararası sistemin daha sosyal açıdan bir kavramsallaştırmasını benimsemek suretiyle devletlerin rol kimliklerinin yapısal yönleri daha belirgin bir şekilde ortaya çıkabilir. Kolektif kimlik ise rol ve tip kimliklerinin ayrı bir bileşimidir (Wendt, 2021, s. 285). Etnik kimlik, toplumsal cinsiyet kimliği, kolektif kimlik gibi çoklu kimliklerin birbirleriyle ne şekilde ilişkilendirildiği konusunda da bazı sorular bulunmaktadır. Esasen kimlikler, iç içe geçmiş veya katmanlı olabilmektedir (Risse, 2018, s. 153). Örneğin bir kişinin kimliği onun bağlı olduğu etnik kimlikle ve kolektif kimlikle iç içe geçebilmektedir (Risse, 2018, s. 153). Bazı durumlarda ise bu kimlikler kesişebilmektedir. Bu durumda bir kimlik grubunun tüm üyeleri olmasa da bazı üyeleri aynı zamanda başka bir kimlik grubunun da üyesi olabilmektedir (Risse, 2018, s. 153). Kolektif kimlik oluşumunun nihai etkili nedenlerinden biri homojenlik ya da benzerliktir (Wendt, 2021, s. 429). Fakat bu koşullarda dahi devletler kolektif kimlik oluşturma konusunda gönüllü davranmamaktadır. Bu noktada devletler her zaman kendi bireyselliklerini koruma arayışında olacaktırlar fakat bu onların bireyselliklerinin koşullarını daha kolektif hale getirmelerini engellememektedir (Wendt, 2021, s. 429). Kolektif kimlik bir kez var olduğunda aktörler birbirlerinin kazanım ve kayıplarını kendilerininkiymişçesine, tanım gereği “karşılıklı bağımlı” olarak deneyimlemektedir (Wendt, 2021, s. 419).

Sosyal İnşacı yaklaşım, kimlikler ve çıkarları birbirine zıt ve rakip olarak değerlendirmemektedir. Kimlikler aktörlerin kim veya ne olduğunu ifade ederken çıkarlar aktörlerin ne istediğini ifade etmektedir (Wendt, 2021, s. 287). Bu teoriye göre kimlikler çıkar tanımlarını oluşturur. “Devletler, davranışları kurumsal, tip, rol ve kolektif kimliklerden kaynaklanan çeşitli çıkarlar tarafından güdülenen aktörlerdir” (Wendt, 2021, s. 290). Bir devlet, kimliği uğruna çıkarlarına aykırı hareket etmemektedir aksine çıkar algısı doğrultusunda kendine uygun kimlikler edinmektedir. Fakat “çıklarlar olmadan kimliklerin güdüleme gücü yoktur”, kimlikler olmadan da çıkarların yönü yoktur (Wendt, 2021, s. 288). Realizmin iddia ettiğinin aksine devletlerin tek ve sabit bir ulusal çıkar/dış politika gündemi anlayışına sahip olmadığını, devletlerin ulusal çıkar/dış politika gündemi algılarını kimlikleri, kültürleri ve değerleri üzerinden inşa ettiklerini savunmaktadır (Akıllı, 2019, s. 5). Uluslararası sistemde yaşanan değişimler sonucu bahsi

geçen bu kavramlar da değişebilmektedir. Çıkarlar bir değişkendir çünkü benliğin sınırları değişkendir (Wendt, 2021, s. 302).

2. BÖLÜM

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN FİKİRSEL ALTYAPISI

2.1. RUSYA'NIN BÖLGEDEKİ HAKİMİYETİ

Ruslar 16. yüzyıldan itibaren Türk topraklarını hâkimiyet altına almaya başlamıştır. Bu doğrultuda Astrahan'ı 1556 yılında alarak Azerbaycan'a komşu olmuş, 1567 yılında Kabartay topraklarında Terek Kalesini inşa etmiş, 17. ve 18. yüzyıllarda Kafkasya'ya doğru bir dizi sefere çıkmıştır (Gömeç, 2011, s. 55). “Rusya'nın güney politikasının temellenmesinde Çar I. Petro'nun (1689-1725)'nun önemi büyüktü” (Çapraz, 2011, s. 54). “Petro Türkistan'a bir inceleme heyeti göndermiş ve Amuderya nehrinde altın tozu olduğunu öğrenmiştir” (Çapraz, 2011, s. 54). İlk dönemlerde Rusların bu bölgelere yönelmesi “Türlere vergi vermekten kurtulmak, gerekirse zengin Türk yurtlarını ele geçirerek içinde buldukları vahşi hayat ortamından, medeni bir hayat seviyesine ulaşmak gibi sebepler hep bu devrin başlıca kaynaklarından olmuştur” (Hablemitoğlu, 2006, s. 7). Bu işgaller sonraki süreçlerde ekonomik nedenlere dayandırılmaktan çıkmış, ideolojik amaçlarla gerçekleştirilmiştir. “Petro döneminde Ruslar, sadece Sibirya tarafından değil, Hazar Denizi üzerinden de Türkistan'a girmeye çalıştılar” (Çapraz, 2011, s. 54). Rusya, 1801 tarihinde Doğu Gürcistan ile birleşmiş, bunun sonucunda ise Azerbaycan işgalinin önü açılmıştır (Gömeç, 2011, s. 55-56). “19. yüzyıl boyunca, Rusya'nın, güneye doğru aşama aşama ilerlediği ve idari yapılar kurduğu görülmektedir” (Çapraz, 2011, s. 52). İran ile Rusya arasında yapılan 1828 tarihli Türkmençay Antlaşmasıyla, Azerbaycan toprakları paylaşılmış, Anadolu Türkleriyle Azerbaycan Türklerini birbirlerini ayırmak amacıyla Erivan merkez olmak üzere suni bir Ermenistan kurulmuştur (Gömeç, 2011, s. 56). Rusya hakimiyet kurdukları bölgelerde halka ağır vergiler yüklemiş, verimli topraklara Rus köylülerini yerleştirmiştir. Bu durum karşısında 1890 dolaylarında Nebi isimli Türk bir köylünün ağır vergileri ödeyememesi ve direnmesi üzerine, daha sonra milli bir isyan halini alacak olan “Kaçak Hareketi” başlatılmıştır (Gömeç, 2011, s. 56). Fakat bu isyan kanlı bir biçimde bastırılmıştır.

Zamanla bu topraklarda Rusya ile İngiltere arasında nüfuz mücadelesi ortaya çıkmıştır. “19. yüzyılda Rusya ile İngiltere’nin Asya’daki nüfuz mücadelesi bu yüzyılın ikinci yarısında Türkistan devletlerinin Çarlık Rusyası tarafından işgali ile sonuçlanmıştır” (Çapraz, 2011, s. 52). Rusya, İngiltere ile Orta Asya (Türkistan) bölgesi üzerine verdiği hâkimiyet mücadelesini kazanabilmek, bölgeden hem siyasi hem ekonomik çıkar sağlayabilmek adına bu coğrafyada yayılma politikası izlemiştir. Bu doğrultuda 19. yüzyılda bölgede bulunan dört Türk devleti olan “Buhara Hanlığı (1500-1868)”, “Hive Hanlığı (1512-1873)”, “Hokand Hanlığı (1710-1865)” ve “Kaşgar Hanlığını (1865-1878)” kendi yönetimine almak için adımlar atmıştır (Caşın, 2015, s. 91-93). Çarlık Rusya’sı, 1848 yılında Aral Gölü’ne limanlar yaparak göle iki adet gemi indirmiş, 1853’te Akmesic’i ele geçirmiş, 1856’da Kırım Savaşının da sona ermesiyle birlikte tüm kuvvetlerini Kafkasya ve Orta Asya’ya yönlendirerek hâkimiyet mücadelesine hız vermiştir (Caşın, 2015, s. 92). İki yüzyıl öncesinde “Altınordu ve daha sonra da Kırım Hanlığına vergi vererek yaşayan dağınık Rus boyları; XIX. yy ortalarına doğru sistemli bir şekilde genişlemiş, hemen hemen bütün Orta Asya’da yaşayan Türk topluluklarını hâkimiyeti altına alarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun kapılarına kadar dayanmıştı” (Hablemitoğlu, 2006, s. 7).

Rusya, 19. yüzyılda Türk topraklarına yayılma politikası doğrultusunda bölgede yaşamakta olan Türkleri çeşitli bölgelere göçe zorlanmış, bu duruma karşı çıkan aydınları sürgün etmiştir. Bu yolculuklar esnasında birçok Türk hayatını kaybetmiştir.

İşte bu noktadan hareketle Korkunç İvan’ın Kazan ve Astrahan’da katlettiği 200 bin Türk’le başlayan topyekûn imha hareketi, Kırım’ı istila eden General Potemkin’in katlettiği 30 bin, “Türkistan celladı” General Kopartkin’in ve diğerlerinin katlettikleri yüzbinlerce Türk’le devam etmiş, milyonlarca Türk’ün hayatına mal olacak şekilde gelişmiştir (Hablemitoğlu, 2006, s. 9).

Bu gelişmelerin yanı sıra Rusya’nın Türkiye ile komşu olan bölgelerindeki Türklerin, büyük oranda Türkiye’ye göç etmeleri nedeniyle bu bölgelerde Türkler; yüzyıllardır yaşamış oldukları topraklarda çoğunluğu kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır (Hablemitoğlu, 2006, s. 61). Türklerin birçoğu farklı coğrafyalara göç etmiş olsa da göç etme imkânı bulamayan Türklerin var olma mücadelesi devam etmiştir. Bölgede kalan Türkler devlet idarelerinden, memuriyetten uzaklaştırılmış, bu kişilerin kimlikleri

değiştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Rusya’da hiçbir dönemde resmi olarak Türk toplulukları için “Türk” ismi kullanılmamıştır (Devlet, 2014, s. 114).

Hükümetin uygulamış olduğu baskı ve Ruslaştırma politikaları eğitim alanında da kendini göstermiştir. “Çarlık Yönetiminin eğitim açısından izlediği Ruslaştırma siyasetinin en yakın destekçisinin Ortodoks kilisesi ve onun misyonerleri olduğu bilinmektedir” (Kara, 2021, s. 61). Bu konuda en öne çıkan isim Nikolay İvanoviç İlminskiy’dir. İlminskiy, 19. yüzyılın ortaları Rusya’da vaftiz edilmiş Tatarların kitleler halinde İslamiyet’e geri dönmelerinin nedenlerini öğrenmek amacıyla Kilise tarafından görevlendirilen uzmanlardan biri olmuştur (Somuncuoğlu, 2006, s. 66). Yaptığı araştırmalar doğrultusunda eğitim alanında anadilin büyük önem taşıdığı sonucuna varan İlminskiy, yerli eğitiminin öncelikli olarak Kiril alfabesi ile anadillerinde başlaması ve daha sonra ise Rusçanın öğretilerek eğitimin bu dilde verilmesi şeklinde bir sistem kurmuştur (Somuncuoğlu, 2006, s. 67-68). İlminskiy’nin geliştirmiş olduğu metot ile Türk lehçeleri arasındaki farklılıklar çoğaltılarak her lehçeyi ayrı birer dil yapma yönünde bir politika izlenmiş; her Türk Cumhuriyetine kendi lehçelerini ayrı birer dil gibi kullanırlanmıştır (Kara, 2021, s. 62).

Bu dönemde bölgedeki her Türk topluluğuna farklı isimler verilerek bu halkların birbirlerine yabancılaşması ve aralarındaki bağların zamanla kopması amaçlanmıştır. Türk halkları Rus egemenliği altında yaşadıkları süreçte zaman zaman bağımsızlık ayaklanmaları gerçekleştirdiler de bu ayaklanmalar başarıya ulaşamamış, sert bir şekilde bastırılmıştır. Bu mücadeleler sırasında Gaspıralı İsmail Bey Rusya’da yaşayan Türklere fikirleri ve mücadelesiyle ışık tutmuş, onlara yol göstermiş, onları en büyük felaket olan “Ruslaşmaktan” kurtarmıştır (Hablemitoğlu, 2006, s. 63-64).

2.2. İSMAİL GASPIRALI ve TÜRK BİRLİĞİNİN FİKİRSEL ALTYAPISI

Yusuf Akçura’nın ifade ettiği üzere Türk milletleri; aynı ırktan gelen, dilleri ve gelenekleri birbirine çok benzeyen, tarihleri iç içe geçmiş kavim ve kabilelerdir (Akçura, 1978, s. 33). Birbirlerine hem soy bağıyla bağlı hem de birçok ortak değere sahip olan bu halklar farklı bölgelere dağılmış, zamanla bir kısmı diğer milletlerin hâkimiyetine

girmiştir. Hâkim devletlerce uygulanan politikalar sonucunda bu Türk toplulukları kültürlerinden uzaklaştırılmış, hatta kendi ana dillerinde konuşamaz hale getirilmiştir. Böyle bir ortamda bazı Türk aydınlar önderliğinde, farklı coğrafyalarda yaşayan Türk toplulukları arasında bağlar kurmak ve yok edilmeye çalışılan milli benliği güçlendirmek adına bazı fikir akımları ortaya çıkmıştır.

Türk topluluklarının dayanışma içinde olması ve birbirleriyle daha yakın ilişkiler kurmaları gerektiği fikri Osmanlı Devleti'nde imparatorluğun son dönemlerine dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'ni dağılmaktan kurtarmak amacıyla 19. yüzyılın sonlarında ortaya atılan Türkçülük akımı, bir fikir akımı olarak, bu düşüncenin temelini oluşturmaktadır. İlk dönemlerde dilde sadeleşme üzerinde yoğunlaşan bu akım Süleyman Paşa'nın, yazmış olduğu *Tarih-i Âlem* adlı eserde, ilk defa eski Türk Devletlerinden ve onların medeniyete yapmış oldukları katkılardan bahsetmesiyle birlikte tarih alanında da kendine yer bulmuştur (Tekin ve Okutan, 2010, s. 74). Bununla birlikte Namık Kemal, Necip Asım, Ahmet Mithat gibi yazarlar Türk tarihini konu alan eserler vermiştir. Bu dönemde çıkarılan yayınlar; "Türk kültürü, sosyolojisi, etnografyası, dili, edebiyatı ve tarihi gibi konuları" işlemiştir (Devlet, 1988, s. 126-127). Hazırlanan ders kitaplarının hepsinde Osmanlıların atalarının Orta Asya'daki Türk boylarından geldiği bilgisi aktarılmıştır (Tekin ve Okutan, 2010, s. 74). İlerleyen süreçte akımın temsilcileri, Türk milletlerinin soydaşlarıyla birlik ve dayanışma içerisinde olmaları gerektiğini savunmuştur. "Türkçüler, Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu durumdan kurtarmanın yolunun İttihâd-ı Anâsır'dan geçmediğini tam tersine aralarında soy, dil, din ve ortak bir tarih birlikteliği bulunan Türk unsurları bir araya getiren bir Türk milleti yaratmaktan geçeceğini iddia ederler" (Tekin ve Okutan, 2010, s. 75). İlerleyen yıllarda Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü kaleme aldıkları eserlerle Türkçülük konusundaki fikirlere öncülük etmişlerdir. Yusuf Akçura dünyadaki tüm Türklerin, siyasi olarak sınır farklılıkları olsa dahi, birbirlerinden farklı olmadıklarını ifade etmiş, Türk halklarının birleşmeleri konusunda fikirsel altyapıyı hazırlayan Türk aydınlarından birisi olmuştur. Akçura, İstanbul'da *Türk Yurdu* dergisini çıkararak iflas etmiş Osmanlılık ideolojisi karşısında yeni Türkiye'yi yaratan hareketi ateşlemiştir (İnalçık, 2015b, s. 8). Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocakları gibi kuruluşlarla Türkçülük temelli fikirler örgütsel bir yapıya evrilmiştir. Bu yapının en

önemli yayın organlarından biri olan ve günümüzde hala yayımlanmaya devam eden Türk Yurdu Dergisi ile bu fikirler Türk dünyasının birçok yerine yayılmıştır. Türkçülük fikrinin önde gelen isimlerinden olan Yusuf Akçura tarafından kurulan dergi, İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" ilkesini benimsemiştir. Dergide farklı coğrafyalardan Türk aydınlarının yazılarına da yer verilmiştir.

Türkiye'de Genç Türkler (Jön Türkler) akımı ve özellikle Namık Kemâl, Ziya Paşa, Ahmed Mithat Efendi ardından gelen Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura kuşağı, Türk Ocağı ve Türk Yurdu çevresinde Türk dilini sadeleştirmek ve bu yolla hem Türkiye Türklerinin uyanışını temin etmek hem de dış Türklerle daha kolay anlaşabileceklerine inanmışlardı (Gündoğdu, 2014, s. 5).

Bu doğrultuda, Türkçülük ve Türk birliğinin oluşturulmasına yönelik çalışmalar Anadolu ile sınırlı kalmamıştır. Diğer coğrafyalarda da Türklerin milli değerlerine sahip çıkmaları ve birlik oluşturmaları gerektiği yönünde birçok görüş ortaya çıkmış, bu ülküyü gerçekleştirmek için önemli girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin Jön Türklerin Sultan Abdülhamid yönetimine karşı verdikleri mücadeleden ilham alan Abdurrauf Fıtrat, Mukimiddin ve Osman Hoca gibi ünlü Özbek şair ve aydınlar, Buhara ve Hive'de de benzer bir devrim gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (İpek ve Güler, 2023, s. 142).

Rus hakimiyeti altındaki Türklerin, Türkiye Cumhuriyeti'ni doğuran Türkçülük hareketi ile aynı kaynaktan gelmekte olduğunu görülmektedir (İnalçık, 2015b, s. 8). Azerbaycan'ın milli hareket önderi olan Mehmet Emin Resulzade, Ahmet Ağaoğlu, Ali Merdan Topçubaşı, Ali Hüseyinzade, Cafer Seydahmet Kırimer ve "Dilde, fikirde, işte birlik" fikrine öncülük eden İsmail Gaspıralı gibi aydınlar Türklerin bağımsızlığı ve birliği için farklı coğrafyalarda eşsiz mücadeleler vermiştir. 19. yüzyılın sonlarında Kazak aydınlar arasında da Türk milliyetçiliğine yönelik bir eğilim görülmeye başlanmıştır (İpek ve Güler, 2023, s. 131). Türk milliyetçisi aydınlar arasında Alihan Nurmuhamedoğlu Bökeyhan, Ahmet Baytursun, Mir Yakub Dulatoğlu ve Magcan Cumabay en önde gelen isimlerdir (İpek ve Güler, 2023, s. 131). Türkçülük fikrini benimsemiş olan bu aydınlar Türk Birliğini oluşturabilmek adına çeşitli yayın organlarıyla fikirlerini Türk halklarına ulaştırmaya çaba göstermiştir. Benzer şekilde Türk Dünyası'nda başta kültürel birliği, Türkistan'da ise siyasi birliği savunan Mustafa Çokay ve Orta Volga Bölgesi, Azerbaycan, Dağıstan, Kuzey Kafkasya ve Türkistan'ı kapsayan bağımsız bir Turan

Devleti'nin kurulmasını öngören Sultan Galiyev önemli mücadeleler vermiştir (İpek ve Güler, 2023, s. 143-144). Bu noktada yaşamı boyunca savunduğu fikirler için mücadele vermeye devam eden İsmail Gaspıralı'nın çabaları ve girişimleri Türk dünyası için oldukça önemlidir.

İsmail Gaspıralı 1851 yılında Kırım'da, Bahçesaray yakınlarındaki Avcıköy'de, doğmuştur (Kırimer, 2021, s. 16). “Babası Mustafa Ağa, Gaspıra köyünden olduğu için Gaspıralı anlamına gelen “Gaspirinski” lâkabını aldı” (Hablemitoğlu, 2006, s. 15). Halil İncalık'ın ifadesiyle (2015a), “Gaspıralı İsmail Bey Türk âlemini uyandıran büyük bir mürşit, büyük bir terbiyecisi ve ıslahatçı idi”. “Gaspıralı İsmail Bey, “Türk Birliği” ülküsünü ortaya atan ve fiiliyata döken ilk Türk ideoloğudur” (Hablemitoğlu, 2006, s. 40). Türk topluluklarının dillerinden, milli değerlerinden ve hatta kimliklerinden uzaklaştırıldıkları bir ortamda fikirleriyle ve çalışmalarıyla sadece Kırım'daki değil farklı coğrafyalardaki Türklere de ışık olmuştur. Türkistan gibi oldukça geniş bir coğrafyada dağınık halde yaşamakta olan Türkleri birleştirme yolunda çaba sarf eden Gaspıralı, Türklerin yaşadıkları coğrafyalara ziyaretler gerçekleştirerek buralarda yaşayan aydınlarla görüşmeler yapmıştır. “Milletin haline aşına olmadıkça, millete hizmet mümkün olmaz.” diyerek (Hablemitoğlu, 2006, s. 33) bu bölgelerdeki Türklerin yaşam tarzlarını ve yaşadıkları problemleri daha yakından gözlemleme imkânı bulmuştur. Sadece Türkistan ile sınırlı kalmayarak diğer bölgelerdeki Türk aydınlarıyla da yakın ilişkiler kurmuş, bu aydınlarla sürekli olarak fikir alışverişinde bulunmuştur. O dönemde dilde birliğin kurulması üzerine yaptığı çalışmaları, başta bu ülkünün Türkiye'deki temsilciliğini yapan Şemsettin Samî, Mehmet Emin Yurdakul gibi aydınlar olmak üzere Türkler tarafından takdirle karşılanmıştır (Hablemitoğlu, 2006, s. 52). Kırım'da 19. yüzyılın sonlarına kadar Türk dili, edebiyatı ve tarihini öğreten hiçbir kurum olmamakla birlikte Türkçe olarak kitap, risale, gazete veya dergi yayımlanmamışken (Kırımlı, 1996b, s. 37), Gaspıralı burada bulunduğu sürede Türkler için farklı yayın organlarının kurulmasına öncülük ederek birçok yayına imza atmıştır. Fakat bu hiç de kolay olmamıştır. Kendi dilinde yayın yapabilmek için uzun yıllar Rus hükümetinden izin almaya çalışan Gaspıralı çıkarılacak gazetenin hiçbir cümlesinde değişiklik yapılmadan Rusça olarak da yayımlanması şartıyla gazetenin çıkarılması konusunda gerekli izni almıştır. Tercüman adı verilen bu gazetenin ilk sayısı 22 Nisan 1883'te, Rusya'nın

Kırım'ı ilhakının 100. yıl dönümünde Gaspıralı'nın Bahçesaray'daki matbaasında basılmıştır (Kırımlı, 1996b, s. 39). *Tonguç, Şafak, Ay, Yıldız, Güneş* gazetelerinde ve daha sonra açıldığı ilk günden beri hedefi millete kendi dilinde ilim vermek olan Tercüman gazetesinde dil konusunu ele almaya ayrı bir önem göstermiştir (Akçura, 1978, s. 96-97). Benzer şekilde Azerbaycan'da Hüseyinzade Ali Bey tarafından çıkarılan Füyüzat Dergisi, Gaspıralı'nın ortak bir dil etrafında birlik fikrinin en güçlü temsilcisi olmuştur (İpek ve Güler, 2023, s. 131).

Her ne kadar önüne hükümet tarafından çeşitli engeller koyulsa da Gaspıralı yayınlarına devam etmiş, bu yayınlar aracılığıyla fikirlerini Türk halklarına ulaştırmıştır. “Türk dünyasında en çok okunan gazete olan “*Tercüman*”, tüm baskılara rağmen 1905 yılına kadar Rusya Türkleri'nin tek süreli gazetesi olmuş ve 23 Şubat 1918 tarihine kadar 35 yıl süresince yayınına devam etmiştir” (Hablemitoğlu, 2006, s. 73). “İlk sayılarda millî şuur, bir devlet içinde çeşitli dil ve dine mensup insanların birlikte yaşamaları, onların arasındaki İktisadî, medenî münasebetleri konu eden makalelere sık sık rastlanmaktadır” (Devlet, 1988, s. 32). Bu yönüyle, Rusya topraklarında yaşayan ve farklı yerlere dağılmış olan Türklerin birlik olma duygularını kaybetmemelerinde *Tercüman* gazetesinin katkıları oldukça önemlidir. Gazetede, zaman zaman Kırım söz ve tabirlerinin de eklendiği, sade bir Osmanlı Türkçesi kullanılmıştır (Kırımlı, 1996b, s. 40). Gaspıralı *Tercüman* gazetesindeki yazılarında genel olarak “Avrupai manâda okullarda eğitim yapılması, Türkler için ortak bir yazı meydana getirilmesi, Kadının esaretten kurtarılması, Rusya Türklerinin İktisadî hayata katılmaları, dinî idarelerin düzeltilmesi, yardımlaşma cemiyetlerinin kurulması” gibi konulara yer vermiştir (Devlet, 1988, s. 54). Özellikle Rusya'da 1905 ihtilâlinde sonra Türkçe konuşan halklar arasında milli benlik su yüzüne çıkınca bu halklar arasında Türklük benliği ortaya çıkmış ve Tatarlar Rusların ayrımcı politikasına karşı mücadeleye başlamıştır (İnalçık, 2015b, s. 8). Gaspıralı İsmail Bey, *Tercüman* gazetesini bu fikirleri aktarma ve yayma konusunda araç olarak kullanmıştır. Fakat *Tercüman* gazetesinin ilk yılı olan 1884 yılında, misyoner İlminskiy, Gaspıralı'nın niyetini anlamış ve gerekli yerlere rapor etmiştir (Ercilasun, 2015, s. 26). Rus hükümetinin de gazeteyi dikkatle takip etmesi nedeniyle Türk milletine vereceği mesajları, hükümetin tepkisini almamaya özen göstererek, üstü kapalı bir şekilde aktarmıştır. “Doğrudan doğruya Türkleri ilgilendiren veya dış dünyadan verilen

haberlerle Rusya Türklerinin hürriyet gibi konulara dikkatini çekmeye çalışan mühim haberlere yer vermiştir” (Devlet, 1988, s. 41). Rusya’da 1905 ihtilalinin ardından önceki döneme göre oluşan kısmen özgür ortamın sağladığı düşünce ve basın hayatı hürriyetiyle birlikte Gaspıralı, Türk milletinin, büyük milletler arasında görülen yaşam kavgasında mağdur ve yok olmaması için bulduğu çarelerin özetini bir prensip halinde Tercüman’ın başına eklemiştir: “Dilde, fikirde, işte birlik.” (Akçura, 1978, s. 100). Gaspıralı Tercüman gazetesinin farklı coğrafyalarda yaşayan Türkler üzerindeki etkisini bildiğinden, son nefesine kadar yayınların kesintisiz olarak yapılması için büyük çaba sarf etmiştir. Vefatından önce çocuklarına Tercüman’ın daima yanması gerektiğini, onu söndürmemelerini, milletin 33 yıldır Tercüman’ın hamisi olduğunu ve eğer onun sözleriyle hareket ederlerse milletin daima Tercüman’ı himaye edeceğini söylemiştir (Kırimer, 2021, s. 152-153).

Gaspıralı Türk dilinin zenginliğine, gelişme istidadına, bu dile yabancı kelimeler karıştırmanın gereksizliğine ve zararlılığa, Türk lehçeleri arasında farkların azlığına, kısacası umumi bir Türk dilinin varlığına dair birçok makale kaleme almıştır (Akçura, 1978, s. 97). Türk milletinin en kuvvetli bağının dil olduğunu savunan Gaspıralı, ortak bir Türkçenin bütün Türk illerinde yayılmasından sonra fikirde birliğin oluşturulmasının kolay olacağını ifade etmiştir (Devlet, 1988, s. 46). Türk toplulukları arasında ortak bir edebi dilin oluşturulması gerektiğini savunan Gaspıralı, Türkler arasında birlik oluşturulmasını engelleyen en önemli şeyin mesafe uzaklığı veya din farklılığı olmadığını, ortak bir edebi dilin oluşturulamaması olduğunu ifade etmiştir (Toker, 2004, s. 35). Gaspıralı’nın sıklıkla bahsettiği ve oluşturulması yolunda çabaladığı dil, “konuşulduğu ve yazıldığı zaman İstanbul’daki hamal ve kayıkçı ile Doğu Türkistan’daki deve sürücüsü ve koyun çobanının da anlayabileceği bir dildir” (Hekimoğlu, 2009, s. 301). Bu hedef doğrultusunda uzun yıllar boyunca çeşitli çalışmalar yapan Gaspıralı Türklerin farklı lehçeler kullanmalarının dilde birlik oluşturulması yolunda bir engel olduğunu ifade etmiştir.

Gaspıralı’nın yaşadığı döneme bakıldığında Rus olmayan milletler üzerinde baskı politikalarının devam ettirildiği görülmektedir. Rus misyoner Nikolay İlminskiy tarafından uygulamaya konulan politikalar nedeniyle Türk halklar kendi dillerini Kiril alfabesiyle yazmaya mecbur bırakılmıştır. Bu dönemde ayrıca Türk halklarına farklı boy

isimleri verilerek bu halklar sadece kendi dillerine değil birbirlerine de yabancılaştırılmıştır. Gaspıralı İsmail ise, boy isimlerinin, milletimizin ismi olamayacağı ve milletimizin isminin Türk olduğu; Osmanlı, Özbek, Tatar, Başkurt, Kırgız-Kazak vb. bütün boyların tek bir millet olduğu; dillerinin de lisân-ı Türkî (Türk dili) olduğu fikrindedir; bu fikirde ısrarlı olmuş ve ömrü boyunca bunu dile getirmiş; boy isimlerini ileri sürenlere devamlı olarak cevaplar vermiştir (Ercilasun, 2015, s. 22). Bu noktada Gaspıralı birleştirici olmak adına kendi ana dilini ve yazılarında kullanmış olduğu dili Türkçe olarak adlandırmış, diğer Türk halklarının konuşup yazdıkları diller ve lehçeler arasında herhangi bir ayırım yapmadan her zaman aynı adı kullanmıştır (Kırımlı, 1996b, s. 48). Böyle bir ortamda Türk topluluklarının milli alfabeleriyle ana dilde eğitim almaları ve ortak bir Türk dili kullanmaları yolunda atılan adımlar büyük önem arz etmektedir. “Gaspıralı’nın dil anlayışının temelinde bütün Türkler için ortak bir edebi dil meydana getirmek ülküsü vardır” (Ercilasun, 2015, s. 21). Gaspıralı’ya göre ortak edebi dil oluşturulması yolundaki bir diğer engel Türkçenin içindeki yabancı kelimelerdir. Türk dili yabancı unsurlardan temizlenirse, okuyanın da yazanın da anlamadığı Arapça ve Farsça ifadelerden vazgeçilirse ve yöresel ifadeler yerine Osmanlıcadaki karşılıkları kullanılırsa dilde birlik gerçekleştirilebilecektir (Devlet, 1988, s. 56). Kendisi bu konuda ortak dil olarak *Tercüman*’daki yazılarında da kullanmış olduğu Osmanlı Türkçesini belirlemiş ve bu dildeki Arapça ve Farsça ifadeleri çıkarıp yerine yerlerine Kırım ve diğer coğrafyalardaki lehçelerden kelimeler eklemiştir (Toker, 2004, s. 36). Gaspıralı hem çeşitli karşılaştırmalar yaparak ortak edebi dili gerçekleştirmenin mümkün olduğunu, bunun siyasi ve iktisadi faydaları bulunduğunu, boyların ancak bu sayede bir millet hâline gelebileceğini yazılarında ortaya koymuş; hem de gazetede bu dili kullanarak işin pratiğini göstermiştir (Ercilasun, 2015, s. 24). Bu konuda Gaspıralı 1881 yılında çıkarmış olduğu *Kamer*’de, “Bütün eserlerimizi mümkün olduğu kadar Türk dili ile yazıp Arabî, Farsi ve gayri lügatlerden kaçırız ki, âlim olmayan adamlar dahi yazdıklarımızı okuyup anlasınlar.” cümlesiyle Türk dilinin arınması konusundaki görüşlerini aktarmıştır (Hablemitoğlu, 2006, s. 49). Gaspıralı’nın temel amacı “sade İstanbul Türkçesini bütün Türk dünyasında edebi bir dil olarak yaymak, fakat bu edebi dile diğer Türk şivelerinden bazı kelimeler de ilave ederek bir yandan onu zenginleştirmek, bir yandan da diğer Türkler için munis hâle getirmek idi” (Ercilasun, 2015, s. 25). Türklerin birlik

oluşturabilmesi için sadece dil birliği kurulması yeterli değildir. Türkleri birbirlerinden ayırıştırın, uzaklaştıran ve bu halkları birbirlerine yabancılaştıran unsurlar sadece dilde birlik konusundaki engellemeler değil aynı zamanda kimliksel ayrımlardır. Bu nedenle Gaspıralı Türk birliği yolunda “ilk olarak dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Türklerin Tatar, Azeri, Başkurt, Özbek, Kazak, Kırgız gibi isimler altında ayrılmalarına şiddetle karşı çıkmış, onları Türk kimliği altında bir bütün olarak görmüştür” (Acar, Özkan ve Yetkin, 2018, s. 13). Gaspıralı din birliği ile dil birliği ve soy birliğine de vurgu yaparak etnik kimlik anlayışını Avrupalı anlamda milli kimliğe yani Türklük kimliğine dönüştürmeye çalışmıştır (Akpınar, 2015, s. 31). Gaspıralı *Rusya Müslümanları* eserinde “Asya ve Avrupa’nın bir kısmında yaşayan büyük bir millet: Türk-Tatar milleti” olduğundan, bu milletin bölünmüş, dağınık halde, diğer milletlere göre daha geride kalmış olduğundan, böyle devam ederse “başlıca milletler tarafından yutulacağından” bahsetmektedir (Hablemitoğlu, 2006, s. 94). Bu aktarımdan Gaspıralı’nın dağınık halde yaşamakta olan Türk milletini, kimliklerini ve milli benliklerini kaybetmemeleri konusunda uyardığı görülmektedir. Ayrıca Gaspıralı bu dönemde Rusya İmparatorluğu’ndaki bütün Türkleri içine alacak teşkilatların ve her Türk bölgesinde mesleki ve eğitim kurumlarının kurulmasını da teşvik etmiştir (Kırımlı, 1996b, s. 156). Bu teşkilatlanmayı Türk Birliği yolundaki basamaklardan biri olarak görmüştür.

Gaspıralı’nın yaşamış olduğu dönemde Türk halklarının en büyük sorunlarından biri eğitim olmuştur. Bu durumun bilincinde olan Gaspıralı Türk halklarını, aralarında var olan din, soy ve dil birliğinden yararlanarak, o dönemin kaçınılmaz bir ihtiyacı olan modern bilim ve kültür hayatıyla tanıştırmak ve bilinçlendirmek istemiştir (Akpınar, 2015, s. 32).

Anadolu topraklarında daha sonra kurulacak olan Cumhuriyet rejiminin gerçekleştireceği köklü “maarif” reformları yapılmadan çok önce, Kırım’da, Kırım Türkleri içerisindeki gerilikleri fark eden ve bunu eğitim eksikliklerine bağlayarak tek başına olağanüstü çalışmalara imza atmış olan İsmail Gaspıralı’ya bu nedenle “Türklerin Muallimi” sıfatı layık görülmüştür (Cemiloğlu, 2015, s. 38).

Moderniteye giden yolun eğitimin iyileştirilmesi ve çağdaşlaştırılmasından geçtiğinin bilinciyle Gaspıralı, bu alanda reform yoluna gitmiştir. Dilde birlik ülküsünü

gerçekleştirebilmek için Türk halklarının anadilde eğitim almaları ve ortak bir alfabe kullanmaları gerektiğinin bilincinde olan Gaspıralı tüm zorluklara rağmen çok önemli bir adım atmıştır. “Yeni yol” anlamına gelen Usul-ü Cedit hareketin öncüsü olmuş (Hablemitoğlu, 2006, s. 77), eğitim konusundaki modern görüşleriyle bu alanda ders sürelerinden müfredata kadar birçok konuda önemli yeniliklere imza atmıştır. “Usul-ü cedîd hareketinin gayesi, okul çocuklarına yeni metotla okuma yazma öğretmekti” (Devlet, 1988, s. 67). İlk Usul-ü Cedit mektebini 1884 yılında Bahçesaray’da açmış, bu okulda okutulmak üzere kendisi bizzat Hoca-i Sıbyan isimli ders kitabını yazmıştır (Kırimer, 2021, s. 118-119). Gaspıralı ayrıca kız çocuklarının eğitim görmesi konusunda da çaba göstermiştir.

Gaspıralı, Bahçesaray’da kızların okuduğu ilk usul-i cedit okulunu 1884 yılında açmış ve öğretmenliğine de kız kardeşi Selime Pembe Hanım’ı getirmiştir. Bu tarihten hemen hemen yirmi yıl sonra, yani 1906 yılında sadece Bahçesaray’daki kız okullarının sayısı 13’e yükselmiş, bütünüyle Kırım’daki kız okulları yüzlerle ifade edilen rakamlara ulaşmıştır (Cemiloğlu, 2015, s. 42).

Gaspıralı, Usul-ü Cedit ile Rusya İmparatorluğu’nda yaşayan Türk halkları için milli bir okul kurmuştur (Somuncuoğlu, 2006, s. 171). Fakat bu hareket çeşitli gerekçelerle hem Rus hükümetinden hem de halk arasındaki daha gelenekçi olan kesimden bazı tepkiler almış ve çeşitli engellerle karşılaşmıştır.

İsmail Gaspıralı,

1896 yılında yazdığı “Medrese Meselesi” adlı makalesinde, Abbasi dönemine kadar, medreselerde dini bilgilerin yanı sıra; fen bilimleri, matematik, tarih, felsefe ve hatta tıp bilimlerinin de öğretildiğini ve bunun sonucu olarak da bu medreselerden Gazali, İbn-i Sina ve Farabî gibi alimlerin yetiştiğini dile getirmekteydi (Hekimoğlu, 2009, s. 306).

Gaspıralı’nın okullarda sadece dini değil diğer bilim alanlarından da derslerin okutulması gerektiğini savunması sebebiyle din önderleri bu okulların dini değerleri yok saydığı gerekçesiyle tepki göstermiştir. Rus hükümeti ise bu okullar için maddi olarak herhangi bir destekte bulunmamıştır. Fakat bu tepkiler ve engellemeler Gaspıralı’yı yolundan

döndürmeye yetmemiştir. Usul-ü Cedit hareketi ile softaları yenerek, Rusları etkisiz bırakarak, Rus hükümetinden hiçbir maddi yardım almadan Rusya Türklerine milli benliği ve milli maarif ruhunu aşlamayı başarmıştır (Hablemitoğlu, 2006, s. 85). Eğitimin amacının ana dilin öğretilmesi yönünde olması gerektiğini savunan Gaspıralı, Türk dünyasında eğitim alanındaki reform faaliyetlerinde önemli bir yeri olan “usul-ü savtiye hareketinin” en önde gelen ismi olmuştur (Devlet, 1988, s. 12). “Bugün birçok Avrupa ülkesinde uygulanmakta olan fonetik okuma yazma sistemine benzeyen bu metot hece esasına dayanmakta ve ünsüzlerin ünlülerle seslendirilmesi ile çocuklara öğretilmekte idi” (Cemiloğlu, 2015, s. 41). Usul-ü Savtiye metodu ile öğrenciler eski usulün aksine her harfin karşılığı olan sesleri ve onların kelimelerdeki kullanımını öğrenerek ana dillerinde okuma yazmayı daha kısa sürede öğrenmişlerdir (Kırımlı, 1996b, s. 53-54). Usul-ü Cedit okulları zamanla Rusya’daki diğer Türk bölgelerinde de açılmıştır. “Kurduğu okulların yaygınlaştırılması gayesi ile Mısır’a, Hindistan’a, Çin’e ve Türkistan’a seyahatler yapan Gaspıralı bunları bütünüyle Azerbaycan’a Taşkent ve Semerkant’a kadar yaygınlaştırmıştır” (Cemiloğlu, 2015, s. 41). Okullar Rusya sınırlarını aşarak Arabistan ve Hindistan’da dahi etkisini göstermiştir (Devlet, 2014, s. 26). Öyle ki 1916 yılına gelindiğinde, Rus imparatorluğu içerisinde bulunan Usul-ü Cedit okullarının sayısı 5000’i bulmuştur (Roy, 2009, s. 70).

Halkları birbirlerine yaklaştıracak bir unsur olarak dil birliği ve eğitim kadar kültür birliği de önemlidir. İşte birlik sağlamak için ise öncelikle ilk iki aşamanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Türkler bu alanlarda birlik oluşturmayı başarırlarsa sonraki adımda siyasi ve ekonomik alan da dâhil olmak üzere birçok alanda birlik oluşturabileceklerdir. Fakat bu alanlarda birliğin oluşması uzun bir süreç gerektirmektedir. Bu uğurda İsmail Bey, gerek “Tercüman” vasıtası ile, gerek Türk-İslam dünyasını dolaşarak, gerekse “Usul-ü cedit” okulları ile “fikirde birlik” şiarını kısmen de olsa gerçekleştirmeyi başardı (Hablemitoğlu, 2006, s. 53). Fakat siyasi temelde bir Türk birliğini formüle etmekten daima kaçınmış, birliğin sosyo-kültürel altyapısını oluşturmaya gayret etmiştir (Kırımlı, 1996b, s. 47). Yaşamının son yıllarında Hamdullah Suphi Tanrıöver’e bu konudaki düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir: “Bazı düşünceler vardır ki, o bize yasaktır. Onları bizden sonra gelecek nesillere bırakalım, biz manevi birliği yapalım, dilleri birleştirelim.

Siyasi birliği başkaları düşünsün.” (Kırimer, 2021, s. 63). Fakat Gaspıralı bu düşüncesine rağmen siyasi adımlar atmaktan da kaçınmamıştır.

Rusya İmparatorluğu’nda 1905 yılında gerçekleşen inkılapçı hareketler sonucu oluşan kısmen özgür ortam ile, imparatorluktaki Türkler bu dönemde ilk defa siyasi alanda bir birliğin oluşturulması için adımlar atmıştır (Kırımlı, 1996b, s. 66-69). Gaspıralı İsmail, ezilen Rusya Türklerinin haklarını daha iyi arayabilmek için 1905 İhtilali’nden sonra Umum İslam Partisi’ni kurarak siyasi hayata atılmıştır (Hablemitoğlu, 2006, s. 89). Bu girişim Rusya’daki Müslüman Türkleri daha iyi örgütleyebilmek adına yapılan bir dizi toplantının öncüsü olmuştur. Nijni Novgorod’ta 1905 yılının ağustos ayında bir nehir gezintisi süsü verilerek I. Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı düzenlenmiş ve Gaspıralı bu toplantıda başkan seçilmiştir (Kırımlı, 1996a, s. 393). Yapılan bu toplantıda esas olarak bütün Rusya Müslümanlarının siyasi, içtimaî ve kültürel işlerinde bir birlik (ittifak) oluşturmalarının gerekliliği fikri üzerinde durulmuştur (Devlet, 1988, s. 79-81).

Türk toplulukları arasında büyük bir heyecan uyandıran ilk toplantının ardından ikinci toplantının düzenlenmesi çok uzun sürmemiştir. 23 Ocak 1906 tarihinde Oka nehri üzerinde gerçekleştirilen II. Bütün Rusya Müslümanları (Petersburg) Kongresinde teşkilatın bir merkez komitesinin olmasına karar verilmiştir (Devlet, 1988, s. 85-86). “Ali Merdan Topçubaşı başkanlığında, Nijni Novgorod’ta toplanan II. Kongrede, Gaspıralı İsmail Bey’den başka; Sadri Maksudi (Arsal), Yusuf Akçura, Abdürreşid İbrahim, Seyid Giray Akim, Fatih Kerimî gibi tanınmış aydın Türkler bulunmaktaydı” (Hablemitoğlu, 2006, s. 89). Bu toplantıda ayrıca, siyasi konulara da vurgu yapılarak Rusya Müslümanlarına diğer vatandaşlarla eşit muamele yapılmadığı dile getirilmiştir. Aynı yıl yine Nijni Novgorod’ta III. Kongre yapılmıştır. “İttifakın Üçüncü Toplantısı” olarak da anılan Rusya Müslümanlarının üçüncü kongresi, Rusya Türklerinin ilk aleni toplantısı olması yönünden önemlidir (Devlet, 1988, s. 87). Diğer toplantılardan farklı olarak resmi izinle gerçekleştirilen bu toplantıya katılım oldukça yüksek olmuştur. Kongrenin üzerinde durduğu en önemli konu eğitim olmuştur. “İlerlemenin ancak eğitim yoluyla olacağına kanaat getiren Kongre bu konuyu incelemek üzere 15 kişilik bir komisyon kurdu” (Devlet, 1988, s. 89). Eğitim konusunda alınan kararlar özetle şunlardır: Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerdeki okullarda anadilde eğitimin verilmesi ve Arapça alfabe kullanılması, okula başlama yaşı, okul döneminin başlayacağı ve tatile

gireceği tarihler, ilköğretimin mecburi olması, öğretmen okullarının açılması, ebedî Türk dilinin (Türkiye Türkçesinin) öğretilmesine ayrıca önem verilmesi (Devlet, 1988, s. 89-92). Toplantı sonunda toplanma ve birlikteliğin siyasi bir nitelik kazanması yönünde kararlar da alınmıştır. Fakat bu kararlar resmîyete dökülmemiş, bir temenni olarak kalmıştır. “Kongrede alınan kararlar bir temenni mahiyetinde olup, kanunla bağlayıcı tarafı olmamakla beraber, Rusya Müslümanlarının o devirdeki problemlerini ve görüşlerini belirtmesi yönünden büyük ehemmiyet taşır” (Devlet, 1988, s. 97). Bu toplantıların sonuncusu olan IV. Bütün-Rusya Müslümanları Kongresi Haziran 1914’te St. Petersburg’da yapılmıştır (Kırımlı, 1996b, s. 174). Bu toplantı diğer toplantılar kadar ses getirmemiş olsa da birlik yolunda atılan adımlardan biri olmuştur.

Bu toplantılardan da görüldüğü üzere Gaspıralı Rusya’da yaşayan Müslüman halkı, kimliklerini kaybetmemeleri konusunda örgütlendirmeye çabalamıştır. Bahsi geçen dönemde Rus hakimiyetinde yaşayan halklar için din esas alınarak tanımlama yapılması nedeniyle buradaki Rusya Müslümanları tabiri Rusya’da yaşayan farklı Müslüman Türk topluluklarını ifade etmektedir. Türk halklarının farklı isimlerle adlandırılarak birbirlerinden farklılaştırılmaya çalışıldıkları bu dönemde din, birleştirici bir unsur rolündedir. Öyle ki 19. yüzyıl boyunca halkın konuştuğu Türk dilini tanımlamak için “Müslüman dili” veya “Müslümanca” tabiri dahi sıklıkla kullanılmıştır (Kırımlı, 1996b, s. 42).

Gaspıralı’nın öncülük ettiği dilde birlik fikri, onun ölümünden sonra da Türk dünyasındaki birçok gelişmenin fikirsel altyapısını oluşturmuştur. Bakü’de 1926 yılında gerçekleştirilen I. Türkoloji Kurultayı buna örnektir. Toplam 131 delegenin katıldığı, 26 Şubat-6 Mart tarihleri arasında gerçekleştirilen bu Kurultay’a, Türkiye’de yaşayan Türkleri temsilen Mehmet Fuat Köprülü, Ali Turan Hüseyinzâde ve İsmail Hikmet Ertaylan katılmıştır (Buran, 2009, s. 435-436). Kurultay sadece Türkler için değil, farklı milletlerden birçok Türkolog için de büyük önem taşımıştır. “Bu Kurultay, Alman ve Türk heyetlerinin önerileriyle Türkolog Wilhelm Radloff ile İsmail Gaspıralı’ya ithaf edilmiştir” (Buran, 2009, s. 435). Hem siyasi açıdan hem de Türkoloji araştırmaları açısından önemli olan bu Kurultay’da Türkleri ilgilendiren birçok konu tartışılmıştır. On iki bölüm şeklinde gerçekleşen Kurultay’da “Tarih, Etnografya, Dillerin Akrabalığı, Türk Dilleri, İmla (Orfografi), Terminoloji, Alfabe, Edebiyat Dili, Derslerin Metodu,

Memleket Tanıtımı, Edebiyat Tarihi ve Kültürel Kazanım” başlıklarına yer verilmiştir (Oral, 2004, s. 117-118). Türklerin ve Türkçenin birliği konusuna vurgu yapan, ortak bir Türk edebi dilinin mümkün olabileceğini söyleyen Köprülü, Kurultay’da “Türk halklarının edebi dillerinin gelişimi hakkında.” adlı bir bildiri sunmuştur (Buran, 2009, s. 436-438). Kurultay’da tartışılan konulardan üzerinde en çok durulan konu Latin alfabesine geçiş olmuştur. Ortak bir Latin alfabesinin belirlenemeyişi ve her topluluk için farklı alfabeler önerilmesi ortak bir karara varmayı zorlaştırmıştır. “Alfabeleri birleştirmenin önündeki en önemli engelin, ortak edebi dilin bulunmaması olduğu savunulmuş, halk arasında konuşulan lehçe ve ağızlara göre yeni Türk alfabelerinin hazırlanmasından yakınılmıştır” (Aslan, 2010, s. 361). Fikir ayrılıkları nedeniyle uzun süren tartışmalar yaşansa da Kurultay’daki birçok Türkolog tarafından Latin alfabesine geçme fikri desteklenmiştir. “1926 Bakü Kurultayı’nda alınan kararlarla Türk Dünyasında hızla gerçekleştirilen Latin alfabesine geçiş süreci, Türk Dünyasında dil ve alfabe birliğinin kısmen yaşandığı bir ara dönem olmuştur” (İpek, 2017, s. 104). Kurultay’da dilde birlik ilkesi doğrultusunda, ortak bir alfabe ve ortak bir edebi dilin oluşturulması konusu da ele alınmıştır fakat bir çözüme ulaşılamamıştır. Bakü Kurultayı’nın ardından Türk kültürü, tarihi, edebiyatı ve coğrafyasına yönelik araştırmalar daha da artmıştır. Kurultay Atatürk tarafından da dikkatle takip edilmiş, Türk dili ve Türk tarihinin bilimsel yöntemlerle araştırılması adına çeşitli kurumlar kurulmuştur (Buran, 2009, s. 441-442). Fakat Kurultay’da alınan ve hayata geçirilen kararlar uzun vadeli olmamıştır. Siyasi açıdan bakıldığında Rus yönetimi Türklerin kendilerinden bağımsız adımlar atmasını ve bir birlik oluşturmalarını istememiştir. Bu nedenle bu halkaların aralarındaki bağları zayıflatabilmek için bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin Kurultay’ın ardından 1926 yılında Ankara ile Moskova arasında yapılan anlaşma gereğince Türk Ocakları’nın faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti sınırları ile sınırlandırılmıştır (Oral, 2004, s. 115). Daha sonra, Rusya topraklarında yaşayan Türklerin Latin alfabesini kullanmalarını engellemek için ortak Türk alfabesine geçiş çalışmalarında da sorunlar çıkarmıştır. Latin alfabesini kullanan halkların dil, imla ve yazı bakımından, zamanın gereksinimlerinden geri kaldıkları ve sosyalist ilerlemeye ayak uyduramadıkları gerekçesiyle Rus imlasının Türkçe için en uygun alternatif olduğunu iddia edilerek birçok Türk halkı Kiril alfabesine geçirilmiştir (Aslan, 2010, s. 364-366).

Sovyetler Kırım'da, Kazan'da ve Orta Asya'da Türk topluluklarını kendi egemenliği altına aldıktan sonra sistemli bir şekilde onları Ruslaştırma siyaseti uygulamaya başlamıştır (İnalçık, 2015b, s. 8). Sovyetler Birliğindeki bu Ruslaştırma ve Türk Birliğini engelleme politikaları uzun yıllar devam etmiştir. Kendi dillerini dahi kullanamaz hale gelen bu halklar, korkutularak sindirilmeye çalışılmıştır. Bakü Kurultayı'na katılmış olan ve Türk Birliği fikrini savunan birçok Türk aydını Kurultay'dan kısa bir süre sonra tutuklanmış, sürgün edilmiş veya öldürülmüştür.

Gaspıralı'nın fikirleri, o dönemde Rusya'nın birçok bölgesinde baskı altında yaşamakta olan Türk halklarına ilham olduğu gibi günümüzde de coğrafi uzaklığa rağmen dünyadaki Türklere yol gösterici olmuştur. Mesafelere rağmen kilometrelerce alanı kapsayan Türk Birliği fikri yolunda adımların atılması, anlaşmaların yapılması ve Türk Devletleri Teşkilatı gibi bir oluşumun kurulması buna en iyi örnektir.

2.2.1. Bağımsızlık Süreçleri

20. yüzyıla gelindiğinde Türk aydınların halkı bilinçlendirme yolundaki girişimlerin daha sonraları siyasi boyuta taşınmasıyla bağımsızlık yolunda, sınırlı da olsa, önemli bir yol katedilmiştir. Rus çarlığı 1917 tarihinde yıkılınca Türk halkları milli şuurla kendi devletlerini kurma çabasına girmiş ve Anadolu'daki Milli Türk Cumhuriyetini de bu süreçte bir ilham kaynağı olarak görmüşlerdir (İnalçık, 2015b, s. 8). Bu süreçte Rus hükümeti tarafından bu eylemler bastırılmaya çalışılmış, bu eylemlerin Türk halklar arasında karşılık bulmaması için çeşitli politikalar uygulanmıştır. Fakat Sovyetler Birliği içerisindeki gelişmeler nedeniyle bu yüzyılın sonlarına doğru, bu politikalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yine bu yüzyılda Sovyetler Birliği'nde, sadece birliği değil uluslararası sistemdeki diğer aktörleri de etkileyen önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1985 yılında SSCB Komünist Parti Genel Sekreterliği'ne Mihail Gorbaçov getirilmiştir (Armaoğlu, 2007, s. 911). Gorbaçov'un ülke içinde yapmış olduğu düzenlemeler ve uygulamaya koyduğu reformlar SSCB'nin geleceğini önemli bir şekilde etkilemiştir. Gorbaçov, yeni ekonomik politika "Glasnost" ile devlet hayatında şeffaflık ilkesini uygulamaya koyarken "Perestroyka" ile yeniden inşa sürecini ortaya atmıştır (Armaoğlu, 2007, s. 914-915). "SSCB'ye demokratik bir devlet imajı vermeye çalışan Gorbachov, Sovyetler Birliği'nin

Yüksek Kurulu'nun gerçek bir parlamentoya dönüştürülmesi ile birlikte SSCB'de bir cumhurbaşkanlık kurumu oluşturmasıyla Sovyetler Birliği'nin ilk ve son cumhurbaşkanı sıfatını kazanmıştır” (Kara, 2021, s. 183). 1980'lerin sonlarına doğru SSCB'ye bağlı ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır. Orta Asya ve Kafkasya'da ilk olarak, SSCB içerisinde, “Azerbaycan 23 Eylül 1989, Özbekistan 20 Haziran, Türkmenistan 22 Ağustos, Kırgızistan 12 Ekim, Kazakistan 25 Ekim 1990” tarihinde kendi egemenliklerini ilan etmişlerdir (Aydın, 2015, s. 373-378). Bu gelişmeden bir yıl sonra Türk halkları uğruna yıllarca mücadele verdikleri bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Yukarıda bahsedilen gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti ve yeni bağımsızlık kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için büyük önem arz etmektedir. Türkiye açısından bakıldığında; Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya halkları ile ilişkiler kurma yoluna gitmesi, 19. yüzyılın sonlarına doğru, Türkçülük fikrini benimseyen ve coğrafi uzaklığa rağmen bölge halklarıyla iletişim kurulmasını teşvik eden Türk aydınlar sayesinde gerçekleşmiştir. Fakat dönemin koşullarına bakıldığında bu pek kolay bir süreç olmamıştır. “Mart 1921'de Sovyetler ile TBMM Hükümeti arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının imzalanmasından ve Enver Paşa'nın 1922'de Orta Asya'da Basmacıların başında Ruslara karşı savaşırken ölmesinden sonra Türkiye “Dış Türkler” konusunu tamamen geriye itti” (Aydın, 2015, s. 366). Bu anlaşmanın 8. maddesine göre Türkler Sovyetler'deki Turancı akımları desteklememe sözü vermiş, buna karşılık Sovyetler de Türkiye'de komünizmi yayma çabası göstermeme garantisi vermiştir (Aydın, 2015, s. 366).

Bu süreçte ilişkiler zayıflamıştır fakat iç politikadaki çeşitli söylemlerle bölgedeki Türk halklarıyla bağların koparılmaması gerektiği vurgulanmaya devam edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün yapmış olduğu konuşmalarda da bu durum çok net bir şekilde görülmektedir. Atatürk 1933 yılında konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır:

Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir. Ufalanabilir. Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuzun idaresinde dili bir,

inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevî köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (Dış Türklerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli. (Çallı, 1998, s. 476-477).

Fakat bu halklarla ilişki kurma yolunda, 1990'lı yıllara kadar herhangi bir adım atılamamıştır. Gorbaçov döneminde her ne kadar cumhuriyetler merkezden bağımsız politikalar üretmeseler de, temsil düzeyi düşük tutulan delegasyonlar birer birer Türkiye'yi ziyaret etmeye başlamış ve özellikle kültür, bilim, iletişim, sağlık, ekonomi alanında iş birliği arayışına girmiştir (Aydın, 2015, s. 372). Nursultan Nazarbayev 1990 yılında Turgut Özal'ın daveti üzerine ilk seyahatini Türkiye'ye yapmış, Sovyetler Birliği henüz dağılmamış olmasına rağmen Kazakistan devlet delegasyonu Ankara'da devlet protokolüne uygun olarak karşılanmıştır (Nazarbayev, 1997, s. 197). Buna karşılık olarak Türk yetkililerin bölgeyi ziyaret etmesi gecikmemiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Mart 1991'de iş insanlarından oluşan büyük bir heyetle Azerbaycan ve Kazakistan'a gerçekleştirdiği ziyaret ile birlikte üst düzey ziyaretler başlamıştır (Aydın, 2015, s. 373). Özal, Orta Asya'nın en büyük ülkesi olan Kazakistan'da bilimsel ve teknik iş birliği ile kültürel değişim anlaşmaları imzalayarak, Kazakistan ekonomisinin yeniden yapılanmasına Türkiye'nin yapabileceği katkıları tartışmış; Alma-Ata ile İstanbul arasında doğrudan uçak seferlerinin başlayabileceğini ifade etmiştir (Aydın, 2015, s. 374). Özal'ın mart ayında gerçekleştirmiş olduğu bu üst düzey ziyaretlerin ardından Türk cumhuriyetlerinden karşılık gelmiştir. İlk olarak Mayıs 1991'de Kırgızistan başbakanı Ankara'ya gelmiş, ardından Eylül 1991'de Kazakistanlı lider Nursultan Nazarbayev, Amaç ve Hedefler Ortak Bildirgesinin imzalanmasıyla sonuçlanan bir gezi gerçekleştirmiştir (Aydın, 2015, s. 374). Bu dönemde Türkiye her ne kadar Moskova ile ilişkilerini kötü etkileyecek bir adım atmaktan kaçınarak dış politikada bunun altını çizen açıklamalar yapsa da bağımsızlık kazanan cumhuriyetlerle ilişkilerini ilerletmiştir. Kafkasya ve Orta Asya'da incelemelerde bulunmak adına 12-17 Eylül 1991 tarihinde Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'a;

Büyükelçi Bilal Şimşir, Elçi Kurtuluş Taşkent ve Moskova Büyükelçiliği Birinci Müsteşarı Elçi Halil Akıncı'dan oluşan bir heyet gönderilmiştir (Aydın, 2015, s. 376).

3. BÖLÜM

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KURULUŞ AŞAMALARI ve TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1. BAĞIMSIZLIK SONRASI İLİŞKİLER

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasının ardından uluslararası politikada birçok devleti etkileyen değişimler yaşanmıştır. Birliğin dağılmasıyla bağımsız yeni devletler ortaya çıkmış, Soğuk Savaş sona ermiş, çift kutuplu sistem ortadan kalkmış ve uluslararası politikada yeni aktörlerin dahil olduğu çok kutuplu bir sistem ortaya çıkmıştır. Bölge ülkeleri bağımsızlık kazandıktan sonra uluslararası sistemde tanınmak ve hem kendi aralarında hem de diğer ülkelerle iş birliği yapmak ve ilişkilerini geliştirmek adına adımlar atmıştır. Böyle bir ortamda sistem içerisinde yer alan diğer devletler dış politikalarını, ortaya çıkan bu yeni sistem doğrultusunda şekillendirmeye başlamıştır. Bu devletlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'dir. Bu dönemde Türkiye dış politikada, sonraki süreçlere de etki edecek önemli girişimlerde bulunmuştur.

Dış politikada kurumsallaşma konusunun daha fazla gündeme geldiği bu dönemde Türk devletleri arasında karşılıklı ziyaretler ve diplomatik adımlarla geliştirilen ilişkiler sonraki süreçte çeşitli kurumların kurulmasıyla daha ileri boyutlara taşınmıştır. “Türk Dünyası, 1991'den itibaren kazandığı yeni siyasi hüviyetle, 21. yüzyılda Türk dış politikasının ana unsurlarından biri haline gelmiştir” (Sarıkaya, 2021, s. 2). Türkiye bağımsızlıklarını kazanan Türk devletlerini çok kısa bir süre sonra tanımış, bu ülkelerle birçok alanda iş birliğinin yolunu açmıştır. “Böylece Türkiye 1990'lı yılların başında Türk cumhuriyetleriyle yapmış olduğu anlaşmalarla, bölge ülkelerinin özellikle ekonomi-ticari alanlarda bağımsızlaşmalarını, egemenliklerini güçlendirmelerini ve bölge halkının Sovyet anlayışından sıyrılarak tarihsel kimlik ve benliklerine kavuşmalarına dayalı bir dış politikaya ağırlık vermiştir” (Amirbek, Anuarbekuly, Makhanov, 2017, s. 165-166).

Türk cumhuriyetlerinde bağımsızlık ilanından önce bir hazırlık süreci yaşanmış, bağımsızlık için gerekli koşulların oluşmasının ardından bu cumhuriyetler bağımsız olmuştur. İlk olarak SSCB içerisinde Azerbaycan 23 Eylül 1989, Özbekistan 20 Haziran, Türkmenistan 22 Ağustos, Kırgızistan 12 Ekim, Kazakistan 25 Ekim 1990 tarihinde kendi egemenliklerini ilan etmişlerdir (Aydın, 2015, s. 373-378). Daha sonra ise Kırgızistan 31 Ağustos 1991, Azerbaycan 18 Ekim 1991, Türkmenistan 27 Ekim 1991, Kazakistan ve Özbekistan 16 Aralık 1991 tarihlerinde bağımsızlığını ilan etmiştir (Aydın, 2015, s. 373-378).

Türkiye Azerbaycan'ın 30 Ağustos 1991 yılında ilan ettiği bağımsızlığı 9 Kasım 1991'de resmen tanımış, Elçibey'in bir yıl süren cumhurbaşkanlığı sırasında Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ve iş birliği büyük bir gelişme göstermiştir (Armaoğlu, 2007, s. 938). Bu cumhuriyetlerden diğer dördünü ise 16 Aralık 1991 tarihinde tanımış, kendileriyle diplomatik ilişki kurmaya hazır olduğunu ilan etmiştir (Aydın, 2015, s. 377-379). Kazakistan başkanı Nursultan Nazarbayev anılarında bu süreç ile ilgili Türkiye ve Turgut Özal tarafından Kazakistan'a yapılan desteğin paha biçilmez olduğunu, bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülkenin Türkiye olduğunu asla unutmayacaklarını ifade etmiştir (Nazarbayev, 1997, s. 203).

Bağımsızlıktan itibaren Türkiye, bu cumhuriyetlerle yeni iş birliği alanları oluşturmaya ve ilişkileri sağlam bir zemine oturtmaya çabalamıştır. Türkiye ile bölge ülkeleri arasında bir süredir devam eden karşılıklı ziyaretler artış göstermiştir. Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının sadece birinci yılı içerisinde 1200'den fazla Türk delegasyonu bu devletleri ziyaret etmiştir (Aydın, 2015, s. 382). Bu ziyaretler sırasında yeni iş birliği alanları oluşturulmuş, hem yeni kurulan bu devletleri kalkındıracak hem Türkiye için yeni siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmaya yarayacak yeni anlaşmaların temeli atılmıştır. Öyle ki 1993'e kadarki dönemde 140'tan fazla ikili anlaşma imzalanmıştır (Aydın, 2015, s. 380).

3.2. ZİRVELER SÜRECİ

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından hemen sonra, yapılan görüşmeler ve Süleyman Demirel'in bu cumhuriyetlere yaptığı ziyaret sırasında

ilişkilerin geliştirilmesi adına bir zirve yapılması önerisinde bulunması sonucunda, Türk devletleri arasında ortak bir oluşumun meydana getirilmesi amacıyla, “Zirveler Süreci” başlamıştır.

1992’de “Türk Zirvesi” adıyla başlayan, 1996 toplantısında “Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi”ne dönüşen, 1998’de “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi” adını alan toplantılar, nihayet Ekim 2009 buluşmasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (“Türk Konseyi”-TDİK) adıyla kurumsallaştırıldı (Aydın, 2017, s. 469).

Bu tarihlerde Türk devletleri yapmış oldukları toplantılarda aralarındaki ilişkilerin seyri, yeni ortaklık alanları ve uluslararası alanda atılacak adımlar gibi çeşitli konularda fikir alışverişinde bulunmuş ve birçok alanda iş birliği yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde atılan adımlar Türk Devletleri Teşkilatı’nın kurumsallaşması ve bugünkü şeklini alması konusunda önemli basamakları oluşturmaktadırlar.

“Üye ülkeler arasındaki siyasi iş birliğinin temel mekanizması her yıl gerçekleştirilen Devlet Başkanları Zirveleridir” (Kıdırali, 2015, s. 582). Bu süreçte düzenlenen zirveler şunlardır: Ankara Zirvesi (1992), İstanbul Zirvesi (1994), Bişkek Zirvesi (1995), Taşkent Zirvesi (1996), Astana Zirvesi (1998), Bakü Zirvesi (2000), İstanbul Zirvesi (2001), Antalya Zirvesi (2006), Nahçıvan Zirvesi (2009), İstanbul Zirvesi (2010).

3.2.1. Ankara Zirvesi (1992)

Süreci başlatan ilk zirve Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları adıyla 30-31 Ekim 1992 tarihinde yapılmıştır (Amirbek vd. 2017, s. 166).

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ev sahipliğinde Azerbaycan Devlet Başkanı Ebulfezl Elçibey, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov’un katılımlarıyla Ankara’da gerçekleştirilmiştir (Turkic States, 2022).

“Zirvede açılış konuşması yapan dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk dili konuşan halkların önündeki birleşmeye dayalı büyük olanağın iyi değerlendirilmesi durumunda, 21’inci yüzyılın Türk dili konuşan ülkelerin şahlanacağı ve güçleneceği yüzyıl olacağına dikkat çekmiştir” (Amirbek vd. 2017, s. 166-167).

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk cumhuriyetleri arasında gümrük mevzuatları uyumlulaştırılarak kişi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına imkan tanıyan bir serbest ticaret düzeninin oluşturulması, ortak bir yatırım ve kalkınma bankasının kurulması, demiryolu, karayolu ve havayolu bağlantıları ile telekomünikasyon imkanlarının geliştirilmesi, Türk cumhuriyetlerinin doğal kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa’ya sevk edilmesi, dünya ekonomisine entegre olabilmek için ekonomik konularda koordinasyon ve işbirliği imkanlarının geliştirilmesi hususları üzerinde durmuştur (Turkic States, 2022).

Zirve sonunda Türkiye “Siyasi Bildirge, İktisadi Bildirge ve Basın Bildirisi” imzalanmasını arzulamıştır (Aydın, 2015, s. 388). Fakat imza aşamasında Türkiye tarafından hazırlanan; tarihsel kök birliğine, dil ve kültür ortaklığına, geleneklerin aynılığına dayanarak iş birliği yapılacağını belirten ilk belge, başta Kazakistan tarafından olmak üzere, imzaya uygun bulunmamış bunun yerine sadece ekonomik, insani ve siyasi ilişkilere vurgu yapan bir metnin kabul edileceği belirtilmiştir (Nazarbayev, 1997, s. 201). Zirvede, “Kerimov Türk dünyasının faaliyetlerini eşgüdümleyecek ulus-üstü bir mekanizmanın oluşturulmasına karşı olduğunu” (Aydın, 2015, s. 389) ilan etmiştir.

Zirvede ortak bir görüşe varılamayan diğer konu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)’dir. “Nazarbayev’in KKTC’nin bağımsız bir devlet olarak tanındığını ima eden bir açıklama imzalamayı reddetmesi nedeniyle toplantıdan sonra basın açıklaması dahi yayınlanamadı” (Aydın, 2015, s. 389). Bunun üzerine zirvede, görüşe varılamayan konuların dahil edilmediği bir başka bildiri olan Ankara Bildirisi Türkçe ve Rusça altı nüsha olacak şekilde tüm katılımcılar tarafından imzalanmıştır. Bildiride; “zirve toplantılarına düzenli olarak devam edilmesi ve bir sonraki toplantının 1993 Ekim ayında Bakü’de yapılması” kararlaştırılmıştır (Ankara Bildirisi, 1992). “Öte yandan, Zirve sırasında Türkmenistan ile Türkiye arasında Türkmenistan’dan Türkiye’ye uzanacak bir doğal gaz boru yapımı (hattın güzergahı belirtilmiyordu) ve Türkiye’nin Aşkabat

havaalanının yeni terminalini inşa etmesini içeren bir protokol imzalandı” (Aydın, 2015, s. 389).

3.2.2. İstanbul Zirvesi (1994)

İkinci zirve, “Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ’a yönelik beliren sorunlardan dolayı” Bakü’de değil, “18-19 Ekim 1994 tarihlerinde İstanbul’da yapılmıştır” (Amirbek vd. 2017, s. 169).

Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in ev sahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov’un katılımlarıyla İstanbul’da gerçekleştirilmiştir (Turkic States, 2022).

İlişkilerin güçlendirilmesi, birbirlerinin; bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygı gösterme, bu konuda “başta Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) olmak üzere uluslararası kuruluşlarda ortak hareket etme” (İstanbul Bildirisi, 1994) gibi konular ele alınmıştır. Zirve sonunda 24 maddeden oluşan İstanbul Bildirisi imzalanmıştır.

Ermenistan-Azerbaycan arasındaki anlaşmazlığın BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayalı olarak barışçı yollarla çözülmesi gerektiği de imzalanan bildiriye vurgulanmış; zirveye katılan devlet başkanları Bosna Hersek ve Kıbrıs konularında görüş alışverişinde bulunmuştur. Tüm katılımcılar uluslararası ve bölgesel sorunlarda benzer görüşleri paylaştıklarını teyit etmiştir. Buna ek olarak “devlet başkanları demokrasi, insan haklarına saygı, laiklik, sosyal adalet ve piyasa ekonomisine dayalı toplum düzenine olan inançlarını teyit etmiştir” (İstanbul Bildirisi, 1994).

“Devlet Başkanları ortak kültür ve sanatlarının geliştirilmesi, öğretilmesi, yaygınlaştırılması ve tanıtılması amacıyla Kültür Bakanları tarafından 12 Temmuz 1993 tarihinde Almatı’da imzalanan anlaşma ile kurulan TÜRKSOY’un önemini teyit etmiş ve adigeçen kuruluşun faaliyetlerine gerekli desteğin sağlanacağını belirtmişlerdir” (İstanbul

Bildirisi, 1994). Ayrıca dil dahil kültürlerinin ortak unsurlarının güçlendirilmesi, Türk lehçelerinin karşılaştırmalı sözlüğü hazırlanması, üniversiteler arasında iş birliği ve burslu öğrenci değişimi programlarının geliştirilmesi gibi konular bu zirvenin gündeminde olmuştur.

Zirvede;

...tarihi İpek Yolu'nun diğer ilgili ülkelerin de işbirliği ve katkısıyla canlandırılmasının, güzergâh üzerindeki ülkeler ve halklar arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer ilişkilerin gelişmesine, öte yandan Avrasya'nın kalkınmasına ve refahına, istikrar ve barışına hizmet edeceği kaydetmişlerdir (İstanbul Bildirisi, 1994).

“Devlet Başkanları, Zirve Toplantısı kararlarının uygulanmasını gözden geçirmek ve bir sonraki Zirve Toplantısının hazırlıkların yapmak üzere Dışişleri Bakanlarının veya uygun görecekları yüksek görevlilerin uygun zamanlarda danışmalarda bulunmalarını kararlaştırmışlardır” (İstanbul Bildirisi, 1994).

3.2.3. Bişkek Zirvesi (1995)

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, Türkiye Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Askar Akayev, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov, İstanbul'da 18-19 Ekim 1994'te alınan karar uyarınca, 27-29 Ağustos 1995 tarihlerinde Bişkek'te üçüncü Zirve Toplantısını gerçekleştirmişlerdir (Bişkek Bildirisi, 1995).

Önceki zirvelerde alınan kararların birçoğu bu zirvede de vurgulanmıştır. “Devlet Başkanları, İstanbul Zirvesi'nden bu yana, ilgili ülkelere, Türkiye üzerinden Avrupa ve Akdeniz'e ulaşan petrol ve doğal gaz boru hatları inşa edilmesine yönelik olarak yapılan çalışmalara memnuniyetle işaret etmişlerdir” (Bişkek Bildirisi, 1995).

Devlet Başkanları, İstanbul Bildirisinin kültürel ve insani bağlarla ilgili bölümlerinin gerçekleştirilmesini ele almışlar ve bu alandaki işbirliğinin, ortak eğitim kuruluşları tesisi, şenlikler ve kültür günleri düzenlenmesi vb. yollarla daha da ilerletilmesi hususunda desteklerini ifade etmişlerdir. (Bişkek Bildirisi, 1995).

“Bu çerçevede, Devlet Başkanları, Azerbaycan-Türk, Kazak-Türk, Kırgız-Türk ve Türkmen-Türk Üniversiteleri gibi ortak eğitim kurumlarının kurulduğunu memnuniyetle belirtmişlerdir” (Bişkek Bildirisi, 1995). Zirvede ayrıca uyuşturucu madde ve silah kaçakçılığına karşı tek bir politika izlenmesi, terörizmle mücadele konusunda ise uluslararası iş birliğinin gerektiği ifade edilmiştir. Zirve sonunda 20 maddelik Bişkek Bildirisi imzalanmıştır. Bir sonraki zirvenin Eylül-Ekim 1996 Taşkent’te düzenlenmesi kararı alınmıştır (Bişkek Bildirisi, 1995).

3.2.4. Taşkent Zirvesi (1996)

Dördüncü zirve 21 Ekim 1996 tarihinde;

Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov’un evsahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov’un katılımlarıyla Taşkent’te gerçekleştirilmiştir (Turkic States, 2022).

Taşkent zirvesinde önceki zirvelerde alınan eğitim, kültür, ulaşım, ticaret ve ekonomi alanlarına dair kararlar teyit edilmiş; Türkçe konuşan ülkeler arasında, özellikle ekonomi alanındaki, iş birliğinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır.

“Devlet Başkanları, TÜRKSOY Örgütünü, Türk tarihi ve medeniyeti ile ilgili tarihlerin takvimlerini hazırlamak, bu tarihlerle ilgili kutlamalara basta UNESCO olmak üzere kültür alanında çalışan uluslararası örgütlerin de katılmaları olanaklarını incelemekle görevlendirmişlerdir” (Taşkent Bildirisi, 1996).

Devlet başkanları, Türkçe konuşan ülkeler arasındaki ticari-ekonomik işbirliğinin elden geldiğince geliştirilmesi, ekonomik ilişkilerin değişik düzeylerde yaygınlaştırılması, ekonomik bütünleşme sürecinin desteklenmesi, karşılıklı ticarete engellerin kaldırılması, uluslararası yükümlülüklerine aykırı olmamak kaydıyla ortak bir mal, hizmet, sermaye ve işgücü pazarı oluşturmak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler arasındaki ekonomik işbirliğinin kolaylaştırılmasını sağlamaya yönelik uygun hukuki ortamın gerçekleştirilmesine taraftar olduklarını bildirmişlerdir (Taşkent Bildirisi, 1996).

Devlet Başkanları, artık sınır tanımayan terörizm ve bölücülükle mücadele amacıyla uluslararası iş birliğinin gerekliliğinin bir kez daha altını çizmiştir (Taşkent Bildirisi, 1996). Zirve sonunda Taşkent Bildirisi imzalanmıştır. Bildirinin 16. maddesinde Türkçe Konuşan Devletler Zirvesi Sekreteryası oluşturulması ve tüzüğünün hazırlanması kararı alınmıştır (Taşkent Bildirisi, 1996).

3.2.5. Astana Zirvesi (1998)

Bir sonraki zirve;

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in ev sahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov ve Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in katılımlarıyla Astana'da gerçekleştirilmiştir (Turkic States, 2022).

9 Haziran 1998 tarihinde yapılan bu zirvede Zirvede Türkmenistan'ı, Türkmenistan Meclis Başkanı Sahat Muradov temsil etmiştir (Astana Bildirisi, 1998). "Devlet Başkanları, Dışişleri Bakanlıkları tarafından hazırlanmış olan Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi Sekreteryası (TKUDBZS) Tüzüğünü kabul etmişler ve Dışişleri Bakanlıklarını Sekreteryaya çalışmalarının denetimi ile görevlendirmişlerdir" (Astana Bildirisi, 1998). Ankara, İstanbul, Bişkek ve Taşkent Bildirilerinin geçerliliği teyit edilerek zirve sonunda Astana Bildirisi imzalanmıştır.

Devlet Başkanları, “İpek Yolunun Canlandırılması Programı”nın el birliğiyle gerçekleştirilmesinin önemini vurgulayarak, söz konusu programın gerçekleştirilmesinin bölge ekonomisi için önemli rol oynayacağını ve tarafların çıkarlarına uygun ekonomik iş birliğini güçlendireceğini kaydetmişlerdir (Astana Bildirisi, 1998). Zirvede ekonomik ilişkilerin geliştirilerek devam etmesi, doğal kaynakların çıkartılması, işletilmesi ve dünya pazarlarına ulaştırılması, Avrupa-Kafkasya-Asya ulaştırma koridorunun geliştirilmesi, yasadışı uyuşturucu madde ticareti ile mücadele ve çevrenin korunması alanında iş birliği yapılması gibi konulara değinilmiştir. “Devlet Başkanları, Asya’da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı’nın toplanması hususunda Kazakistan’ın başlatmış olduğu girişimin önemini vurgulamışlardır” (Astana Bildirisi, 1998). Zirvede ayrıca sınır tanımayan terörizm, köktendincilik ve bölücülükle mücadele amacıyla uluslararası iş birliğinin gerekliliğinin bir kez daha altı çizilmiştir. “Özbekistan ile Türkmenistan’ın Astana Zirvesi’nden sonra Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları toplantılarına olan ilgileri azalmıştır ve zirvelerde Devlet Başkanları statülerinde temsil edilmemişlerdir” (Amirbek vd. 2017, s. 177).

3.2.6. Bakü Zirvesi (2000)

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Askar Akayev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Türkmenistan Meclisi Başkanı Sahat Muradov ve Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Başkanı Erkin Halilov, 8 Nisan 2000 tarihinde Bakü’de biraraya gelerek Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları VI. Zirve toplantısını gerçekleştirmişlerdir (Bakü Bildirisi, 2000).

Ticaret, ulaştırma ve ekonomi gibi alanlardaki ilişkilerin kuvvetlendirilmesine vurgu yapılan bu zirvede ayrıca çevrenin korunması alanında iş birliği yapılması gerektiği ifade edilirken katılımcı ülkeler bölgedeki ekolojik durumu iyileştirmek adına uluslararası çapta acil önlemler almaya davet edilmiştir.

Devlet Başkanları, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Eylül 1998'de Bakü'de yapılan Tarihi İpek Yolu'nun Canlandırılmasına İlişkin Uluslararası Konferansın düzenlenmesinde oynadığı role ve "Avrupa-Kafkasya-Asya Koridoru Üzerinde Uluslararası Ulaştırmanın Geliştirilmesine Dair Çok Taraflı Anlaşma"nın imzalanmış olmasına büyük önem atfettiklerini belirtmişler, sözkonusu Konferansta kabul edilen belgeler ile daha önce aktedilen, ithalat ve ihracat ürünlerinin serbest geçişlerinin sağlanması için gerekli koşulların oluşturulmasına yönelik anlaşmaların hayata geçirilmesine ilişkin kararlılıklarını kaydetmişlerdir (Bakü Bildirisi, 2000).

"Devlet Başkanları, tarihi Büyük İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasının ekonomik potansiyelin geliştirilmesinde önemli rol oynayacağını ve bölgedeki ülkelerin karşılıklı yarara dayalı ekonomik ilişkilerini kuvvetlendireceğini kabul etmişlerdir" (Bakü Bildirisi, 2000). Farklı alanlarda çok taraflı ve ikili iş birliklerinin geliştirilmesi gerektiği belirtilen zirvede ayrıca uluslararası örgütlerde birlikte hareket edilmesinin gerekliliği de vurgulanmıştır. Buna ek olarak "ithalat ve ihracat ürünlerinin serbest geçişlerinin sağlanması için gerekli koşulların oluşturulması", "başta doğal gaz ve petrol olmak üzere ülkelerinin zengin doğal kaynaklarının işletilmesi ve çıkarılması", hidroenerji kaynaklarının kullanılması konusunda "uluslararası ve özel finans kuruluşlarını teşvik edilmesiyle bu ortak projelerin gerçekleştirilmesi" konularına da değinilmiştir (Bakü Bildirisi, 2000).

Devlet Başkanları, VI.Zirve'nin Bakü'de "Kitab-ı Dede Korkut", Destanının 1300. Yıldönümünün kutlandığı bir dönemde yapıldığına işaret etmişler, bilim, kültür, eğitim, bilgi değişimi alanlarındaki işbirliğinden duydukları memnuniyeti belirtmişler, ülkeleri arasında bu alanlardaki ilişkilerin geliştirilmesinden ve pekiştirilmesinden yana olduklarını ifade etmişler, Türkçe konuşan ülke halklarının ortak tarih ve kültürü ile ilgili olan ve dünya çapında önemi haiz bulunan yıldönümlerinin kutlanmasına dair ortak programların hazırlanması ve bunların gerçekleştirilmesi konusunda TÜRKSOY Teşkilatının etkinliğinin artırılması gerektiği hususuna dikkat çekmişlerdir (Bakü Bildirisi, 2000).

Önceki zirvelerle benzer olarak bu zirvede de devlet başkanları çatışmaların barışçı yollarla çözülmesinden yana olduklarını ve “Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ihtilâfin BM Güvenlik Konseyi’nin ilgili kararları” ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Lizbon Zirvesi’nde kabul edilen üç ilke temelinde barışçıl yollardan çözümünü desteklediklerini bir kez daha ifade etmişlerdir (Bakü Bildirisi, 2000). Uyuşturucu madde ticareti, terörizm, köktendincilik ve ayrımcılığa karşı mücadele konuları zirvede ele alınan diğer konulardır. Devlet Başkanları, Türkçe Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanlarının Zirve Toplantılarının Sekreteryasının rolüne dikkat çekerek Daimî Sekreterya’nın Türkiye’de kurulmasına karar vermiştir (Bakü Bildirisi, 2000). Zirve sonunda imzalanan Bakü Bildirisinin 17. maddesinde bir sonraki zirvenin Nisan 2001 tarihinde İstanbul’da düzenlenmesine karar verilmiştir.

3.2.7. İstanbul Zirvesi (2001)

Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in evsahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev, Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov ve Özbekistan Ali Meclis Başkanı Erkin Halilov’un katılımlarıyla İstanbul’da gerçekleştirilmiştir (İstanbul Bildirisi, 2001).

Bu zirveyle birlikte “Türkçe Konuşan Ülkeler” ifadesi yerine “Türk Dili Konuşan Ülkeler” tanımı kullanılmaya başlanmıştır. “Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev zirveler süreci çerçevesinde Aksakallılar Konseyi kurulmasını, ayrıca Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi kurulmasını önermiştir” (Turkic States, 2022). “Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev Zirve Daimi Sekreteryası’nın oluşturulmasını önermiştir” (Turkic States, 2022).

Zirve sonunda imzalanan İstanbul Bildirisi’nde önceki bildirimlerin geçerliliği teyit edilmiştir. “Devlet Başkanları, insan haklarına, laikliğe, sosyal adalete, serbest piyasa ekonomisine ve demokrasiye olan bağlılıklarını teyid etmişlerdir” (İstanbul Bildirisi, 2001). “Bağımsızlıklarının onuncu yılını kutlamakta olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın gerçekleştirdikleri siyasi, ekonomik, sosyal,

hukuk ve diğer alanlardaki önemli reformlarla dünya ile bütünleşmelerini sağlayan demokratikleşme, insan haklarının sağlanması, serbest piyasa ekonomisinin altyapısının oluşturulması yönünde anlamlı ilerlemeler kaydettikleri” ifade edilmiştir (İstanbul Bildirisi, 2001).

Devlet başkanları, Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki tarih, dil ve kültür bağları ile ilgili çalışmalardan ve bu bağları kuvvetlendirilmesinden yana olduklarını beyan etmişler, TÜRKSOY’un eğitim ve kültür alanındaki olumlu katkılarını not etmişler ve bu çalışmaları bugüne dek olduğu gibi bundan böyle de özendirmeye devam edeceklerini belirtmişlerdir (İstanbul Bildirisi, 2001).

Buna ek olarak;

Devlet Başkanları Büyük İpek Yolunun canlandırılması ve bölgesel ve uluslararası iş birliğinin her alanda ilerletilmesini sağlamak maksadıyla sürdürülen çalışmaların hızlandırılması konusunda görüş birliği içinde olduklarını beyan ederek, bu çerçevede kaydedilecek gelişmelerin bölgede ekonomiye ve turizme katkıda bulunacağına olan inançlarını dile getirmişlerdir (İstanbul Bildirisi, 2001).

“Devlet Başkanları bölgesel ve küresel barış için ülkelerin güvenlik, istikrar ve anayasal düzenlerine tehdit oluşturan ve ülkelerin toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını, güvenliğini hedef alan her türlü terörist ve ayrılıkçı faaliyetler kınanmışlardır” (İstanbul Bildirisi, 2001).

Devlet Başkanları uluslararası terörizmin yanı sıra köktendinci ve ayrılıkçı akımlar, yasa dışı göç, uyuşturucu madde ve silah kaçakçılığı gibi sınır aşan örgütlü suçlarla ortak mücadele konusunun önemini vurgulamışlar, bunlarla mücadele edilmesi maksadıyla kendi aralarında ve uluslararası örgütlerle yakın ilişki ve işbirliği içinde olacaklarını teyid etmişlerdir (İstanbul Bildirisi, 2001).

Bahsi geçen alanlarda ortak mücadele edilmesi için zirveye katılan devletler, aralarındaki iş birliğinin daha da somutlaştırılmasının önemini bir kez daha ifade etmiştir.

Devlet Başkanları, uyuşturucu ve ara maddelerin yasa dışı üretiminin ve ticaretinin artma eğilimi gösterdiğini kaydederek, ülkelerinin topraklarının bu maddelerin yasa dışı geçişi amacıyla kullanılmasından endişe duyduklarını belirtmişler ve uyuşturucu madde kaçakçılığı ile mücadele alanında atılacak adımlarda eşgüdüm sağlanması, ayrıca, düzenli bilgi akışının temini amacıyla ortak bilgi bankası oluşturulması için bir çalışma başlatılması gerektiği konusunda görüş birliğine varmışlardır (İstanbul Bildirisi, 2001).

“Devlet Başkanları dünya kamuoyunun, “BM Uyuşturucu Maddeler Denetim Programı” dahil, bu doğrultuda gerçekleştirdiği tüm girişimlere yardımcı olmaya kararlı olduklarını bildirmişlerdir” (İstanbul Bildirisi, 2001). Zirve sonunda imzalanan İstanbul Bildirisi’nin “19. maddesinde bir sonraki zirvenin 2002 yılında Aşkabat’ta düzenlenmesine” karar verilmiştir.

3.2.8. Antalya Zirvesi (2006)

Zirve, “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 8. Doruk Toplantısı” adıyla gerçekleştirilmiştir (Antalya Bildirisi, 2006).

5,5 yıl aradan sonra Türkiye’nin girişimleri neticesinde Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in ev sahipliğinde Antalya’da toplanmıştır. Zirveye Kazakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan Devlet Başkanları düzeyinde katılmış, Türkmenistan Ankara Büyükelçisi ile temsil edilmiştir. Özbekistan ise Zirve’ye katılmamıştır. Zirve’de Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev 2001 yılında yaptığı önerileri tekrar etmiştir (Turkic States, 2022).

“Türk Dili Konuşan Ülkeler arasında ortak tarih, kimlik, kültür ve dil birliğine” değinilen zirvede mevcut ilişki ve iş birliklerinin önemine vurgu yapılmıştır. “Türk Dili Konuşan halklar arasındaki dostluğu daha da pekiştirmek, birbirlerine daha yakın kuşaklar yetiştirmek ve nitelikli kadrolar oluşturmak amacıyla eğitim alanındaki iş birliğinin önemini bir kez daha vurgulamışlardır” (Antalya Bildirisi, 2006). “Yüzyıllara dayanan ve aralarındaki bağları pekiştiren ortak kültürel kalıtın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında ve en geniş biçimde tanıtılmasında yakın iş birliği içinde olacaklarını dile

getirmişlerdir” (Antalya Bildirisi, 2006). Bunun yanı sıra ekonomi, ticaret, sanayi, enerji, ulaşım ve turizm alanlarındaki iş birliklerinin devamlılığının ve enerji taşıma hatlarının uluslararası stratejik öneminden bahsedilmiştir.

Türk Dili Konuşan Ülkelerin yakın çevrelerinde süregelen sorunlara ve özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında başta Afganistan olmak üzere Irak, Filistin ve Lübnan’da yaşanan gelişmelere dikkat çekerek, kalıcı barış ve huzur ortamı oluşturulmasına yönelik katkıların sürdürülmesi ve bu çerçevede uluslararası toplumca yürütülen etkinliklerin desteklenmesi gerektiğini kaydetmişlerdir (Antalya Bildirisi, 2006).

Uluslararası alandaki mevcut sorunlar ve terörizm konusuna ek olarak “Irak’ın egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunmasına, Irak halkının bütün kesimlerinin ve bunların bir parçasını oluşturan Türk soylu halkın temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması gerektiğine dikkat çekmişlerdir” (Antalya Bildirisi, 2006).

Zirve sonunda İlham Aliyev, Nursultan Nazarbayev, Kurmanbek Bakiyev ve Ahmet Necdet Sezer’in imzaladığı Antalya Bildirisi’nde farklı bölgesel ve uluslararası kuruluşların etkinliklerine de değinilmiştir. “Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) üyeliği yolundaki ilerleyişi”, “BM’nin Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm arayışı”, “Kazakistan’ın 2009 yılı AGİT Dönem Başkanlığı adaylığı”, “Asya’da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (CICA)’nın Asya’da barış ve istikrara katkıda bulunacağı düşüncesi”, “İslam Konferansı Örgütü bünyesindeki iş birliğinin artırılması” ve “Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan’ın BM Güvenlik Konseyi adaylıklarına verilen destek” zirve metninde ele alınan konular arasındadır.

3.2.9. Nahçıvan Zirvesi (2009)

“Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in ev sahipliğinde 2-3 Ekim 2009 tarihlerinde Nahçıvan’da yapılmıştır” (Turkic States, 2022). “Zirve’ye Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Zarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev katılmışlardır” (Turkic States, 2022). “Özbekistan’ın katılmadığı Zirve’de Türkmenistan ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı düzeyinde temsil edilmiştir” (Turkic States, 2022). “Sözkonusu Zirve sırasında, Türk Dili

Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından imzalanmıştır. Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan tarafından onaylanan Anlaşma 17 Kasım 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir” (Turkic States, 2022). Türkmenistan ise yürütmekte olduğu tarafsızlık politikası doğrultusunda Nahçıvan Anlaşmasını imzalamamıştır.

Nahçıvan Anlaşması'nın ilk maddesiyle birlikte, “Taraflar uluslararası bir kuruluş şekline sahip Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDKÜİK) adlı iş birliği mekanizması kurmuşlardır” (Resmi Gazete, 2010).

TDKÜİK'in amaç ve görevleri;

Taraflar arasında karşılıklı güvenin, dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi, bölgede ve dünya genelinde barışın sağlanması, güvenlik ve emniyetin güçlendirilmesi, uluslararası örgütler ve uluslararası forumlar çerçevesindekiler de dahil olmak üzere, ortak çıkarların söz konusu olduğu dış politika meselelerinde ortak tutum belirlemeye çalışılması, uluslararası terörizm ve ayrılıkçılık, aşırı akımlar, insan kaçakçılığı, yasadışı uyuşturucu ticareti ile uluslararası mücadelede eşgüdümün sağlanması, siyasi, ticari ve ekonomik konular ile kanunu uygulama, çevre, kültür, bilimsel-teknik, askeri-teknik, eğitim, enerji, ulaştırma, ekonomi ve ortak çıkarları ilgilendiren diğer alanlardaki etkin bölgesel ve ikili işbirliğinin teşvik edilmesi, gümrük ve mallar ile hizmetlerin ve sermayenin dolaşımına imkan sağlayan düzenlemelerin basitleştirilmesi, uluslararası hukuk tarafından umumiyetle tanınan ilke ve normlara uygun olarak, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması konularının ele alınması, Türk halklarının sahip oldukları zengin kültür ve tarihi mirasın değerlendirilmesi maddelerini içermektedir (Nahçıvan Anlaşması, 2010).

“Anlaşmada yer alan amaç ve görevleri yerine getirmek üzere Devlet Başkanları Konseyi (DBK), Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK), Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK), Aksakallar Konseyi ve Sekreteryaya” yapılarının kurulması kararlaştırılmıştır (Nahçıvan

Anlaşması, 2010). Bu yapılar bugünkü ismiyle Türk Devletleri Teşkilatı'nın temel organlarını oluşturmaktadır.

3.2.10. İstanbul Zirvesi (2010)

Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Onuncu Zirvesi Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov'un katılımlarıyla 16 Eylül 2010 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiştir (İstanbul Bildirisi, 2010).

Bu zirveyle, “Nahçıvan Anlaşması ile kurulması kararlaştırılan ve bünyesinde Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Heyeti ve Sekretarya'yı barındıran Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi hayata geçirilmiştir” (Turkic States, 2022).

Zirvede “TÜRKSÖY'un 2012 yılı için Astana'yı Türk Kültür Başkenti ilan etme önerisi” desteklenmiş, “Türk Parlamenter Asamblesi (TÜRKP) Sekretaryasının” Bakü'de faaliyete geçmesinden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir (İstanbul Bildirisi, 2010). Zirvede ayrıca Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin ilk Genel Sekreteri olarak Türkiye'nin adayı Büyükelçi Halil Akıncı'nın atanması onaylanmıştır (İstanbul Bildirisi, 2010). Ülkeler arasındaki “ekonomik iş birliğini geliştirmek” adına Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmış, “Özel sektöre yeni fırsatlar yaratılması ve petrol dışı sektörlerde kalkınmanın desteklenmesi amacıyla İstanbul'da Türk Dili Konuşan Ülkeler Kalkınma Bankası ve ortak bir Sigorta Şirketi kurulması imkanı” araştırılması kararlaştırılmıştır (İstanbul Bildirisi, 2010).

Ekonominin yanı sıra ulaştırma, iletişim, sanayi, tarım, enerji, turizm, iklim değişikliği ve çevre gibi alanlarda iş birliklerinin geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Türk Akademisi'nin Astana'da faaliyetlerine başlamasından duyulan memnuniyet dile getirilmiş, akademik alandaki iş birliğinin Türk Dili Konuşan Ülkelerin bilimsel birikiminin geliştirilmesi ve ortaya çıkarılması bakımından büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir (İstanbul Bildirisi, 2010).

Ayrıca Türkoloji alanındaki bilimsel kaynakların, etnik-kültür ve etnik-turizmin desteklenmesinin, Türk Akademisi çerçevesinde bir girişim olan ve karşılıklı anlayış ile Türkoloji bilimini geliştirmeyi hedefleyen Türk Tarihi Müzesi ve Türk Kütüphanesi kurulmasının önemin teyit edilerek, Türk Akademisi'nin uluslararası örgüt şeklinde oluşturulması ihtiyacı vurgulanmıştır (İstanbul Bildirisi, 2010).

Zirveye katılan ülkeler diğer uluslararası örgütlerdeki üyelikler ve adaylıklar konusunda birbirlerini destekleyeceklerini beyan etmişlerdir. Bunun yanı sıra İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) çerçevesinde ortak değerler temelinde dayanışma ve iş birliğinin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (İstanbul Bildirisi, 2010). Zirvede Afganistan, Irak, İran gibi komşu ülkelerdeki sorunlara ek olarak Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler de ele alınmıştır. Katılımcılar Kıbrıs'ta iki taraf arasında devam eden kapsamlı çözüm müzakerelerine destek verdiklerini belirterek, Kıbrıs Türk halkının uluslararası alanda herhangi bir meşru zemini bulunmayan izolasyonunun bir an evvel sona erdirilmesi hususunda BM ve İKÖ tarafından yapılan çağrılarını desteklemiştir (İstanbul Bildirisi, 2010).

Bunlara ek olarak “Türk İşbirliği Konseyi'nin Devlet Başkanları Zirvesi'nin ilkinin, 2011 yılında Kazakistan'da, müteakip İkinci Zirve'nin ise 2012 yılında Kırgızistan'da gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır” (Turkic States, 2022). Zirvede ayrıca “Nahçıvan Anlaşmasının imzalandığı gün olan 3 Ekim'in Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Günü olarak kutlanmasının teşvik edilmesi” kararı alınmıştır (İstanbul Bildirisi, 2010). Türkmenistan'ın teklifi üzerine, “Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlıklarının 20. yılı olması sebebiyle 2011 yılında Aşkabat'ta Türk Dili Konuşan Ülkeler festivali düzenlenmesi” kararlaştırılmıştır (İstanbul Bildirisi, 2010).

3.3. KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

Yukarıda bahsedilen kurucu zirveler olarak adlandırabileceğimiz zirveler sürecinin ardından 2023 itibarıyla TDT'nin kurumsallaşmasını sağlayacak ve bugünkü şeklini verecek olan 9 zirve toplantısı daha düzenlenmiştir. Her biri farklı bir temayla toplanan

zirveler Almatı (2011), Bişkek (2012), Gebele (2013), Bodrum (2014), Astana (2015), Çolpon-Ata (2018), Bakü (2019), İstanbul (2021) ve Semerkant'ta (2022) yapılmıştır. Dokuz zirveye ek olarak devlet başkanları Nisan 2020'de Olağanüstü ve Mart 2021'de Gayri resmî Türkistan Zirvesinde online olarak bir araya gelmiştir (Turkic States, 2022). Son olarak ise Azerbaycan'ın teklifi üzerine 16 Mart 2023'te TDT Devlet Başkanları Olağanüstü Zirve Toplantısı, "Afet-Acil Durum Yönetimi ve İnsani Yardım" temasıyla düzenlenmiştir.

3.3.1. Almatı Zirvesi (2011)

İkinci dönem zirvelerinden ilki olan, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) başlığıyla ve "Ekonomik ve Ticari İşbirliği" temasıyla Almatı'da toplanan zirve, 20- 21 Ekim 2011 tarihinde yapılmıştır (Turkic States, 2022). Zirveye "Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev", "Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev", "Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva" ve "Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ" katılmıştır (TDKÜİK Birinci Zirvesi Bildirisi, 2011).

Zirvede "ortak tarih, dil, kimlik ve kültüre" vurgu yapan Türk Devletleri, diğer zirvelerde olduğu gibi aralarındaki iş birliklerinin artmasının önemini bir kez daha dile getirmiştir. Zirvede meseleler "Genel Konular", "Ekonomik Konular", "Uluslararası Projeler", "Güvenlik Konuları", "Sosyal ve Kültürel Konular", "Uluslararası Örgütlerde İşbirliği" ve "Diğer Konular" olmak üzere 7 başlıkta ele alınmıştır. Zirvenin açılışında üye ülkeler arasındaki iş birliğinden ve kurulan yeni oluşumlardan duyulan memnuniyet dile getirilmiş, işleyişin devamlılığı için yeni ortak komitelerin kurulmasına verilen destek yinelenmiştir.

Zirvede Konsey'in "kurumsallaşmasına ilişkin anlaşma ve tüzükler" sonuçlandırılmıştır (Turkic States, 2022). Karşılıklı olarak yarar sağlayan ekonomik bağların derinleştirilmesi için üye ülkeler arasındaki yatırım ortamının iyileştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu konuda Türk İş Konseyi'nin kurulmasından duyulan memnuniyet dile getirilirken ekonomi alanındaki ortak projelerin teşvik edilmesinin gerekliliği ifade

edilmiştir. Katılımcılar bir Sigorta Şirketleri Birliği'nin kurulmasının ticari işlemleri güvence altına alacağı inançlarını yinelemiştir (TDKÜİK Birinci Zirvesi Bildirisi, 2011). Enerji taşımacılığı, ulaşım, ticaret konularının yanı sıra zirvede kalıcı barış, ulusal ve bölgesel güvenlik konuları da ele alınmıştır. Zirvede bölgesel ve uluslararası güvenlik sorunlarını ele alan katılımcılar “silahsızlanma ve “Kitle İmha Silahlarının yayılmasının önlenmesi yoluyla uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına verdikleri desteği” dile getirmiştir. Azerbaycan, Afganistan, Irak'ın egemenlik ve toprak bütünlüğü vurgulanırken Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulması konusunda “Kıbrıs'ta eşit ve kurucu bir ortak olan Kıbrıs Türk halkı” ile dayanışma içinde olduğu ifade edilmiştir (TDKÜİK Birinci Zirvesi Bildirisi, 2011). “Üye Ülkeler Parlamentoları arasında koordinasyonu sağlayan yapı olarak TÜRKPA'nın” oynadığı önemli rol takdir edilerek “27-28 Nisan 2011 tarihinde Astana'da düzenlenen TÜRKPA 2. Genel Kurul Toplantısından” duyulan memnuniyet dile getirilmiştir (TDKÜİK Birinci Zirvesi Bildirisi, 2011).

Zirvede “TÜRKSOY'un Eskişehir'i 2013 Türk Kültür Başkenti ilan etme önerisi” desteklenirken, Türk Üniversitelerarası Birliği kurma girişiminden duyulan memnuniyet de dile getirilmiştir (TDKÜİK Birinci Zirvesi Bildirisi, 2011).

Türk Devletlerinin kalkınma potansiyellerini ve mevcut araştırma ve geliştirme faaliyetlerini bir araya toplamak ve daha da geliştirmek amacıyla Türk Bilimsel Araştırma Fonu kurulması konusunda anlaşılmış ve katılımcılar söz konusu Fon'un Bıшкеk Zirvesi'nden önce kurulması için Sekretarya'yı kurumsal işlemleri başlatmaya çağırmıştır (TDKÜİK Birinci Zirvesi Bildirisi, 2011).

Zirvede ayrıca “BM”, “Avrupa Konseyi, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO-EİT)”, “İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)” gibi diğer uluslararası örgüt ve kuruluşlarla diyalog ve iş birliği içinde olmaktan duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.

3.3.2. Bişkek Zirvesi (2012)

İkinci zirve “Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği” temasıyla “22-23 Ağustos 2012 tarihlerinde Bişkek’te düzenlenmiştir” (Turkic States, 2022). “Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev’in başkanlığında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Azerbaycan Başbakanı Artur Rasi-zade’nin” katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir (Türk Konseyi İkinci Zirvesi Bildirisi, 2012).

“Kültürel İşbirliği”, “Eğitim ve Bilim İşbirliği”, “Ekonomik İşbirliği”, “Dış Politika ve Güvenlik Konularında İşbirliği” ve “Diğer Meseleler” başlıkları altında görüşülen zirvede üye ülkeler arasındaki iş birliklerini geliştirmesi amacı taşıyan yeni kuruluşların kurulması kararı alınmıştır. Bu çerçevede “Türk Kültür ve Mirası Vakfı” ve “Türk dili ve tarihi konusundaki araştırmalara merkez olacak Türk Akademisi” kurulurken “Türk Dili Konuşan Ülkeler Yazarlar Birliği” ve “Türk Dili Konuşan Ülkeler Sinema Çalışanları Birliği”nin kurulması için girişimler başlatılmıştır (Türk Konseyi İkinci Zirvesi Bildirisi, 2012).

Türk halklarının geleneklerini canlandırmak ve yaşatmak amacıyla düzenlenen ve dördüncüsü 2022 yılında İznik’te yapılan Dünya Göçebe Oyunları etkinliğinin temelleri Kırgızistan’ın girişimiyle bu zirvede atılmıştır (Türk Konseyi İkinci Zirvesi Bildirisi, 2012). Önceki zirvede olduğu gibi bu zirvede de Türk Üniversitelerarası Birliği kurma girişiminden duyulan memnuniyet yinelenmiştir.

Zirvede ekonomik iş birliği ve entegrasyonu geliştirmek amacıyla Kırgızistan’ın Türk Konseyi Kalkınma Fonu kurma girişimini destekleyen katılımcılar Türk İş Konseyini, üye ülkelerde küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet yeteneğini artırma amacıyla daha fazla ortak program geliştirmeye çağırmıştır (Türk Konseyi İkinci Zirvesi Bildirisi, 2012). Ayrıca “Türk Konseyi” ile “BM”, “İİT”, “EİT”, “AGİT”, “Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)” ve “Avrupa Konseyi” gibi diğer uluslararası örgütler arasında daha fazla etkileşimi teşvik ettiklerini ifade etmişlerdir (Türk Konseyi İkinci Zirvesi Bildirisi, 2012).

“Türk Devletleri Teşkilatı’nın (eski adıyla Türk Konseyi’nin) logosu ve bayrağı 22 Ağustos 2012 tarihinde Bişkek’te düzenlenen 2. Zirve sırasında Dışişleri Bakanları Konseyi’nin 2. Toplantısı evvelinde düzenlenen bir basın toplantısı sırasında halka sunulmuştur” (Turkic States, 2022).

Azerbaycan Cumhuriyeti bayrağının yıldızı, Kazakistan Cumhuriyeti bayrağının mavi rengi, Kırgız Cumhuriyeti bayrağının güneşi ve Türkiye Cumhuriyeti bayrağının hilalinden” oluşan logo ve bayrak “Üye Devletlerin bayrakları ile birlikte 12 Ekim 2012 tarihinde İstanbul’da bulunan Sekreteryas binasında düzenlenen bir törenle, Kazakistan Cumhuriyeti Kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Türkiye Cumhuriyeti 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından göndere çekilmiştir (Turkic States, 2022).

3.3.3. Gebele Zirvesi (2013)

“Üçüncü zirve 15-16 Ağustos 2013 tarihlerinde Azerbaycan’ın Gebele şehrinde “Ulaştırma” temasıyla gerçekleştirilmiştir” (Turkic States, 2022). “Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in başkanlık ettiği toplantıya Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Türkmenistan Başbakan Yardımcısı Sapardurdu Toylyev” katılmıştır (TDKÜİK Üçüncü Zirvesi Bildirisi, 2013). Zirvedeki konular; “Kültürel İşbirliği”, “Spor İşbirliği”, “Bilim ve Eğitim İşbirliği”, “Ekonomik İşbirliği”, “Diaspora İşlerinde İşbirliği”, “Dış Politika ve Güvenlik Konularında İşbirliği” ve “Diğer Meseleler” olmak üzere 7 başlık altında değerlendirilmiştir.

İstanbul’da “16 Kasım 2012 tarihinde düzenlenen Terminoloji Komitesi’nin ilk toplantısı” ve “bu toplantıda özellikle ortak bir terminoloji oluşturulması, bilimsel amaçlarla kullanılmak üzere terim sözlükleri ile ortak bir alfabe hazırlanması ve ortak terimlerin kullanılması yönünde alınan kararlardan” duyulan memnuniyet dile getirilmiştir (TDKÜİK Üçüncü Zirvesi Bildirisi, 2013). Zirvede eğitim alanındaki iş birliğinin ilerletilmesinin önemine vurgu yapılırken bu konuda Türk tarihi ve edebiyatı

alanında ortak ders kitapları hazırlanması ve üye ülkelerin dillerinin eğitim kurumlarında seçmeli ders olarak okutulması önerisi ve bu öneriye verilen destek yinelenmiştir.

Zirvede;

Katılımcılar Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora İşleri Devlet Komitesi ev sahipliğinde 21 Haziran 2013'te Bakü'de düzenlenen Türk Konseyi Türk Diaspora Örgütleri Birinci Forumu için takdirlerini sunarken Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakanlar ve Kuruluş Başkanlarını "Türk Konseyinin Türk Dili Konuşan Diaspora Ortak Eylem Stratejisi"ne dayalı yıllık Ortak Eylem Planları hazırlamaya davet etmişlerdir (TDKÜİK Üçüncü Zirvesi Bildirisi, 2013).

Zirve vesilesiyle "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır (Turkic States, 2022). Üye ülkeler arasında 11 Nisan 2013 tarihinde ilk toplantısı düzenlenen Kıdemli Memurlar seviyesindeki Güvenlik İstişarelerinin ikinci toplantısının 2014 yılının ilk çeyreğinde Kazakistan'ın davetiyle Astana'da toplanması kararlaştırılmıştır (TDKÜİK Üçüncü Zirvesi Bildirisi, 2013). Bölgesel güvenlik konularını ele alan üye ülkeler Afganistan, Yukarı Karabağ ve Kıbrıs sorunlarının çözüme kavuşturulmasının yanı sıra Suriye'de devam eden çatışmaların da derhal sonlandırılması için çağrıda bulunmuştur.

3.3.4. Bodrum Zirvesi (2014)

Dördüncü zirve 5 Haziran 2014 tarihinde "Turizm Alanında İşbirliği" temasıyla Bodrum'da düzenlemiştir (TDKÜİK Dördüncü Zirvesi Bildirisi, 2014). "Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ev sahipliğindeki toplantıya Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev" katılmıştır (Turkic States, 2022). Zirvede konular; "Ekonomik Alanda İşbirliği", "Dış Politika ve Güvenlik Konularında İşbirliği", "Toplumsal ve İnsani İlişkiler Alanında İşbirliği" ve "Diğer Konular" olmak üzere 4 başlık altında değerlendirilmiştir.

Zirvede üye ülkeler arasındaki işbirliği ve çalışmaların devamının sağlanması ve geliştirilmesinin önemini vurgulamak amacıyla üye ülkelerin Turizm Bakanları tarafından “Turizm Alanında İşbirliği Protokolü” imzalanmış ve Türk Konseyi himayesinde bir Ortak Turizm İş Birliği kurulması kararı alınmıştır (TDKÜİK Dördüncü Zirvesi Bildirisi, 2014). Üye ülkeler, Türk Konseyi-Modern İpek Yolu isimli ortak bir tur programı düzenlenmesi ve söz konusu tur programının güzergâhlarını belirlemek amacıyla ortak bir Görev Gücü kurulması kararlarından duyulan memnuniyetlerini dile getirmiş, ortak gezi programının gerçekleştirilmesi ve tanıtımı için üye ülke kamu ve özel kurumlarını, gezi programının gerçekleştirilmesi ve tanıtımı için, gerekli tedbirleri almaya çağırıştır (TDKÜİK Dördüncü Zirvesi Bildirisi, 2014).

Üye ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla İstanbul’da 2010 yılında yapılan zirvede kuruluşu kararlaştırılan, 20 Ekim 2011 tarihinde Almatı’da düzenlenen toplantıda kuruluş anlaşması imzalanan Türk İş Konseyi’nin (Turkic States, 2022), toplantılarının düzenli olarak devam ettirilmesi için çağrıda bulunulmuştur. Zirvede üye ülkeler arasındaki ulaşımın geliştirilmesinin bu ülkeler arasındaki ticaret hacminin artırılmasına olumlu etki edeceği vurgulanarak bu alandaki işbirliklerinin geliştirilmesinin önemini altı çizilmiştir.

Dış politika ve güvenlik konuları değerlendirilirken Yukarı Karabağ ve Kıbrıs’ta devam eden sürecin ele alınmasının yanı sıra Ukrayna’daki sorunun barışçıl yollarla çözülmesine katkı sağlamaları için tüm taraflara çağrıda bulunulmuştur. “Türk tarafı, tarihsel olarak Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak bilinen Kırım Tatar Türklerinin durumuna ilişkin son dönemdeki çabaları ve gerçekleştirdiği temaslar hakkında Türk Konseyi’ni bilgilendirmiştir” (TDKÜİK Dördüncü Zirvesi Bildirisi, 2014).

Temelleri 2012 yılındaki zirvede atılan Göçebe Oyunları’nın ilkinin Türk Konseyi Sekreteryası ve Kırgızistan Hükümeti tarafından 8-14 Eylül 2014 tarihinde Issık Göl şehrinde düzenlenmesinden duyulan memnuniyet dile getirilmiş, yine temeli 2012 zirvesinde atılan “Türk Dili Konuşan Ülkeler Yazarlar Birliğinin TÜRKSOY tarafından 18 Şubat 2014 tarihinde Eskişehir’de kurulması” takdirle karşılanmıştır (TDKÜİK Dördüncü Zirvesi Bildirisi, 2014). Türk Akademisi tarafından 18 Mayıs Türk Yazı Günü kutlamaları kapsamında 19-20 Mayıs 2014 tarihlerinde Astana’da düzenlenen Türk Yazı Günü Forumu memnuniyetle karşılanmıştır (TDKÜİK Dördüncü Zirvesi Bildirisi, 2014).

Zirvede ayrıca “Türk destanlarının ortak unsurları ve zengin tarihinin yanı sıra Türk halklarının zengin mutfak kültürünü korumak amacıyla UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesine çok uluslu ortak adaylık başvuruları yoluyla ortak çaba gösterme konusunda” anlaşmaya varılmıştır (TDKÜİK Dördüncü Zirvesi Bildirisi, 2014). İstanbul’da Türk Konseyi Sekreteryası’nda 17 Şubat 2014 tarihinde ilk toplantısı düzenlenen (Turkic States, 2022), “Ortak Eğitim Televizyonu” kurulması konusuna değinilen zirvede, bu amaçla yürütülen çalışmaların devam ettirilmesi talimatı verilmiştir (TDKÜİK Dördüncü Zirvesi Bildirisi, 2014).

Zirvede sadece üye devletlerle değil diğer coğrafyalarda Türk dili konuşan ülkelerle ve halklarla temasların ve bağların geliştirilmesi konusu da ele alınmıştır. Bu konu Konsey’in sonraki dönemlerde atacağı adımlar ve yaşayacağı değişimler için oldukça önemlidir. Bu zirvede son olarak zirveye katılan Devlet Başkanları tarafından, görev süresi sona eren Genel Sekreter Büyükelçi Halil Akıncı yerine bu göreve Azerbaycan Cumhuriyeti’nden Ramil Hasanov’un getirilmesi, Türk Akademisi Başkanlığı için ise Kazakistan Cumhuriyeti’nden Darhan Kıdıralı’nin atanması kararı alınmıştır (TDKÜİK Dördüncü Zirvesi Bildirisi, 2014).

3.3.5. Astana Zirvesi (2015)

Konsey’in beşinci zirvesi 11 Eylül 2015 tarihinde Kazakistan’ın ev sahipliğinde Astana’da gerçekleştirilmiştir (TDKÜİK Beşinci Zirve Bildirisi, 2015). “Medya ve Enformasyon İşbirliği” temasıyla toplanan zirveye “Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev”, “Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev”, “Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmet Yılmaz” ve “ev sahibi ülkenin konuğu olarak Türkmenistan’ın Başbakan Yardımcısı Sapardurdy Toyliyev” katılmıştır (Turkic States, 2022). Zirvede konular “Medya ve Enformasyon Alanında İşbirliği”, “Ekonomi Alanında İşbirliği”, “Dış Politika ve Güvenlik Konularında İşbirliği”, “Sosyal ve Kültürel Konularda İşbirliği”, “Eğitim ve Bilim Alanında İşbirliği”, “Türk Dünyası’nda Kurumsal İşbirliği” ve “Diğer Konular” olmak üzere 7 başlık altında toplanmıştır.

Zirvede üye ülkeler arasında “medya ve enformasyon alanında iş birliğinin geliştirilmesinin önemi” vurgulanırken, bu konuda Medya ve Enformasyondan sorumlu

Bakanların 18 Ağustos 2015 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da yapmış oldukları ilk toplantıdan duyulan memnuniyet dile getirilmiştir (TDKÜİK Beşinci Zirve Bildirisi, 2015). Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'den temsilcilerin katıldığı bu toplantıda söz konusu alanda Türk Konseyi bünyesinde iş birliğini geliştirmek üzere "Enformasyon ve Medya alanında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Ortak İşbirliği Protokolü", "Türk Keneşi Ulusal Televizyon Kanalları Arasında İşbirliği Protokolü", ve "Türk Keneşi Üye Ülkeler Haber Ajansları Arasında Mutabakat Zaptı" imzalanmıştır (Turkic States, 2022).

Zirvede ayrıca ekonomi ve yatırım alanlarındaki iş birliklerinin geliştirilmesi amacıyla Ortak Türk Yatırım Fonu kurulması süreci üzerine çalışmaların devam ettirilmesi gerektiği ve Türk devletlerince bu alanda düzenlenen toplantılardan duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Turizm, ulaşım, ticaret gibi alanlarda iş birliklerinin ilerletilmesinin gerekliliği konusunda ortak bir karara varılmıştır. Türk Konseyi ile bölgesel ve uluslararası örgütler arasında artan etkileşimden duyulan memnuniyet dile getirilirken bu çerçevede üye ülkelerin diğer örgütlerdeki etkinlikleri desteklenmiştir. Zirvede Türk Konseyi'nin AGİT nezdindeki görünürlüğünün artırılması yolundaki ortak çaba takdir edilirken AB ve ilgili birimleriyle başlatılan diyalogun yanı sıra Türk Konseyi ile Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ), Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (BMDTÖ) ve Uluslararası Spor Güvenliği Merkezi arasında iş birliğine yönelik imzalanan Mutabakat Zaptı memnuniyetle karşılanmıştır (TDKÜİK Beşinci Zirve Bildirisi, 2015).

Ayrıca kültürel etkinlikler, gençlik ve spor gibi alanlarda iş birliklerinin artırılması için çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi ve çeşitlendirilmesi kararları alınmıştır. TÜRKSOY ile UNESCO'nun ortak girişimlerinden duyulan memnuniyet dile getirilirken bu doğrultuda "TÜRKSOY'un "Türk Dünyası Kültür Başkenti" girişimi kapsamında 2014 yılı boyunca Rusya Federasyonu Tataristan Cumhuriyeti'nin Kazan şehrinde düzenlemiş olduğu etkinlikler" takdirle karşılanmış, katılımcılar "2015 "Türk Dünyası Kültür Başkenti" seçilen Türkmenistan'ın Merv şehri için desteklerini" bildirmiştir (TDKÜİK Beşinci Zirve Bildirisi, 2015).

Zirvede genç nesil arasında ortak kimlik farkındalığının artırılması konusunda eğitimin araç olarak kullanılması ve bu konuda Türk Akademisi ve Türk Üniversiteler Birliği gibi kurumların etkinliğinin artırılması dikkat çeken konulardan biri olmuştur. Devlet

Başkanları zirvede ayrıca Kazak Hanlığı'nın 550. yıl dönümünü kutlamış, bu amaçla Türk Akademisi tarafından düzenlenen uluslararası bilimsel çalışmalar dizisini memnuniyetle karşılamıştır (TDKÜİK Beşinci Zirve Bildirisi, 2015).

3.3.6. Çolpan Ata Zirvesi (2018)

Konseyin altıncı zirvesi 3 Eylül 2018 tarihinde, “Gençlik ve Ulusal Spor İşbirliği” temasıyla, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov’un ev sahipliğinde Çolpon Ata’da gerçekleştirilmiştir (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018). Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın katılımlarının yanı sıra zirveye Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev ile Macaristan Başbakanı Viktor Orbán ev sahibi ülkenin konuğu olarak katılmıştır (Turkic States, 2022). Zirve sonunda imzalanan 92 maddelik bildiride “Gençlik ve Spor İşbirliği”, “Ekonomide İşbirliği”, “Dış Politika/Güvenlik Konuları ve Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler Alanlarında İşbirliği”, “Toplumsal Alan, Medya Alanı ve Kültürel Alan İlişkilerinde İşbirliği”, “Eğitim ve Bilim Alanlarında İşbirliği”, “Türk Dünyasında Kurumsal İşbirliği” ve “Diğer Hususlar” başlıkları yer almıştır.

Gençlik ve spor alanındaki iş birliklerinin güçlendirilmesine vurgu yapılan zirvede 2014, 2016 ve 2018’de Issık Göl’de farklı ülkelerden temsilcilerin katılımıyla düzenlenen Dünya Göçebe Oyunları’nın bir sonraki etkinliğinin 2020 yılında Türkiye’de düzenlenmesine karar verilmiştir (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018). Kazakistan’ın Almatı şehrinde 2017 yılında yapılmış olan 28. Kış Olimpiyatları (Winter Universiade) organizasyonundaki başarısı tebrik edilirken; 2021 yılında Birinci Dünya Etno Spor Oyunlarına ev sahipliği yapacak olması da memnuniyetle karşılanmıştır (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018). Buna ek olarak katılımcılar, üye ülkelerin farklı olimpiyat ve oyunlarda elde etmiş oldukları başarılarından memnuniyet duyduklarını ifade ederken bu konuda Türk Dili Konuşan Ülkelerin de benzer etkinlikler düzenlemesini teşvik ettiklerini dile getirmiştir. Ticaret ve yatırımların artırılması, enerji, turizm, ulaştırma ve gümrük alanlarındaki çalışmaların ve düzenlenen toplantıların önemi vurgulanmıştır. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinden sorumlu Bakanların 2016 yılında Bakü’de ve 2017

yılında Astana’da gerçekleştirilen Birinci ve İkinci toplantılarında alınan kararlar, bu alanda iş birliklerinin önemi vurgulanarak memnuniyetle karşılanırken; üye ülkelerin e-Devlet, Trans Avrasya Süper Bilgi Otoyolu (TASIM) ve fiber altyapı, siber güvenlik ve uydu hizmetleri konularında iş birliği ve birlikte çalışmayı güçlendirme çabalarına devam etmeleri yönünde teşvik edilmelerinin altı çizilmiştir (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018).

İpek Yolu üzerindeki üye ülkelerin ortak kültürel ve tarihi mirasını ortaya çıkarmak için bir turizm projesi olan Türk Konseyi Modern İpek Yolu Ortak Tur Paketi’nin hayata geçirilmesi konusunda Sekretarya tarafından internet sitesinin (www.modernsilkradroadtour.com) hazırlanmasının yanı sıra, 2019’da Kazakistan’da gerçekleştirilecek Modern İpek Yolu Festivali dâhil olmak üzere, uluslararası etkinliklerde tanıtım turları, ortak fotoğraf sergileri ve sunumlar yoluyla Ortak Tur Paketinin tanıtılması çalışmalarını takdirle karşılanmıştır (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018).

Zirvede TRT Avaz’ın Modern İpek Yolu Ortak Tur Paketi kapsamındaki bölgelere yönelik bir belgesel ve tanıtım videosu hazırlaması ve Türk Hava Yolları’nın Skylife dergisinde Ortak Tur Paketi’ne yer vermesi gibi gelişmeler memnuniyetle karşılanmış, üye ülkelerin tüm ilgili makamları bu tür teşvik eylemlerine devam etme yönünde teşvik edilmiştir (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018). Zirvede Tarihi İpek Yolunu canlandırma konusundaki dikkat çeken projelerden biri de Kervansaray Projesi’dir. Bu projeye Türk Konseyi Sekretaryası’nın dahil edilmesi desteklenirken aynı zamanda Doğu-Batı ticaret güzergahlarının teşvik edilmesi için Türk Konseyi ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki etkileşimin memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018). Zirvede Türk Konseyi’nin BM ile son zamanlarda yapmış olduğu iş birlikleri ve imzaladığı mutabakatların önemi vurgulanırken Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ile artan iş birliğinin özellikle İpekyolu turizmi açısından taşıdığı önem dile getirilmiştir. BM’nin yanı sıra Türk Konseyi ile İİT, EİT, AGİT, DGÖ gibi kuruluşlar arasında geliştirilen iş birliklerinden memnuniyet duyulduğu ifade edilmiştir. Farklı kültürler, medeniyetler ve halklar arasında hoşgörü ve iş birliğinin geliştirilmesinin önemine vurgu yapılırken etnik, dil, din ve inanca dayalı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılığın kınandığı zirvede çok kültürlülük ve kültürlerarası diyalogun teşvik edilmesi için üye

Ülkelerin çabalarının önemi vurgulanmıştır (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018). Zirvede sadece ye ülkeler arasındaki değil Türk Dili Konuşan lkeler ve dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan topluluklarla olan ilişkiler de ele alınmıştır. Bu topluluklar arasında gelişmekte olan kültürel, dilsel ve toplumsal bağların önemi dile getirilmiştir. Bu konuda Türk Konseyi nezdinde Diaspora İşleri Temas Grubunun yaptığı çalışmalar ve Türkiye Cumhuriyeti Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın 2019 yılında ev sahipliği yapacağı Türk Konseyi İkinci Diaspora Forumu organizasyonu gibi etkinlikler memnuniyetle karşılamış, dünya çapındaki Türk dilli diaspora organizasyonları arasında eşgüdümün teşvik edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018).

Zirvede, ye ülkelerin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesine kaydı için adaylıkları önerilirken, UNESCO tarafından "Uluslararası Türk Dili Günü" ilan edilmesi fikri ve 30 Nisan 2018'de UNESCO genel merkezinde Türk Akademisi tarafından düzenlenen "Kimlik ve Kültürel Mirasın Canlandırılması: Geçmişten Geleceğe Türk Dili" temalı Uluslararası Forum organizasyonu memnuniyetle karşılanmıştır (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018). Bu atılımların yanı sıra Türk kültürünün ve tarihinin zenginliği dile getirilirken bu alandaki ilişkiler için çeşitli projelerin desteklenmesinin önemi vurgulanmıştır. TÜRKSOY, TÜRKPA, Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Mirası Vakfı'nın faaliyetleri ve Türk dünyasındaki iş birliğini güçlendirmek amacıyla etkin iş birliği sağlamak için aralarında ve Türk Konseyi ile yaptıkları koordinasyon toplantıları memnuniyetle karşılanmıştır (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018).

Eğitim alanındaki gelişmelerden bahsedilirken Türk Akademisi tarafından hazırlanan, 15. yüzyıla kadar olan dönemi kapsayan, Ortak Türk Tarihi Ders Kitabı'nın tamamlanması çağrısında bulunulmuştur. Zirvede Kazakistan Cumhuriyeti'nin Türk dilleri arasındaki iletişimin geliştirilmesi ve Türk dillerinin küresel iletişim ve eğitim alanında güçlendirilmesine katkı sağlamak için Latin alfabesi kullanma kararı memnuniyetle karşılanmıştır (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018).

Katılımcılar Türk Dili Konuşan lkeler arasında kurulan ilk uluslararası örgüt olan TÜRKSOY'un 25. yılını kutlarken, 2010 yılından bu yana TÜRKSOY yesi lkeler UNESCO Milli Komisyonları ve Komiteleri toplantısının düzenlemesinden duydukları

memnuniyeti dile getirmişlerdir (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018). TÜRKSOY'un kurucu üyelerinden olan Özbekistan'ın, hem TÜRKSOY hem de diğer alt kurumların faaliyetlerinde tekrar aktif olarak yer alması için çağrıda bulunulmuştur. TÜRKSOY tarafından başlatılan "Türk Dünyası Kültür Başkentleri" girişimi çerçevesinde, 2016 yılında Azerbaycan'ın Şeki şehrinin, 2017 yılında Kazakistan'ın Türkistan şehrinin, 2018 yılında Türkiye'nin Kastamonu şehrinin Türk Dünyasının Kültür Başkentleri ilan edilmesi ile bu şehirlerde düzenlenen faaliyetlerden mutluluk duyulduğu ifade edilmiştir (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018).

Bu zirvede ayrıca Macaristan, gözlemci üye statüsü almıştır (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018). Zirve sonunda Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev ve Macaristan Başbakanı Viktor Orban'ın Türk Konseyi Altıncı Zirvesi'ne katılımları ve Türkmenistan, Özbekistan ve Macaristan delegelerinin Türk Konseyi'nin çeşitli toplantılarına ve resmi Türk işbirliği organizasyonlarına katılımları memnuniyetle karşılanmış; bu ülkeleri Türk Konseyi faaliyetlerine daha fazla dahil etme dilekleri dile getirilmiştir (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018).

Katılımcılar Türk Konseyi Genel Sekreteri Ramil Hasan'a 2014-2018 yıllarında Sekretarya çalışmalarına katkılarından dolayı teşekkür ederek, bir sonraki Genel Sekreter Baghdad Amreyev için başarı dileklerini dile getirmiştir (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018). Zirvede üye ülkeler, Türk dünyasının ilk demokratik ve laik devleti olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin 100. Kuruluş yıldönümü sebebiyle Azerbaycan Cumhuriyeti'ne tebriklerini sunmuştur (TDKÜİK Altıncı Zirve Bildirisi, 2018).

3.3.7. Bakü Zirvesi (2019)

Yedinci zirve 15 Ekim 2019 tarihinde "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ'lerin) Desteklenmesi" temasıyla Bakü'de toplanmıştır (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019). Bu zirve, "Türk Konseyi'nin kurucu anlaşması olan Nahçıvan Anlaşmasının 10. yıl dönümü" aynı tarihe denk gelmesi ve Özbekistan'ın örgüte tam üye olmasından dolayı ayrı bir öneme sahiptir (Turkic States, 2022).

"Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev" başkanlığındaki toplantıya "Kazakistan Cumhuriyeti Birinci Cumhurbaşkanı ve Türk Konseyi

Onursal Başkan Nursultan Nazarbayev”, “Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov”, “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan”, “Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev” ile “Macaristan Başbakanı Viktor Orban” katılmıştır (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019).

Zirveye ayrıca “Türkmenistan Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı Purli Agamyradov” ve “Türk Konseyi Genel Sekreteri Baghdad Amreyev” de katılmıştır (Turkic States, 2022). Zirvedeki konular “Ekonomide İşbirliği”, “Dış Politika/Güvenlik Konularında İşbirliği ve Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler”, “Sosyal ve Kültürel İşler Alanında İşbirliği”, “Eğitim ve Bilim Alanlarında İşbirliği”, “Türk Dünyasında Kurumsal İşbirliği” ve “Organizasyona İlişkin Hususlar” başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Üye ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım iş birliğini geliştirmek adına yapılan toplantıların ve atılan adımların büyük önem taşıdığı ifade edilen zirvede, bu alandaki iş birliklerinin geliştirilmesi için ilgili kurumlara çağrıda bulunulmuştur. Bu alanda Türk Dili Konuşan Ülkelerin özel sektörleri arasındaki ilişkileri güçlendirmek için, Yeni Türk İş Web Portalı’nın (www.turkicbusiness.com) önemi vurgulanmış, üye ülkelerin ilgili makamlarına bu web portalının faaliyete geçirilmesi için gerekli olan verilerin sağlanması talimatı verilmiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019). Üye ülkeler arasında enerji, turizm, ulaştırma, gümrük alanlarının yanı sıra devlet hizmetleri, e-devlet ve e-hizmetler, siber güvenlik, medya ve enformasyon gibi alanlarda da iş birliğinin yoğunlaştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca üye ülkelerin ilgili makamlarına Tarihi İpek Yolunu yeniden canlandırmak amacıyla Çin’in bahse konu projeye dâhil edilmesi için üye ülkelerin ortak çaba göstermelerini sağlama talimatı verilmiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019).

Uluslararası kuruluşlarda birlikte hareket etmenin öneminin vurgulandığı zirvede BM ve kuruluşları, WCO, İİT, AGİT ve EİT de dahil olmak üzere bölgesel ve uluslararası alanda yürütülen çalışmaların olumlu katkılarına değinilmiştir. 2016 yılında imzalanan “Türk Konseyi ve BM Güney-Güney İşbirliği Ofisi (UNOSSC) Arasında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı”nın hayata geçirilmesi, Türk Konseyi’nin 2019’da yayınlanan UNOSSC “Güney-Güney ve Barış ve Kalkınma İçin Üçlü İşbirliği” Raporuna katkısı, Sekretaryanın New York’ta Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TIKA) ile işbirliği içerisinde

düzenlenen 2018 Küresel Güney-Güney Kalkınma Fuarı'nda üstlendiği etkin rol takdirle karşılanmıştır (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019). Ayrıca Macaristan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan genç diplomatların katılımıyla, 12-26 Mayıs 2019 tarihinde Azerbaycan'da düzenlenen Türk Konseyi Genç Diplomatlar 6. Ortak Eğitim Programının başarıyla gerçekleştirilmesi zirvede takdirle karşılanmıştır (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019).

Bakü'de 14-15 Haziran 2019 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi ile ortaklaşa düzenlenen "Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Gerçekleştirilmesinde Türk Dünyası Kadınlarının Rolü" hakkında uluslararası konferans dâhil olmak üzere TÜRKPA'nın faaliyetleri takdir edilmiş ve TÜRKPA himayesinde cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi alanında sistematik bir mekanizma oluşturulmasına yönelik çabalardan duyulan memnuniyet dile getirilmiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019).

Zirvede Türk Dili Konuşan Ülkeler ve dünya genelinde yaşayan topluluklar arasında kültürel, dilsel ve sosyal bağları geliştirmenin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Bu konuda Türk Konseyi Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakanlar ve Kuruluş Başkanları'nın gerçekleştirmiş oldukları toplantılar ve ortaya koyulan eylem planlarının bu konulardaki önemi dile getirilmiştir. Üye ülkeler 2020 yılında, Türk Konseyi 2. Diaspora Forumu'nun Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nda (YTB) düzenlenmesi kararını desteklemiş, daha geniş katılımı teşvik etmek için üye ülkelerin ilgili kurumları ve dünya genelindeki Türk dili konuşan diaspora kuruluşlarını aralarında eşgüdüm sağlamaya sevk etmiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019).

Zirvede Türk tarihinde öne çıkan isimlerle ilgili on üç belgesel film çeken TRT Avaz'ın çalışmaları takdir edilmiş, 6. Türk Konseyi Zirvesi'nde Nursultan Nazarbayev tarafından önerilen "Türk Dünyasının Önde Gelen 100 Şahsiyeti" ve "Türk Dünyasının Kutsal Yerleri" isimli projelere ilişkin olarak Sekretarya ve Türk Akademisi ile iş birliği yapmaları çağrısında bulunulmuştur (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019). TÜRKSOY'un "Anma Yılı Programı" çerçevesinde, 2019 yılının Azerbaycanlı şair İmadeddin Nesimi'nin 650. ve ünlü halk ozanı Aşık Veysel'in 125. doğum yıl dönümüne ithaf edilmesi tüm katılımcılar tarafından desteklenmiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019). Türk Akademisi tarafından Türk dünyasındaki önemli tarihlerin onuruna

2019 yılı içerisinde gerçekleştirilen Yusuf (Has Hacı) Balasaguni'nin "Kutadgu Bilig" eserinin 950. yıl dönümü, Altın Ordu ve Talas Kurultayı'nın 750. yıl dönümü ve ünlü şair İmadeddin Nasimi'nin 650. yıl dönümü ve Ali Bey Hüseyinzade'nin vefatının 80. yıl dönümü onuruna etkinlikler düzenlenmesini desteklemiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019).

Türk Akademisi'nin, "Türk Dünyasının Kutsal Yerleri Atlas" konulu çalışmaları ve Türk Konseyi 6. Zirvesinde verilen görev çerçevesinde "Türk Dünyasının Seçkin Şahsiyetleri" ile ilgili faaliyetlerini üye ülkeler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019). Zirvede UNESCO tarafından "Uluslararası Türk Dili Günü" ilan edilmesi amacıyla Sekreteryaya, üye ülkelerin UNESCO Milli Komisyonları ile ilgili Türk İşbirliği Örgütlerinin çabaları arasında eşgüdümü sağlama talimatını verilmiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019).

Aksakallar Konseyinin, Türk İşbirliği Örgütlerinin faaliyetlerine yönelik tavsiyelerine önem verilmekle beraber, bir danışma mekanizması olarak Aksakallar Konseyinin devamlılığının teşvik edilmesi dile getirilmiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019). Zirvede bu faaliyetlere ek olarak Türk dünyasını birbirine yakınlaştıracak çeşitli spor turnuvaları ve müsabakaların önemi vurgulanmıştır. Bu doğrultuda Dünya Göçebe Oyunları'nın dördüncüsünün 2020 yılında Türkiye'de düzenlenecek olmasından duyulan memnuniyet ifade edilmiş, organizasyon kapsamında etkin koordinasyon ve iş birliği için Türkiye Cumhuriyeti'nin ve üye ülkelerin ilgili makamlarının yanı sıra Türk Konseyi Sekreteryasına çağrıda bulunulmuştur (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019).

Eğitim alanında ise farklı coğrafyalarda okuyan genç nesli birbirlerine yaklaştırmak ve aralarındaki bağları güçlendirmek adına değişim programlarının önemi dile getirilmiştir. Katılımcılar, Türk Dili Konuşan Ülkelerdeki üniversite öğrencilerine sağlanan "Stipendium Hungaricum" burs imkânından dolayı Macar Hükümeti'ne takdirlerini sunmuş, üye ülkeleri eğitim alanında Macaristan ile ortaklığı güçlendirmeleri yönünde teşvik etmiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019). Buna ek olarak Türkiye ve Macaristan'dan yeni üniversitelerin Türk Konseyi Türk Üniversiteleri Birliği'ne (TÜRKÜNİB) dâhil olmasından dolayı duydukları memnuniyeti ifade ederken, Özbekistan ve Türkmenistan'daki üniversiteler ile iş birliğini geliştirilmesi konusunda davette bulunmuştur (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019). Kırgız Cumhuriyeti'nin

Oş şehrinin 2019 yılında TÜRKSOY tarafından başlatılan girişim kapsamında “Türk Dünyasının Kültür Başkenti” olarak ilan edilmesinden duyulan memnuniyet dile getirilirken, Şevket Mirziyoyev’in 2020 yılı “Türk Dünyasının Kültür Başkenti” olarak Özbekistan’ın Hive Şehri’nin ilan edilmesi teklifi desteklenmiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019).

Bu konuların yanı sıra güncel askeri meseleleri de ele alan katılımcılar “Türkiye’nin yürüttüğü Barış Pınarı Operasyonu’nun terörizmle mücadeleye, Suriye’nin toprak bütünlüğünün sağlanmasına, yerlerinden edilmiş Suriyelilerin anavatanlarına güvenli ve gönüllü geri dönüşleri için şartların oluşturulmasına katkıda bulunacağına olan umut ve inançlarını” dile getirmiştir (TDKÜİK Yedinci Zirve Bildirisi, 2019).

3.3.8. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Devlet Başkanları Olağanüstü Toplantısı (2020)

Yedinci zirvenin ardından “10 Nisan 2020 tarihinde video konferans vasıtasıyla, “COVID-19 Küresel Salgını ile Mücadelede Dayanışma ve İşbirliği” temasıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Devlet Başkanları Olağanüstü Toplantısı” düzenlenmiştir (Bakü Bildirisi, 2020).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in öncülük ve başkanlık ettiği toplantıya, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguly Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orban ve Türk Konseyi Genel Sekreteri Baghdad Amreyev katılmıştır (Bakü Bildirisi, 2020).

“Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Dr. Tedros Adhonom Ghebreyesus’un da katıldığı” toplantıda “Pandemiye karşı mücadelede” ayırım gözetmeksizin ikili ve çok taraflı iş birliğinin gerekliliğini vurgulanmıştır (Bakü Bildirisi, 2020).

3.3.9. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmî Zirvesi (2021)

Bu zirvenin ardından ise Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmî Zirvesi gerçekleştirilmiştir.

“Türkistan: Türk Dünyasının Manevi Başkentlerinden Biri” temasıyla çevrimiçi olarak 31 Mart 2021 tarihinde “Kasım Cömert Tokayev” başkanlığında düzenlenen bu zirveye “Kazakistan Cumhuriyeti Birinci Cumhurbaşkanı ve Türk Konseyi’nin Onursal Başkanı Nursultan Nazarbayev”, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev”, “Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sadır Caparov”, “Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan”, “Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev”, “Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbangulu Berdimuhammedov”, “Macaristan Başbakanı Viktor Orban”ın yanı sıra “Türk Konseyi Genel Sekreteri Baghdad Amreyev” katılmıştır (Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi, 2021).

“Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının askeri işgalden kurtarılmasının” övgüyle anıldığı zirvede “Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının sona ermesinden duyulan memnuniyet” dile getirilmiştir. Zirvede “Nursultan Nazarbayev’in Türk Konseyi’nin isminin değiştirilmesi girişimi” desteklenmiş, “Dışişleri Bakanlarına ve Sekreteryaya’ya, 2021 sonbaharında Türkiye Cumhuriyeti’nde düzenlenmesi öngörülen 8. Zirvede alınabilecek bu karara temel teşkil edecek belgeleri hazırlama talimatı” verilmiştir (Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi, 2021).

Bu zirvede “Türk Dünyası Vizyonu-2040” ve “Türk Konseyi 2020-2025 Stratejisi” belgelerinin ilk taslaklarını hazırlamasından dolayı Sekreteryaya takdir edilirken; üye devletlerin ilgili makamlarına, Türkiye’de yapılacak sonraki Zirve’de, ulusal uygulamalarına uygun olarak muhtemelen onaylanmak üzere, Sekreteryaya ile birlikte çalışarak anılan belgeleri hazırlama talimatı verilmiştir (Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi, 2021).

3.3.10. İstanbul Zirvesi (2021)

Sekizinci zirve 12 Kasım 2021’de “Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler” temasıyla İstanbul’da toplanmıştır (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021). Bu zirveden itibaren Türk Konseyi ismi yerine Türk Devletleri Teşkilatı ismi kullanılmaya başlanmıştır.

Toplantıya Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başkanlık etmiş olup, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbangulu Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orban ve Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri Sayın Bağdat Amreyev katılmıştır (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021).

“Zirve, Türk Devletlerinin Bağımsızlığının 30. Yıldönümüyle örtüşmesi ve Türkmenistan’ın Teşkilata gözlemci üye olarak katılmasından dolayı ayrı bir önem taşımaktadır” (Turkic States, 2021). Teşkilatın işleyişi ve yapısı gibi birçok alanda yenilikler getiren ve “Siyasi Konular, Dış Politika ve Güvenlik Konularında İşbirliği”, “Ekonomik ve Sektörel İşbirliği”, “Halklararası İşbirliği”, “Türk Dünyasında Kurumsal İşbirliği”, “Üçüncü Taraflarla İşbirliği” ve “Teşkilat Konuları” başlıkları altında değerlendirilen zirve sonunda 121 maddelik bildiri imzalanmıştır.

Zirvede ele alınan başlıca konular arasında “üçüncü ülke ve kuruluşlarla yeni iş birliği yöntemlerinin belirlenmesi”, Türk Yatırım Fonu’nun kurulması ve Teşkilatın orta ve uzun vadeli amaç ve görevlerini ortaya koyan Türk Dünyası 2040 Vizyon belgesinin onaylanması” bulunmaktadır (Turkic States, 2021). Dört ana ilkeye dayanan Türk Dünyası 2040 Vizyon belgesi “Teşkilatın inşa etmeyi amaçladığı iş birliği, gelişme ve dayanışma alanı, üye devletler arasındaki kardeşlik bağıyla kurulan karşılıklı çıkarlar, güven ve saygıya dayanmayı hedeflemektedir” (Türk Dünyası 2040 Vizyonu, 2021).

Zirvede ayrıca gözden geçirilmiş Aksakallar Konseyi Yönetmeliği kabul edilmiştir. Katılımcılar, Azerbaycan Cumhuriyeti’ni “44 Günlük Vatan Muharebesi”ndeki

zaferinden dolayı tebrik ettiklerini, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin normalleşmesini desteklediklerini dile getirmiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021).

“Terör, aşırıçılık, bölücülük ve ırkçılıkla mücadeleyi sürdürürken, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve İslamofobi'nin ve nefret söyleminin her türüne ve biçimine karşı mücadelede işbirliğini geliştirmeye ve bu alanlarda uluslararası alandaki çabalarında eşgüdüm sağlamaya karar verdiklerini” ifade eden ülkeler, güvenlik alanında iş birlikleri ve istişarelerin sürdürülmesi konusunda gerekli makamlara talimat vermiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021).

Zirvede “Türkiye'nin, Kıbrıs Türk halkının Türk Devletleri Teşkilatı'nın ilgili faaliyetlerine katılmaya davet edilmeleri” talebi diğer katılımcılar tarafından desteklenmiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021). “Gözlemci Devlet olarak Türk Devletleri Teşkilatı ile artan iş birliği ve eşgüdümün yanı sıra, tüm üye ülkelerde diplomatik temsilcilikler kurarak Türk Devletleri Teşkilatı ile ilişkilerini stratejik bir düzeye yükseltmesinden dolayı Macaristan'ı takdir ettiklerini” ifade eden katılımcılar, Macaristan'daki Türk Devletleri Teşkilatı Temsilcilik Ofisinin faaliyetlerini, memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021).

Bakü'de 18 Aralık 2019 tarihinde ve Türkistan'da 27-28 Eylül 2021 tarihlerinde gerçekleştirilen TÜRKPA Dokuzuncu ve Onuncu Genel Kurul Toplantılarının sonuçlarını not edilirken, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemine ait konularının gündeme getirilmesinin yanı sıra, TÜRKPA'nın parlamenter düzeyde COVID-19 pandemisiyle mücadele çabaları takdirle karşılanmış ve Özbekistan Cumhuriyeti Ali Meclisi'nin TÜRKPA faaliyetlerine aktif katılımından duyulan memnuniyet dile getirilmiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021).

“BM Genel Kurulu 2020-2021 dönemi Başkanı Volkan Bozkır'ı görev süresini başarıyla tamamladığı için tebrik eden üyeler, “Türk Dili Konuşan Devletlerin tutumlarını uluslararası düzeyde destekleme çabalarını takdir ettiklerini” dile getirmiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021).

Zirvede Devlet liderlerini, Dışişleri Bakanlarını ve uluslararası kuruluş başkanlarını, COVID-19 pandemisinin ortaya çıkmasından bu yana ilk kez bir araya getiren Antalya Diplomasi Forumu’nu başarıyla gerçekleştiren Türkiye Cumhuriyeti, 15-16 Temmuz 2021’de Taşkent’te “Orta ve Güney Asya Bölgesel Bağlantı, Sınamalar ve Fırsatlar” konulu Uluslararası Konferansa başarıyla ev sahipliği yaptığı için Özbekistan Cumhuriyeti ve 15 Eylül 2021’de Nur-Sultan’da XVII. Avrasya Medya Forumu’nu ve “Türk Dili Konuşan Ülkelerde Medya Yeni Koşullarda İşbirliğinin Geliştirilmesi” konulu özel oturumunu başarıyla gerçekleştirdiği için Kazakistan Cumhuriyeti tebrik edilmiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021).

Zirvede üye ve gözlemci devletler arasındaki ticaret hacminin artırılması ve ticaretin kolaylaştırılması adına çeşitli öneriler sunulmuştur. Üye devletlerin ilgili Bakanlıkları, Türk Yatırım Fonu’nun Kuruluş Anlaşması’nı en geç 1 Eylül 2022 tarihine kadar eşit sermaye katkısı ve eşit oy hakkı ilkesine dayanarak nihai hale getirmekle görevlendirilmiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021). Ekonomik ve ticari ilişkilerin yanı sıra yeşil teknolojiler ve akıllı şehirleri, sürdürülebilir tarımsal büyüme, ulaşım koridorları, sivil havacılık alanında iş birliği, dijitalleşme, hızlı internet hattı, yenilenebilir enerji, iklim değişikliği, doğal afetler gibi konularda iş birliklerinin geliştirilmesi konusunda ilgili birimlere talimatlar verilmiştir.

“Türkiye’de ve bölgede meydana gelen orman yangınları ve sel gibi çevresel felaketlerden derin üzüntü ve endişe duyduklarını” ifade eden katılımcılar, “Türkiye Cumhuriyeti’nin teklifi üzerine doğal afetlerin etkilerini azaltmak ve iyileşmeye katkıda bulunmak amacıyla ortak arama, kurtarma ve rehabilitasyon çalışmaları yapmak için “Türk Devletleri Teşkilatı Sivil Koruma Mekanizması” adı altında Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde afet müdahale birimi kurulması konusunda çalışmalara başlanması talimatı” vermiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021).

Pandemiyle mücadele konusunda atılan adımlar ve iş birliklerinin önemini dile getirildiği zirvede “Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Macaristan tarafından Türk Devletleri Teşkilatı himayesinde Afrika ülkelerine yapılan aşı bağışının memnuniyetle karşılandığı” belirtilmiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021).

Zirvede, 2020 yılında Türkiye’de yapılması planlanan fakat pandemi nedeniyle ertelenen Dünya Göçebe Oyunları’nın dördüncüsünün, 2022 yılında yine Türkiye’de düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

Katılımcılar “TÜRKSÖY’un başlattığı girişim kapsamında 2020 yılında Özbekistan Cumhuriyeti’nin Hive kentinin “Türk Dünyası Kültür Başkenti” ilan edilmesini, Osmanlı İmparatorluğu’nun kurulduğu şehir olan Bursa’nın 16 Eylül 2021’de TÜRKSÖY tarafından 2022 “Türk Dünyası Kültür Başkenti” olarak kabul edilmesini” memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmiştir (TDT Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021).

3.3.11. Semerkant Zirvesi (2022)

Dokuzuncu zirve 11 Kasım 2022 tarihinde “Türk Medeniyeti için Yeni Dönem: Ortak Kalkınma ve Refaha Doğru” temasıyla gerçekleştirilmiştir (Semerkant Bildirisi, 2022).

Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev’in ev sahipliğinde, Türk Dünyası Medeniyet Başkenti ilan edilen Semerkant’ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesine, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkmenistan Milli Keneşinin Halk Maslahatı Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orbán ve dönemin TDT Genel Sekreteri Bağdat Amreyev katılmıştır (Turkic States, 2022).

Zirvede Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin Kurulmasına İlişkin Nahçıvan Anlaşması’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Protokol imzalanmıştır (Semerkant Bildirisi, 2022). Zirve sırasında Liderler, üye ve gözlemci devletlerin Türk bütünleşmesine ve Türk Dünyası 2040 Vizyonuna güçlü bağlılığının altını çizmiştir (Turkic States, 2022).

Tarih boyunca Türk medeniyetinin gelişmesindeki önemli rolü; bilimsel, manevi veya dini şahsiyetlere ve eğitimcilere ev sahipliği yapması; Türk Dünyasının siyasi, ticari, bilim ve kültür merkezleri olarak hizmet etmiş

olması hususlarını göz önünde bulundurarak, Semerkant “Türk Dünyası Medeniyet Başkenti” ilan edilmiştir (Semerkant Bildirisi, 2022).

Bu zirvede Kıbrıs Türklerini Türk Dünyasının parçası olarak gördüklerini beyan eden üye ülkeler ve KKTC’nin TDT Gözlemci Statüsüne getirilmesini onaylamıştır (Semerkant Bildirisi, 2022). Böylece İİT ve EİT’te “Kıbrıs Türk Devleti” adıyla ve gözlemci sıfatıyla üye olan bu devlet, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti” adıyla TDT’de yer almıştır (DİB, 2023). Bu gelişmenin ardından teşkilatın üye sayısı 8’e yükselmiştir.

Halk Maslahatı Başkanı Gurbanguly Berdimuhammedov, Aksakallar Konseyi’ne Türkmenistan Aksakalı olarak atanmıştır (Semerkant Bildirisi, 2022). Zirvede Kırgızistan’ın Ankara Büyükelçisi Kubanıçbek Ömüraliyev, Türk Devletleri Teşkilatı’nın yeni Genel Sekreteri görevine getirilmiştir. Ekonomi, güvenlik, ticaret, yatırım, ulaştırma, dijital ekonomi, 4. sanayi devrimi alanlarında iş birliğinin önemi vurgulanmıştır. Zirvede “Kazakistan’ın, Türk devletleri arasındaki ekonomik iş birliğini ve bağlantılılığı güçlendirmek amacıyla Türkistan’da Türk Devletleri için “TURANSEZ” özel ekonomik bölgesini kurma davetini” desteklenirken, “Türk Ülkelerinde Ticari İşbirliği Araştırma Merkezi” ve “Mühendislik ve Teknoloji Merkezi” kurulması tasarısı kabul edilmiştir (Semerkant Bildirisi, 2022).

“Taşkent’te 27 Ekim 2022 tarihinde gerçekleştirilen TDT Üye Devletlerinin Demiryolu İdareleri Başkanları İlk Toplantısı ve TDT Kardeş Limanlarının Beşinci Toplantısının sonuçlarından duyulan memnuniyet” dile getirilmiş; “demiryollarının transit potansiyelinin daha da geliştirilmesi”, “ulaştırma operasyonlarının dijitalleştirilmesi ve demiryolu idareleri”, “deniz ve kara limanları ve lojistik merkezleri arasındaki ağın genişletilmesi” konularında yakın iş birliğinin teşvik edildiği ifade edilmiştir (Semerkant Bildirisi, 2022).

Zirvede Macaristan, tüm üye ve gözlemci ülkeleri tehdit eden kuraklıkla mücadele etmek üzere TDT çerçevesinde Kuraklık Önleme Enstitüsü kurma girişimi ve Şevket Mirziyoyev 2023’ü “Türk Medeniyetinin Yükseliş Yılı” ilan etme önerisi kabul edilmiştir (Semerkant Bildirisi, 2022). “Kırgız yazar ve tanınmış halk figürü Cengiz Aytmatov”a “Türk Dünyasının Birliğine Katkılarından Dolayı” ölümünden sonra “TDT Ali Şir Nevai Uluslararası Ödülü” verilmesi kararı alınmıştır (Semerkant Bildirisi, 2022). Zirve

sonunda TDT 10. Zirvesi'nin 2023 yılında Kazakistan'da düzenlenmesine karar verilmiştir.

3.3.12. Türk Devletleri Teşkilatı İkinci Olağanüstü Zirvesi (2023)

Son olarak 16 Mart 2023 tarihinde Ankara'da Azerbaycan'ın girişimiyle TDT Olağanüstü Zirvesi, "Afet-Acil Durum Yönetimi ve İnsani Yardım" temasıyla düzenlenmiştir (Ankara Bildirisi, 2023).

Toplantıya Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ev sahipliği yapmış, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Türkmen Halkının Millî Lideri ve Türkmenistan Halk Maslahatı Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orbán, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ersin Tatar ve TDT Genel Sekreteri Kubanıçbek Ömüraliyev katılmıştır (Ankara Bildirisi, 2023).

Kahramanmaraş'ta 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen, gölgedeki birçok ilde yıkım meydana gelmesi nedeniyle on binlerce insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan depremin ardından toplanan bu zirvede üye ve gözlemci ülkeler Türkiye için taziyede ve iyi dileklerde bulunmuştur.

"Depremlerden ağır şekilde etkilenen bölgelere en hızlı şekilde yardım eli uzatmalarından dolayı üye ve gözlemci devletlerin halklarına, diğer ülkelere ve uluslararası kuruluşlara/platformlara" teşekkür edilirken; "Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Türkiye için Deprem Acil Yardım Çağrısı yapılmasını" ve "Avrupa Birliği (AB) Komisyonu ile İsveç AB Konseyi Başkanlığı tarafından Türkiye ve Suriye'ye küresel desteği seferber etmek üzere ortaklaşa düzenlenecek bir Uluslararası Bağış Konferansının" duyurulması memnuniyetle karşılanmıştır (Ankara Bildirisi, 2023).

"Türk Dünyası 2040 Vizyonu doğrultusunda TDT bölgesinde ve dünya genelinde doğal afetlerin önlenmesi, bunlara müdahale edilmesi ve

üstesinden gelinmesi için ikili ve çok taraflı iş birliği ve koordinasyonun gerekliliğinin” vurgulandığı zirvede, “2021 TDT 8. Zirvesi Bildirisi’nin 51. fıkrası doğrultusunda 21 Aralık 2022 tarihinde Ankara’da AFAD’da gerçekleştirilen TDT Afet ve Acil Durum Yönetimi Bakanlar Toplantısı’nın Sivil Koruma Mekanizması kurulmasına ilişkin sonuçları” memnuniyetle karşılanmıştır (Ankara Bildirisi, 2023).

Zirvede ilgili bakanlıklara yeşil teknolojiler ve akıllı şehirler konusunda iş birliği başlatma talimatı verilirken; ticaret, ulaştırma, yatırım, turizm, bölgesel bağlantı ve stratejik insan kaynakları yönetimi alanlarında Türk Dünyası’nın iş birliği ve koordinasyonunun derinleştirilmesi ve güçlendirilmesinde TDT’nin giderek artan merkezi rolünü vurgulanmıştır (Ankara Bildirisi, 2023).

“Türk Devletlerinin, Türk Dünyası 2040 Vizyonu’nda belirtilen vizyon ve hedeflerin gerçekleştirilmesinde kaydettikleri üstün siyasi, ekonomik ve sosyokültürel ilerleme” takdirle karşılanmıştır (Ankara Bildirisi, 2023).

Meydana gelebilecek olası afet ve acil durumlarda ihtiyaçların etkili, eşgüdümlü ve zamanında karşılanması amacıyla TDT’nin ulusal afet yönetim makamları arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi konusunda mutabık kalınmış ve bu bağlamda ilgili makamlara Kazakistan Cumhuriyeti’nin Türkistan şehrinde düzenlenecek olan TDT 10. Zirvesi’ne kadar “Türk Devletleri Teşkilatı Sivil Koruma Mekanizmasının Kurulmasına İlişkin Anlaşma”nın imzalanması talimatı verilmiştir (Ankara Bildirisi, 2023).

Zirvede ayrıca “bazı ülkelerde Kur’an-ı Kerim’e ve Müslümanların kutsal değerlerine yönelik gerçekleştirilen saldırılar ve nefret suçları ile Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Tahran Büyükelçiliğine karşı yapılan silahlı saldırı kınanmış, sorumluların adalet önüne çıkarılması için hızlı ve kapsamlı bir soruşturma yapılması” çağrısında bulunulmuştur (Ankara Bildirisi, 2023).

3.4. TEMEL ORGANLAR

Zirveler sürecinin ilk döneminde, 16 Eylül 2010 tarihinde, gerçekleştirilen İstanbul Zirvesi'nin ardından Nahçıvan anlaşmasında kararlaştırıldığı üzere teşkilatın temel organlarının kurulması için gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu amaçla;

Ankara'da 23-25 Kasım 2010 tarihlerinde Türk İşbirliği Konseyi Sekreteryası Tüzüğü, Aksakallar Konseyi Tüzüğü ve Mali Esaslara İlişkin Anlaşma ile Türk İşbirliği Konseyi Sekreteryasının bütçesine ilişkin ilkelerin değerlendirildiği Türk Konseyi Kıdemli Memurlar Komitesi 1. Toplantısı düzenlenmiştir (Turkic States, 2022).

3.4.1. Devlet Başkanları Konseyi (DBK)

Tarafların Devlet Başkanları tarafından, olağanüstü durumlar haricinde, yılda bir kez toplanan konsey güncel uluslararası sorunların çözümüne ilişkin olarak arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi, öncelikli iş birliği alanlarının belirlenmesi, Teşkilatın faaliyetlerinin değerlendirilmesi faaliyetlerini sürdürmektedir (Nahçıvan Anlaşması, 2010). Bu konsey, Teşkilatın ana karar organıdır. Konseyin halihazırda Dönem Başkanlığı Özbekistan tarafından yürütülmektedir (Turkic States, 2023).

3.4.2. Dışişleri Bakanları Konseyi (DIBK)

“Teşkilatın gündemdeki faaliyetleriyle ilgili konuları değerlendiren”, “DBK toplantılarında ele alınacak güncel uluslararası meseleleri tespit eden”, “sekreteryanın personel yapısını ve mali raporunu” onaylayan organdır (Nahçıvan Anlaşması, 2010). Nahçıvan Anlaşmasına göre (2010), “DIBK, gerektiğinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adına beyanatta bulunabilmektedir”. DIBK toplantıları, kural olarak DBK toplantılarının yapıldığı yerde DBK toplantıları öncesinde yapılmaktadır (Nahçıvan Anlaşması, 2010).

3.4.3. Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK)

Bu komitede “Tarafların asgari bir temsilcisi” yer almaktadır (Nahçıvan Anlaşması, 2010). “KMK yetkileri çerçevesinde; sekretaryanın faaliyetlerinin koordine eder, sekretarya tarafından hazırlanan taslak belgelerin DIBK’nın tasvibine sunumundan ve DBK’nın onaylamasından önce değerlendirir ve onay verir” (Nahçıvan Anlaşması, 2010). KMK toplantıları, kural olarak DIBK toplantıları öncesinde düzenlenmektedir ve “DBK’nın olağan toplantılarına ev sahipliği yapan taraf, bir sonraki DBK toplantısına kadar Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin dönem başkanlığını yürütmektedir” (Nahçıvan Anlaşması, 2010).

3.4.4. Aksakallar Konseyi

Bu konsey, Teşkilat bünyesinde faaliyet gösteren daimî bir danışma organıdır. Mali konular dahil olmak üzere, Aksakallar Konseyi’nin faaliyetlerinin ayrıntıları, “DIBK” tarafından kabul edilen, “Aksakallar Konseyi’nin Yönetmeliği” başlıklı ayrı bir belgeyle tanımlanmıştır (Nahçıvan Anlaşması, 2010). Aksakallar Konseyi’nin faaliyetleri Nahçıvan Anlaşması ve bu tüzük çerçevesinde belirlenmektedir.

3.4.5. Sekretarya

Sekretarya, teşkilatın daimî yürütme organı görevindedir.

Bu organ;

“DBK”, “DIBK”, ve “KMK”nın toplantıları ile teşkilat nezdinde gerçekleştirilecek diğer toplantıların düzenlenebilmesi amacıyla ihtiyaç duyulacak idari, örgütsel, protokoller ve teknik önlemlerin alınması, taslak belgelerin hazırlanması, belgelerin tasnif ve arşivlenmesi, taraflar ve diğer uluslararası teşkilatlar ile forumlar tarafından iletilen belge ve bilgilerin takas bürosu olarak faaliyet göstermesi, teşkilat ile ilgili genel mahiyetli bilginin yayımlanması, diğer organlar tarafından verilecek görevlerin yerine getirilmesi, görevlendirilecek personelin tespit edilerek “KMK”nın onayına

sunulması, gerçekleştirilen mali faaliyetlerle ilgili olarak “KMK”ya rapor sunulması görevlerini yürütmektedir (Nahçıvan Anlaşması, 2010).

Sekretarya, DIBK’nın önerisi üzerine DBK tarafından onaylanan Genel Sekreter tarafından yönetilmekte, taraflar ülkelerden her birinden bir Genel Sekreter Yardımcısı atanmaktadır (Nahçıvan Anlaşması, 2010). Büyükelçi Kubanıçbek Ömüraliyev, “11 Kasım 2022 tarihinde Semerkant’ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) 9. Zirvesi sırasında Devlet Başkanları Konseyi tarafından Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryasının Genel Sekreteri olarak atanmıştır” (Turkic States, 2023). Böylece Genel Sekreterlik görevi Kazakistan’dan Kırgızistan’a geçmiştir. Genel Sekreter ve Genel Sekreter Yardımcıları üç yıl süreyle atanmaktadır. Nahçıvan Anlaşmasına göre Genel Sekreterin ve DBK tarafından atanan Genel Sekreter Yardımcılarının görev süresinin uzatılması hakkı bulunmamaktadır. Fakat Genel Sekreter Yardımcıları, Devlet Başkanlarının kararı ile 3 yıl süreyle ikinci kez atanabilmektedir. Sekretarya’nın merkezi, Nahçıvan Anlaşmasında belirlenmiş olduğu gibi, İstanbul’dadır.

Sekretarya, “tarafların tümünün onayıyla anlaşmalar imzalamak”, “mülk satın almak ve satmak”, “davacı ve davalı olarak mahkemelere çıkmak”, “banka hesapları açmak ve nakit varlıklar üzerinden sözleşmeler akdetmek” gibi amaç ve görevleri yerine getirmek üzere uluslararası hükmi yetkiye sahiptir (Nahçıvan Anlaşması, 2010).

4. BÖLÜM

TEŞKİLAT BÜNYESİNDEKİ OLUŞUMLAR

4.1. İLİŞKİLİ KURUMLAR

Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlık kazanmasının ardından Türk devletleri arasında karşılıklı ziyaretlerle ve başlatılan zirveler süreci ile kurulan ilişkiler, bu devletleri de içine alan farklı yapıların oluşturulmasıyla daha da ilerletilmiştir. Bu doğrultuda iş birliği alanlarını çeşitlendirmek ve hem teşkilata üye olan ülkelerle hem de dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Türk halklarla diyalog ve bağları geliştirmek adına teşkilata bağlı bazı kurumlar kurulmuştur. Günümüz itibarıyla TDT bünyesinde faaliyet gösteren dört kurum; “Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY)”, “Türk Akademisi”, “Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPÖ)” ve “Türk Kültür ve Miras Vakfı”dır.

4.1.1. Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY)

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan, arasında, Türk Dili konuşan ülkeler kültür bakanlarının 19-20 Haziran 1992 İstanbul ve 30 Kasım-2 Aralık 1992 Bakü toplantılarında kabul ettikleri kararlara ve belgelere bağlı kalarak, Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSÖY) adlı uluslararası bir teşkilat kurulmasına karar vermişlerdir (Bıyıklı, 2018, s. 41).

Kurucu 6 devletin yanı sıra “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti”, “Rusya Federasyonu’na bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tıva ve Hakas Cumhuriyeti” ile “Moldova’ya bağlı Gagavuz Yeri” gözlemci üye olarak yer almaktadır (TÜRKSÖY, 2023). Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi adıyla kurulan bu yapı daha sonra Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı adını almıştır (Bıyıklı, 2018, s. 41). Türk Dünyası’nın UNESCO’su olarak da adlandırılan TÜRKSÖY (Turkic States, 2022), farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının kültürel miraslarını korumak ve tanıtmak amacıyla çalışmalarını

sürdürmektedir. Örgütün en üst karar verme organı üye ülkelerin Kültür Bakanlarından oluşan Daimî Konsey'dir (Purtaş, 2015, s. 593). Kurumun faaliyetleri bu konsey tarafından belirlenmektedir. Konsey toplantılarında alınan kararlar, TÜRKSOY Genel Sekreterliği tarafından icra edilmektedir (TÜRKSOY, 2023). TÜRKSOY Genel Sekreterliği görevini, öncesinde TDT Genel Sekreter Yardımcısı olarak görev yapmış olan Sultan Raev yürütmektedir (TÜRKSOY, 2023). TÜRKSOY'un merkezi Ankara'da bulunmaktadır.

“Birleşmiş Milletler”, “UNESCO”, “Avrupa Konseyi”, “Uluslararası İnsani İşbirliği Vakfı (MFGS)” ve “İslami Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (ISESCO)” gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır (Purtaş, 2015, s. 593). “TÜRKSOY ayrıca aynı ilke ve amaçları paylaştığı, UNESCO ve ISESCO gibi uluslararası örgütlerin yanı sıra pek çok belediye, üniversite ve sivil toplum kuruluşları ile iş birlikleri gerçekleştirmektedir” (TÜRKSOY, 2023).

“Türk Cumhuriyetlerinin Kültür Bakanlarının iradesiyle ortaya çıkan etkin bir kültürel diplomasi kurumu olarak TÜRKSOY 1993 yılından buyana bir yandan Türk halklarının kültürel ortaklığının güçlendirilmesi bir yandan da Türk kültürünün dünyaya tanıtılması amacı doğrultusunda çalışmalarını sürdürmektedir” (Purtaş, 2015, s. 595). Bu bağlamda TÜRKSOY'un, zirveler sürecinde de sıkça ele alınan ve günümüz itibariyle gelenekselleşen, birtakım etkinlikleri bulunmaktadır. “Düzenlenen etkinliklerin temaları TÜRKSOY Daimî Konseyi tarafından ilan edilen anma yılları kapsamında belirlenir” (TÜRKSOY, 2023). Bunlardan en dikkat çekenleri, birçok zirvede önemi vurgulanan, Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulaması ve anma etkinlikleridir. Bu kapsamda;

“2012 yılında Kazakistan'ın renkli başkenti Astana”, “2013 yılında Türkiye'nin modern yüzü Eskişehir”, “2014 yılında Tataristan'ın tarihi şehri Kazan”, “2015 yılında Türkmenistan'ın kadim şehri Merv”, “2016 yılında Azerbaycan'ın doğa harikası Şeki” olmakla beraber “2017 yılında Kazakistan'ın Türkistan şehri”, “2018 yılında Türkiye'nin Kastamonu şehri”, “2019 yılında Kırgızistan'ın Oş şehri”, “2020 yılında Özbekistan'ın Hiva şehri”, “2022 yılında Türkiye'nin Bursa şehri”, “2023 yılında Azerbaycan'ın Şuşa şehri” Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmiştir (TÜRKSOY, 2023).

Ayrıca 2010 yılından itibaren her yıl, ölüm veya doğum yıl dönümleri nedeniyle, Türk aydınlarına ithaf edilmiştir. “Zeki Velidi Togan”, “Tatar Şair Abdullah Tukay”, “Hakas asıllı Türkolog Nikolay Katanov”, “Kazak besteci Mukan Tölebayev”, “Türkmen mutasavvıf ve şair Mahtumkulu Firaki”, “Türk tiyatro yazarı Haldun Taner”, “Hakas destancısı Semen Kadışev”, “Yusuf Has Hacib”, “Azerbaycan edebiyatının önemli ismi Molla Penah Vakıf”, “Cengiz Aytmatov”, “İmadeddin Nesimi”, “Aşık Veysel”, “Kazak aydını Abay Kunanbayev”, “Yunus Emre”, “Nizami Gencevi”, “Türk mutasavvıf Süleyman Çelebi”, “Azerbaycanlı besteci Fikret Amirov” ve “Kırgız sanatçı Toktobolot Abdumomunov” bu isimlerden birkaçıdır (TÜRKSÖY, 2023). 2023 yılı ise doğumlarının 100’üncü, 125’inci, 150’nci ve 1050’nci yılları olan “Beken Kıdıkeyeva”, “Temirbek Jürgenov”, “Mehmet Akif Ersoy” ve “El-Bîrûnî Yılı” olarak seçilmiştir (TÜRKSÖY, 2023). “TÜRKSÖY, ilan ettiği anma yılları, anma etkinlikleri ve yıl boyu farklı lehçe ve dillerde okuyucularla buluşturduğu eserlerle, Türk Dünyasının mümtaz şahsiyetlerinin bırakmış oldukları kültürel mirası gelecek nesillere aktarmaktadır” (TÜRKSÖY, 2023). Ayrıca TÜRKSÖY’un düzenlemiş olduğu “Nevruz kutlamaları”, “ressamlar buluşmaları”, “fotoğrafçılar buluşmaları”, “heykeltıraşlar buluşmaları” ve “opera günleri” gibi Türk Dünyası bilim insanları ve sanatçılarının geleneksel olarak bir araya geldiği etkinlikler bulunmaktadır (TÜRKSÖY, 2023).

Uluslararası Köroğlu Operası projesi, UNESCO ve BM Genel Kurulu’nda Türk Dünyası Nevruz kutlamaları, Floransa’dan Brüksel’e Avrupa’nın en prestijli salonlarında Türk Dünyası Ressamlarının sergileri, New York ve Washington’da Yunus Emre Oratoryosu konserleri gibi Türk kültürünü tanıtmaya, kültürel ortaklığı vurgulamaya, etkileşimi ve kültürel uyumu artırmaya ve Türk Dünyası olgusunun güçlenmesine yönelik uluslararası faaliyetler düzenlenmiştir (Bıyıklı, 2018, s. 48).

Bu kapsamda Türk dünyasının ortak geleneği olan Nevruz; UNESCO Genel Merkezi’nde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda gerçekleştirilen kutlamaların dışında Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa, Avusturya ve İngiltere’de de binlerce sanatseverin katılımıyla, heyecanla kutlanmıştır (TÜRKSÖY, 2023).

4.1.2. Türk Akademisi

Temeli 3 Ekim 2009’da düzenlenen ve 9. Zirve olan Nahçıvan Zirvesinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in önerisiyle atılan Türk Akademisi, 25 Mayıs 2010’da Kazakistan’ın başkenti Astana’da yer alan Barış ve Uzlaşma Sarayı’nda kurulmuştur (TWESCO, 2023). Bişkek’te 22-23 Ağustos 2012 tarihinde düzenlenen 2. Zirvede: “Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Artur Rasizade Türk Akademisine uluslararası statünün verilmesine dair anlaşmayı imzaladılar” (TWESCO, 2023).

Türk Akademisi, 2012 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından dil, edebiyat, kültür ve tarih alanlarında ortak bilimsel araştırmaları koordine etmek ve kadim Türk medeniyetinin özgün kaynaklara dayalı olarak incelenerek insanlığa olan katkısını değerlendirmek amacıyla Türk Devletleri Teşkilatı himayesinde uluslararası bir kuruluş statüsünde resmi olarak kurulmuştur (Turkic States, 2022).

“2010 yılından itibaren Astana’da Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığına bağlı olarak çalışmalarını yürüten Türk Akademisi, 28 Ağustos 2014 tarihinde uluslararası teşkilat statüsünü kazandı” (TWESCO, 2023). Akademi’nin amaç ve görevleri arasında tüm Türk halkları için ortak bir edebi dil yaratma yolunda çaba harcamak maddesi bulunmaktadır (Türk Akademisinin Kuruluşuna Dair Anlaşma, 2012). Gaspıralı İsmail’in de yıllar önce vurgulamış olduğu bu amacın, Akademi ile gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Diğer bir amacı:

Türk dünyasının eski çağlardan günümüze kadarki tarih, dil, edebiyat ve kültürünü araştırmak, Türk devletlerinin insanlık medeniyetindeki yeri ve katkısını orijinal kaynaklar temelinde tespit etmek ve Türk dünyasıyla ilgili bilimsel araştırmaları koordine eden eşsiz bir merkez haline gelmek olan Akademi, bugüne kadar pek çok bilimsel araştırma enstitüsü ve Türkoloji merkezi ile ilişki kurup iş birliği anlaşmaları yapmıştır (TWESCO, 2023).

Bu alanların yanı sıra “siyaset bilimi, ekonomi, uluslararası ilişkiler ve sosyoloji gibi bilim dallarında da çalışmalar yürütmesi hedeflenen Türk Akademisi, Türk halkları arasında entegrasyonun sağlanmasında bilimsel ve fikri zeminini hazırlamaya ve güçlendirmeye çalışmaktadır” (Kıdıralı, 2015, s. 588).

Akademinin işbirliği anlaşmaları yapmış olduğu kuruluşlar arasında:

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi (www.science.gov.az), Kırgız Cumhuriyeti Milli Bilimler Akademisi (www.nas.aknet.kg), Türkiye Bilimler Akademisi (www.tuba.gov.tr), Türkmenistan Bilimler Akademisi (www.science.gov.tm), Tataristan Cumhuriyeti (Rusya) Bilimler Akademisi (www.antat.ru), Başkurdistan Cumhuriyeti (Rusya) Bilimler Akademisi (<http://www.anrb.ru>), Moğolistan Bilimler Akademisi (www.mas.ac.mn), Macaristan Bilimler Akademisi (www.mta.hu) ve Bişkek'teki Uluslararası Aytmatov Akademisi bulunmaktadır (TWESCO, 2023).

Son dönemlerdeki iş birliği adımlarına bakıldığında; 30 Mart 2023 tarihinde Türk Akademisi Başkanı Şahin Mustafayev Almatı'da bulunan al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi'nin Rektörü Janseyit Tüymebayev ile bir araya gelerek Türklük bilimi alanında İşbirliğine ilişkin Mutabakat Zaptı'nı imzalamıştır (TWESCO, 2023). 1 Nisan 2023 tarihinde ise Türk Akademisi Başkan Yardımcısı Ashat Kesikbayev ile Korkıt Ata Kızılorda Üniversitesi Rektörü Beybitkül Kerimova, Türk Akademisi ile Korkıt Ata Kızılorda Üniversitesi İşbirliği Mutabakat Zaptı imzalayarak Kızılorda eyaleti Jankent kasabasında bulunan arkeolojik anıt üzerinde ortaklaşa yürütülecek bilimsel araştırma çalışmaları ve bu süreçte elde edilen materyallerin bilim camiasına duyurulması gibi etkinliklerin hayata geçirilmesi kararı almıştır (TWESCO, 2023).

“Akademi'nin çalışmalarını en fazla destekleyen kurumların başında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) gelmektedir” (İpek, 2017, s. 204). “Bu destekle Akademi, Moğolistan'ın Ötüken bölgesinde önemli bir buluş yapmıştır”, “60 civarında Türk boyunun 693 tarihinde bir araya gelmesiyle, yazılarını-damgalarını taşa kazıyarak bıraktıkları önemli bir eseri ortaya çıkarmıştır” (İpek, 2017, s. 204). Akademinin yürütmekte olduğu ve düzenlenen zirvelerde de sıklıkla ele alınan projelerden olan, okullarda okutulması için Ortak Türk Tarihi ders kitabı hazırlanması projesi Türk

halklarını birbirine tarihi ve kültürel yönden yakınlaştıracak ve gelecek nesillere ortak tarih bilincini yansıtacak bir unsur olması yönüyle oldukça önemlidir. Ayrıca yayınlamış olduğu eserlerin birçoğunu internet sayfası üzerinden erişime açan Türk Akademisi, bu sayede bu alanda okumalar yapmak isteyenlere erişim kolaylığı sağlamaktadır.

4.1.3. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA)

Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamentolararası Asamblesi kurulması fikri çeşitli platformlarda dile getirilmiş, en son Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından İstanbul’da ve Antalya’da yapılan Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirve Toplantıları sırasında “Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamentolararası Asamblesi ve Parlamentolararası Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirve Toplantısı İlişkiler Enstitüsü” kurulması önerilmiştir (Sarıaslan, 2015, s. 589).

“Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) 21 Kasım 2008 tarihinde İstanbul’da “Dolmabahçe Sarayı”nda, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün evsahipliğinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti Parlamento Başkanlarının imzalamış olduğu Anlaşma ile kurulmuştur” (Turkic States, 2023). “29 Eylül 2009 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti’nin başkenti Bakü’de Türk Devletleri Parlamenterler Asamblesi’nin (TÜRKPA) ilk genel kurulu düzenlendi” (TÜRKPA, 2023). “Genel kurul toplantısında TÜRKPA Tüzüğü, Sekretarya Tüzüğü ve Bakü Beyannamesi’nin oluşturulmasına ve Sekretarya’nın kalıcı yerinin Bakü’de olmasına karar verildi” (TÜRKPA, 2023).

“TÜRKPA’nın kuruluşu ile anlaşmaya taraf Parlamentolar aralarındaki tarih, kültür ve dil birliğine dayanarak ulusal mevzuatların yakınlaştırılması ve diğer Parlamentolararası faaliyetler konularında sıkı işbirliğini gerçekleştirmek amacını hedef edinmişlerdir” (Sarıaslan, 2015, s. 590).

TÜRKPA; Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu, Sosyal, Kültürel ve İnsani Meseleler Komisyonu, Ekonomik İşbirliği Komisyonu ve Çevre, Doğal Kaynaklar ve Sağlığın Korunması Komisyonu olmak üzere 4 adet daimi komisyona sahiptir (TÜRKPA, 2023). “Asamble, her ülkeden Parlamento Başkanları da dahil olmak üzere 9’ar üyeden

oluşan delegasyonlarca temsil edilir”, “parlamento Başkanları üye ülke delegasyonlarının başkanlarıdır”, “her yıl dönem başkanı rotasyon ile değişmektedir” (Sarıaslan, 2015, s. 590).

Macaristan Ulusal Meclisi, İslam İş Birliği Teşkilatı Parlamento Birliği (İSİPAB) ve KEİ Parlamenterler Asamblesi (KEİPA) TÜRKPA'nın gözlemcileri olarak görev alırken TÜRKPA; İSİPAB, Parlamentolar Arası Birlik (IPU), Parlamentolar Genel Sekreterleri Birliği (ASGP), KEİPA, Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (CICA) ve Asya Parlamenter Asamblesi (APA) oluşumlarında gözlemci olarak yer almaktadır (TÜRKPA, 2023). TÜRKPA'nın 24 Haziran 2022 tarihinde düzenlenen 11. Genel Kurul Toplantısı'na Kırgızistan ev sahipliği yapmış, Kırgızistan Meclis Başkanı Talant Mamıtov, TÜRKPA Dönem Başkanlığını Kazakistan'dan devralmıştır (Anadolu Ajansı, 2023).

4.1.4. Türk Kültür ve Miras Vakfı

“Uluslararası Türk Kültürü ve Mirası Vakfı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in girişimi ve Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyetlerinin devlet başkanlarının desteği ile kurulmuştur” (İTCHF, 2023).

Türk dili konuşan halklar arasındaki tarihî ve kültürel bağların kuvvetlendirilmesinin ve ikili ve çok taraflı işbirliğinin derinleştirilmesinin önemi göz önünde bulundurularak, 3 Ekim 2009 tarihinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Nahçıvan kentinde düzenlenen IX. Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nde alınan Türk Kültür ve Mirası Vakfı kurulması kararı ile 16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da düzenlenen X. Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'nde yinelenen desteği dikkate alınarak Kırgızistan'ın başkenti Bişkek şehrinde, Türk Kültür ve Mirası Vakfı Şartı 23 Ağustos 2012 tarihinde her biri eşit derecede geçerli olmak üzere, Azerice, Kazakça, Kırgızca, Türkçe ve İngilizce olarak tek nüsha halinde imzalanmıştır (Bıyıklı, 2018, s. 64-65).

Fonun Tüzüğü, 23 Ağustos 2012'de düzenlenen Bişkek Zirvesi'nde kabul edilmiş, 11 Eylül 2015 tarihinde yapılan Astana Zirvesi'nde alınan kararla ilk başkanı olarak Günay

Efendiyeva'nın atanmasının ardından faaliyetlerine başlamıştır (İTCHF, 2023). “Fonun amacı, ilgili proje ve programların desteklenmesi ve uygulanması yoluyla Türkçe konuşan halkların kültür ve mirasını korumak, incelemek ve tanıtmaktır” (İTCHF, 2023). “Vakıf, bu hedeflere ulaşmak için çeşitli uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak kültür, eğitim, bilim, insan hakları, turizm, bilgi ve iletişim ile Türk insanının diğer öncelikli alanlarındaki faaliyetleri desteklemektedir” (İTCHF, 2023). “Vakıf, bu faaliyetlerini Uluslararası Türk kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) ile işbirliği halinde yürütmektedir” (Bıyıklı, 2018, s. 66). “Yürüttüğü faaliyetlere ilişkin hazırladığı ilerleme raporlarını, Devlet Başkanları Konseyi'ne sunmaktadır” (Bıyıklı, 2018, s. 66).

Vakıf faaliyetleri çerçevesinde bugüne kadar BM, UNESCO, ISESCO ve diğer uluslararası kuruluşlar dahil olmak üzere çeşitli etkinliklerde ve üye devletler tarafından düzenlenen çeşitli konferanslarda temsil edilmiştir (İTCHF, 2023).

Son olarak Ankara'da 28 Nisan 2023 tarihinde, TÜRKPA Üye ve Gözlemci Devletlerinin Parlamento Başkanlarının yanı sıra Türk iş birliği kuruluşları ile diğer uluslararası ve parlamentolar arası kuruluşların başkanlarının da katılım sağladığı Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi 12. Genel Kurulu toplantısı düzenlenmiştir (Turkic States, 2023). Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Şentop'un başkanlık ettiği toplantıda konuşma yapan Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri Büyükelçi Kubanıçbek Ömüraliyev, üye ülkelerin etrafındaki gergin jeopolitik koşullara rağmen tüm hayati alanlarda kardeş Türk Devletleri arasında iş birliğini güçlendirmek için elverişli koşulların devam ettiğini dile getirmiştir (Turkic States, 2023). Türk birliğinin güçlendirilmesinin önemine dikkat çeken Genel Sekreter, son TDT Zirveleri sırasında imzalanan çok taraflı anlaşmaların yürürlüğe girmesinin büyük önem taşıdığını da ifade etmiştir (Turkic States, 2023).

5. BÖLÜM

SOSYAL İNŞACI BAKIŞ AÇISIYLA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

5.1. SOSYAL İNŞACILIK ve ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Sosyal İnşacılık, devletler arasındaki etkileşim süreçlerinde sadece aktörlerin eylemlerinin değil aynı zamanda aktörlerin özelliklerinin de incelenmesi gerektiğini savunmaktadır (Parekh, 2014, s. 2). Bu bakış açısıyla literatürde Asya ve Avrupa’da oluşturulan yapıların İnşacı Teori üzerinden değerlendirildiği çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin uluslararası sistemde devletlerin ortak çıkarlar ve hedefler doğrultusunda bir araya gelmelerini gösteren iki örnek olarak Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) ve Avrupa Birliği (AB) literatürde sıkça ele alınan iki örgüttür.

ASEAN’a bakıldığında, bölge ülkelerini bir araya getiren unsur ortak tehdittir. Bu tehditlere karşı örgütlenme yoluna giden devletler, birlikte hareket edebilecekleri bir yol çizmiştir. Fakat örgütün bir araya gelme nedeni ve gelecekteki işlevi konusunda uluslararası ilişkiler literatüründe tartışmalar bulunmaktadır. Örneğin Realist teorisyenlere göre örgüt üyeleri arasında çok az ortak nokta bulunmaktadır ve bu da örgütü gereksiz bir hale getirmektedir (Parekh, 2014, s. 1). Fakat Sosyal İnşacı teorisyenlerin görüşü bunun tersini yansıtmaktadır. Sosyal İnşacılara göre ASEAN, gelişmekte olan bir Güneydoğu Asya kimliğinin temelini oluşturmaktadır (Parekh, 2014, s. 1). Bu örgüt, geliştirmekte olduğu yeni yapılarla birlikte güvenliğin yanı sıra siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda ortak hareket etme yoluna gitmektedir. Bu doğrultuda imzalanan Bali Deklarasyonu ile bölgede kalıcı barış, istikrar ve ortak refahın sağlanması amacıyla siyasi ve güvenlik iş birliği, ekonomik iş birliği ve sosyo-kültürel iş birliği olmak üzere üç sütundan oluşan bir ASEAN Topluluğu kurulması kararı alınmıştır (Parekh, 2014, s. 3). Örgütün kuruluşundan itibaren süregelen ve 2003 ASEAN (Bali) 2. Mutabakatı ile yenilenen resmi bir hedef olan ASEAN Topluluğu yaratılması projesi

konusunda İnşacılar, üye devletlerin ortak ideallerinin başarılı bir topluluk inşasına dönüşeceğini varsaymaktadır (Parekh, 2014, s. 1).

İnşacı yaklaşım bölgesel blokların üye devletler arasında paylaşılan kültürel ve siyasi ideolojilerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği üye ülkeler arasında ekonomik ve siyasi entegrasyon sağlamak amacıyla kurulmuştur. Sosyal İnşacılıktan esinlenen araştırmalar, Avrupa entegrasyon çalışmalarına hem teorik hem de somut olarak önemli katkılar sağlamaktadır (Risse, 2018, s. 144). Avrupa kimliği sorunu ve AB entegrasyonu konularını ele alan Thomas Risse (2018), AB entegrasyonunu açıklarken konuyu aktör-yapı üzerinden değerlendirmektedir. Aktör ve yapının karşılıklı olarak birbirlerini inşa etmesi durumu bu noktada Avrupa entegrasyonunu açıklayabilmektedir (Risse, 2018, s. 151). Risse'ye göre (2018) Avrupa hukukunun, kurallarının ve politikalarının kurucu etkilerini vurgulamak Avrupa entegrasyonunun, aktörlerin sosyal kimliklerini ve çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini inceleme imkânı sunmaktadır. Aktör ve yapı arasındaki etkileşim ayrıca Avrupa ve AB'nin söylemsel olarak nasıl inşa edildiğini, aktörlerin Avrupa entegrasyonunu nasıl anladıklarını ve bir Avrupa kamusal alanını nasıl geliştirdiklerini daha yakından inceleme imkânı sunmaktadır (Risse, 2018, s. 151).

5.2. SOSYAL İNŞACILIK ve TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

Uluslararası sistemde devletler, belirli hedefler ve çıkarlar doğrultusunda bir araya gelerek yeni yapılar oluşturmakta ve belirledikleri ortak hedeflere ulaşmak için birlikte çalışmaktadır. Sosyal İnşacılığı savunan teorisyenler, bahsedilen ortak hedefleri çoğunlukla ortak kimlikler üzerinden açıklamaktadır. Çünkü ortak hedefleri belirleme ve birlikte hareket etme konusunda devletleri bir araya getiren unsurlardan olan ortak kimlik büyük önem taşımaktadır. Uluslararası örgütlerin oluşumları açısından değerlendirildiğinde, devletlerin kimlikleri ve paylaştıkları ortak değerler birleştirici unsur görevi görmektedir.

İnşacılar için devlet etkileşimi sabit ulusal çıkarlar arasında değil, zaman içinde kimlikleri şekillendiren ve kimlikler tarafından şekillendirilen bir eylem modeli olarak anlaşılmalıdır (Griffiths ve O'Callaghan, 2004, s. 50). Bu noktadan hareketle, Türk

Devletlerinin zamanla değişen politikalarına bakıldığında bahsi geçen karşılıklı etkileşim gözlemlenebilmektedir. Örneğin bu devletler, önceleri Rusya ekseninde şekillendirmiş oldukları dış politikalarını zaman içerisinde değiştirerek Türk Dünyası ekseninde şekillendirmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle bu devletlerin ilk toplantılardan itibaren karşılıklı etkileşimleri sonucunda kimlikler etrafında şekillendirilmeye başlanan bir ulusal çıkar ve dış politikadan bahsetmek mümkündür. Türk Devletleri Teşkilatı, içinde bulunduğumuz jeopolitik ortamda, günümüzün şartlarına göre kurumsal olarak Türk Birliğini ve ortak Türk kimliğini yeniden üretme görevi üstlenmiştir.

Sosyal İnşacı kuram, Uluslararası İlişkilerde sosyal ve fikirsel yapıların en az maddi yapılar kadar etkili olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre sistemdeki aktörlerin paylaşmış oldukları fikirler, inançlar ve değerler sistemi yapısal bir özellik göstermekte ve sosyal-siyasal eylemler üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır. Bu noktada içinde bulunduğumuz sosyal çevre, sosyal varlıklar olarak kimliklerimizi oluşturmaktadır (Risse, 2018, s. 145-146). Kişileri birbirine yaklaştıran aynılıklar gibi devletleri de birbirlerine yaklaştıran unsurlar bulunmaktadır. Kimliksel ve kültürel yakınlık uluslararası ortamda devletler arasında iş birliklerinin yolunu açmaktadır. Bu nedenle aynı kimliği, aynı kökeni, aynı inancı ve ortak tarihi paylaşan Türk Devletlerinin her geçen gün farklı alanlarda iş birlikleri geliştirmesi ve bu hedefle çeşitli kurumlar kurmaları İnşacılık teorisiyle açıklanabilmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğu görüşü İnşacılık teorisi tarafından da desteklenmektedir. Her ne kadar belirli girişimler olsa da, bu sistemde aktörlerin atmış oldukları adımları sınırlandıracak veya gerektiği yerde bu aktörleri cezalandıracak bir üst otorite bulunmamaktadır. Devlet, en üst otorite olarak kabul edilmektedir. Fakat Alexander Wendt, herhangi bir üst otorite bulunmayan bu anarşik sistemi 3 sınıfa ayırmıştır. Buna göre anarşinin 3 türü bulunmaktadır: “Hobbesçu”, “Lockecu” ve “Kantçı” anarşi (Wendt, 2021). Wendt (2021), “Hobbesçu yapının kendi başının çaresine bakma sistemi” olduğunu iddia etmektedir. Aktörlerin birbirlerini düşman olarak gördüğü “Hobbesçu” anarşi günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Artık devletlerin birbirleri ile rekabet etmekten çok, iş birlikleri yapabildikleri bir düzenden bahsedilmektedir. Wendt (2021), “Uluslararası sistemin devletleri inşa edip etmediği” ve “Anarşik yapılar devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını mı yoksa sadece

davranışlarını mı etkiler?” soruları üzerinde durmaktadır. Rasyonalist modeller devletlerin, kimliklerinin ve çıkarlarının değil, sadece davranışlarının sistemin yapısınca etkilendiğini varsaymaktadırlar (Wendt, 2021, s. 307). Buna karşın Wendt (2021), “uluslararası siyasetin yapısının da devletler üzerinde inşa edici etkileri bulunduğu şeklindeki bütüncül varsayımı” ileri sürmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından oluşan çok kutuplu sistem ve bölge ülkelerinin kendilerini güvensiz hissetmesi nedeniyle, çeşitli ittifaklar kurulmuştur. Bu süreçte, uluslararası sistemin de sağladığı koşullar sayesinde, fikirsel ve kimliksel yapılar ön plana çıkmıştır. İnşacı yaklaşımın savunmakta olduğu, inşa edilen sosyal gerçeklik esasen meşru olarak kabul edilen kavramları belirlemektedir. Bu sosyal kavramların temelinde fikirler ve kurumların ortaya çıkması bulunmaktadır. Bir takım materyal ve fikirsel güçler ve insani müdahaleler tarihin akışını değiştirebilmektedir. Örneğin, 11 Eylül terör saldırısı ve ABD Başkanı Bush'un bu terör saldırısına karşı yürüttüğü politika tarihin akışını değiştirmiştir. Burada tarihsel bir belirleyicilikten ziyade insan iradesi söz konusu olmaktadır. Alexander Wendt “Anarchy is what states make of it” (1992) argümanı bu yöndedir.

AB ve ASEAN örneklerinde bahsedildiği gibi ortak tehditler, çıkar ve hedefler devletleri bir araya getirirse de Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlık öncesinde ve sonrasında bir araya gelmelerindeki birleştirici unsur Türk kimliğidir. Türk kimliği, kültürü ve tarihi etrafında şekillenen TDT bu yönüyle diğer bölgesel örgütlerden ayrılmaktadır. Gaspıralı İsmail Bey'in “Dilde, fikirde ve işte birlik” ülküsüyle söylemsel olarak inşa edilmeye başlanan ve fikirsel altyapısı oluşturulan TDT bünyesinde, günümüz itibarıyla 19 adet iş birliği alanı oluşturulmuştur. Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri ile 1992 yılında başlayan, Türk Devletleri arasında geleceğe ilişkin beklenti ve bölgesel iş birliği sinyallerini bu zirveler sayesinde üst seviyeye ulaştırmıştır (Şahin, 2016, s. 1168).

Her fırsatta üye ülkelerin paylaştığı ortak değerlere vurgu yaparak ilerleyen teşkilat, bu ortak paydaları pekiştirmek için yeni iş birlikleri inşa etmeye devam etmektedir. TDT, Türk Dünyası'nın ihtiyaç duyduğu ‘her alanı’ iş birliği kapsamına alan, dil-kültür sınırlarının dışına çıkarak dış politikadan ekonomiye, eğitimden ticarete ve bilgi iletişime uzanan bir yelpazede faaliyet gösteren bir sürekli mekanizmaya sahiptir (Şahin, 2016, s. 1168). Ankara zirvesinden, günümüz itibarıyla yapılan son zirve olan, Semerkant

zirvesine kadarki süreçte teşkilat birçok alanda değişim yoluna gitmiştir. TDT çatısı altında oluşturulan yeni kurumlar, Türk Devletleri haricinde farklı coğrafyalarda düzenlenen etkinlikler, Türk kültür ve geleneklerinin tanıtılması çalışmaları ve konseyin isminin daha kapsayıcı bir isimle değiştirilmesi gibi adımlar bu değişimi net bir şekilde göstermektedir. Bu değişimlerle birlikte teşkilat artık kurumsal bir kimlik kazanmıştır.

5.3. SOSYAL İNŞACILIK BAKIŞ AÇISIYLA TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI HANGİ ALANLARDA İŞ BİRLİĞİNE GİDEBİLİR?

Yukarıda da bahsedildiği gibi Gaspıralı İsmail Bey'in öncülük ettiği birlik olma yolundaki fikirler çerçevesinde, teşkilat için entegrasyon öncelik haline gelmiştir. TDT bünyesinde oluşturulan 19 iş birliği alanı, entegrasyon çalışmalarına hizmet etmektedir. Bu alanlar: “Siyasi İşbirliği, Ekonomik İşbirliği, Gümrük İşbirliği, Ulaştırma İşbirliği, Turizm İşbirliği, Eğitim İşbirliği, Enformasyon ve Medya İşbirliği, Gençlik ve Spor İşbirliği, Diaspora İşbirliği, Bilişim ve İletişim Teknolojileri Alanında İşbirliği, Enerji İşbirliği, Sağlık İşbirliği, Göç Alanında İşbirliği, Tarım İşbirliği, Yargı Alanında İşbirliği, İnsani Konular ve Kalkınma Alanında İşbirliği, İnsan Kaynakları Alanında İşbirliği, Müslüman Dini Kurumlar Arasında İşbirliği ve Uluslararası Kuruluşlarla İşbirliği”dir (Turkic States, 2023).

5.3.1. Siyasi ve Ekonomik İş Birlikleri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından hem ulusal hem de uluslararası süreçlere bağlı olarak Türk Devletleri içişlerinde ve dışişlerinde inşa sürecine girmiştir. Bağımsızlığın üzerinden 30'dan fazla yıl geçmiş olmasına rağmen bu süreç henüz tamamlanmış değildir. “Başkentlerin ve diğer şehirlerin inşası, ulusal ve uluslararası ulaşım, iletişim, haberleşme ağlarının inşası, anayasa, yasalar ve kurumların inşası, milli kültürlerin inşası (veya ihyası) yarının saygın devlet ve toplumları olmak yönünde bu cumhuriyetlerin öncelikli gündemleri oldu” (Sarıkaya, 2021, s. 2-3). Farklı etnik grupların bir arada yaşaması nedeniyle bu devletlerde ulus devlet inşa süreci kolay olmamıştır. Bu nedenle dış politikada kurumsallaşma konusuna öncelik veren yeni

cumhuriyetler, bu inşa sürecinde ortak kimliğe ve tarihsel bağlara sahip oldukları Türkiye Cumhuriyeti ile iş birliği yoluna gitmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, bağımsızlığını yeni kazanan diğer Türk Cumhuriyetlerinin uluslararası politikaya entegre olmaları ve kimlik inşası sürecine yardımcı olmuştur. Bu süreçte bağımsızlık kazanan devletlerin iç politikaları şekillenirken aynı zamanda ulusal kimlikleri doğrultusunda dış politikaları da şekillenmiştir. İlk zirveden günümüze gelinen noktada ulusal kimliklerinden bağımsız bir kolektif kimlik yaratılmasına gerek kalmadan Türk Devletlerinin ulusal kimlikleri ile paralel olan bir Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortaya çıktığı görülmektedir. İnşacı teorinin de savunduğu gibi devletlerin kimlikleri ve çıkarları önemli ölçüde iç politika tarafından şekillenen amaçsal, kuramsal aktörlerdir (Wendt, 2021, s. 305). Bağımsızlığın ardından tarihsel süreçte kimlik ve çıkarları doğrultusunda şekillenen bu devletler fikrî olarak da destekledikleri bir yapı kurmuştur. Teşkilatın amacı tek bir devletin lider konumunda olması değil her devletin eşit olarak kendi değerleriyle bu yapı içerisinde var olmasıdır.

Türkiye'nin girişimleriyle başlatılan ilişkilerde Türk Devletleri arasındaki siyasi iş birliğinin temel mekanizması, Devlet Başkanlarının katılımıyla yıllık olarak düzenlenen zirveler olmuştur (Turkic States, 2023). Fakat bağımsızlıklarının ilk yıllarında Türk Cumhuriyetleri Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirme yoluna gitseler de uluslararası sistemdeki diğer devletlerin tepkisini almaktan ve tekrar başka bir devletin himayesine girmekten çekindikleri için tedbirli davranmıştır. Bu durum Türkiye ile kurulan ilk diyaloglarda açıkça görülmektedir. Örneğin Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları adıyla 1992 tarihinde düzenlenen ilk zirvede (Ankara Bildirisi, 1992), Özbekistan Cumhurbaşkanı İ. Kerimov ve Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev başta olmak üzere, ortak hareket etme konusunda, liderler çekimser davranmıştır (Nazarbayev, 1997; Aydın, 2015). Ancak zamanla bu çekimserlik yerini daha fazla alanda iş birliği vurgusuna bırakmıştır. Her ne kadar 2010 yılına kadar süren zirveler sürecinde, gidişatın bir uluslararası örgüt kurmak amacı olduğu açıkça belirtilmemiş olsa da çeşitli zirvelerde alınan kararlar ve zirve arası dönemlerde atılan adımlar, sadece iş birliğini sürdürmek değil bu iş birliğini kurumsal hale getirmek olduğunun sinyallerini vermiştir (Şahin, 2016, s. 1169). İlk zirvede Türk dünyasının faaliyetlerini yürütecek ulus-üstü bir mekanizmanın oluşturulmasına karşı çıkılırken veya bu konuda özellikle Rusya'dan gelebilecek tepkiler dolayısıyla çekimser davranılırken günümüzde teşkilatın faaliyetleri genişletilmektedir.

Yine ilk zirvede KKTC'nin bağımsız bir devlet olarak tanıdığını ima eden bir açıklama imzalanması başta Nazarbayev olmak üzere, diğer devletler tarafından reddedilirken (Aydın, 2015, s. 389), son yıllarda KKTC teşkilatın toplantılarında yer almış ve hatta örgütün gözlemci üyesi olmuştur (Semerkant Bildirisi, 2022). KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, Erzincan'da 9-12 Ekim 2022 tarihinde düzenlenen Uluslararası Türk Dünyası Sempozyumu'nda (UTDS, 2023) küresel dünyada Türk devletlerinin birbirlerine giderek yakınlaştığını ve yıllar önce Türk devletleri arasına konulan suni engellerin artık tamamen ortadan kalktığını ifade etmiştir. Anavatanlarının Türkiye Cumhuriyeti olduğunu dile getiren Tatar, Türkiye önderliğinde atılacak adımların önemini vurgulamıştır.

İstanbul'da 12 Kasım 2021 tarihinde gerçekleştirilen 8. Zirvede, Türk Dünyası 2040 Vizyon belgesi onaylanmıştır (Turkic States, 2023). Bu belge entegrasyon konusunda büyük önem taşımaktadır. Belgede üye devletler, halklarını birbirine yaklaştırma ve başkalarıyla etkileşimde bulunma konusunda ortak Türk kimliğinin kültürel zenginlik kaynağı olarak teşvik edilmesi kararını almıştır (Türk Dünyası 2040 Vizyonu, 2021). Ortak kimliğin yanı sıra ortak çıkarlar konusunun da ele alındığı belgede teşkilat aracılığıyla iş birlikleri ve diyalogların artırılmasının önemini altı çizilmektedir. "Daha geniş hedefleri göz önüne alındığında, diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla olumlu etkileşim Teşkilat için kilit bir eylem planı olacaktır" (Türk Dünyası 2040 Vizyonu, 2021).

Türk devletleri arasında ekonomi, ticaret, yatırım, ulaştırma, turizm alanlarındaki iş birliğinin artırılmasının önemi ilk toplantılardan itibaren her zirvede vurgulanmaktadır. "Ulaştırma", "Turizm Alanında İşbirliği", "Ekonomik ve Ticari İşbirliği", "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ'lerin) Desteklenmesi", "Türk Medeniyeti için Yeni Dönem: Ortak Kalkınma ve Refaha Doğru" gibi temalarla düzenlenen zirvelerde Türk devletler ve halklar arasında entegrasyonun sağlanması için çeşitli yapılar inşa edilmiştir.

Özellikle son dönemde önemi daha fazla artan Modern İpek Yolu projesi ve enerji nakil güzergahları konularında tüm devletler büyük bir çaba göstermektedir. Modern İpek Yolu projesinde, güzergâh üzerinde bulunan Türk şehirlerinin tarihi önemi de dikkate alınarak bu bölgelerde sadece ekonomi ve ulaştırma alanında değil tarih ve turizm alanında da projeler yürütülmektedir. Bu projeler doğrultusunda güzergâh üzerindeki ülkeler ve Türk

halkları arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Türk devletleri arasında ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi konusunda ayrıca “Trans-Hazar Uluslararası Doğu Batı Orta Ulaştırma Koridoru (Trans-Hazar Koridoru)” önem taşımaktadır. “Üye devletlerin, bölgesel ve küresel ekonomik istikrarına katkıda bulunan Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney ticaret koridorlarını birbirine bağlayan güçlü bir bölgesel ekonomik gruba dönüştürülmesi amaçlanmaktadır” (Turkic States, 2023).

Bu projeler sayesinde ulaşım konusundaki engellerin kalkmasıyla birlikte Türk devletleri arasındaki coğrafi uzaklık, artık entegrasyon konusunda bir engel oluşturmamaktadır. Teşkilat bünyesinde kurulan yeni yapılarla birlikte siyasi, ekonomik, ulaştırma, ticaret ve turizm alanlarında Türk devletleri arasında ilişkilerin inşa süreci devam etmektedir.

5.3.2. Dış Politika ve Diaspora İş Birliği

Bağımsızlığın ardından dış politikada inşa sürecine giren devletler bir taraftan uluslararası sistemde kendilerini kabul ettirmeye çalışırken diğer taraftan yıllarca çeşitli baskılara maruz kalmış olan ulusal kimlikleri doğrultusunda bir dış politika inşa etmeye çalışmıştır. Bu süreçte cumhuriyetin 68. yılında olan Türkiye Cumhuriyeti demokratik ve laik ilkelere sahip olması yönüyle bu devletler için bir model olmuştur. Bu konuda Türkiye'nin dış politika açıklamalarındaki söylemleri de önemli bir yere sahiptir. Zirvelerde demokrasiye ve insan haklarına saygı ilkesine bağlılığın teyit edilmesine ek olarak “bağımsızlık”, “egemenlik”, “toprak bütünlüğüne saygı”, “içişlerine karışmama” ve “eşitlik” ilkelerine dayalı bir iş birliği geliştirileceği de vurgulanmaktadır. Ortak kimlik tarih, dil, kültür gibi unsurların yanı sıra aynı siyasi ilkelere bağlılık da Türk devletlerinin birlik ve kurumsal bir kimlik inşa etmelerinde büyük öneme sahiptir.

Dış politika yürütülmesinde güçlü bir araç olma; ikili, bölgesel, küresel sorunların çözümüne katkı sağlama; üyeler arasında ya da üyelerin dış aktörlerle olası çatışma risklerini önleme; uluslararası alanda sürekli ve ortak temsil işlevleri, Türk Dünyasının günümüz uluslararası politik düzeninde en ihtiyaç duyduğu yönü, yani dış politikada ortak hareketi ifade etmektedir (Şahin, 2016, s. 1172).

Son yıllarda uluslararası ortamda meydana gelen Karabağ Savaşı, Türkiye'nin gerçekleştirdiği sınır-ötesi operasyonlar, Rusya'nın Ukrayna müdahalesi, Suriye ve Afganistan'daki gelişmeler bölge ülkelerini doğrudan veya dolaylı yollardan etkilemiştir. Bu gelişmeler sonucu birçok ortak değeri paylaşan Türk devletleri dış politikada daha fazla dayanışma yoluna gitmeyi tercih etmektedir. Son yıllardaki gelişmelerin ardından teşkilattan ayrılmış olan Özbekistan ve Türkmenistan teşkilata geri dönmüştür.

Dış politika alanında izlenecek yol konusunda Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde önemli ifadeler bulunmaktadır. Bu belgeye göre;

Küresel ve bölgesel jeopolitik gerçeklerin bilincinde olan Teşkilat, bölgesel ve uluslararası barış, istikrar ve refahın elde edilmesi için yapıcı bir şekilde iş birliğinde bulunmaya istekli tüm ortakları dahil etmeye hazır, olumlu ve giderek daha yetenekli bir grup olarak işlev görmeye çalışacaktır (Türk Dünyası 2040 Vizyonu, 2021).

Vizyon belgesinin giriş bölümünde geçen bu ifade dışlayıcı değil kapsayıcı bir perspektife işaret etmektedir (Sarıkaya, 2021, s. 7).

Teşkilat faaliyet alanını zamanla genişletirken son dönemde yapılan zirvelerde etkinlik ve projeler sadece Türk Cumhuriyetlerine yönelik olmaktan çıkmıştır. Türk kimliği ortak değer olarak benimsenmiş ve bu doğrultuda Türk devletlerinde yaşasa da yaşamasa da tüm Türk halklarına ulaşmak amaçlanmıştır. Ekonomi, turizm, ulaşım gibi alanların yanı sıra teşkilat yapısı içerisinde Türk kimliğini pekiştirecek olan yeni alanlar inşa edilmektedir. TÜRKSOY buna en iyi örnektir. Bağımsız olsun ya da olmasın bu halklarla diyalog ve bağları geliştirmek adına teşkilata bağlı olarak kurulan TÜRKSOY, oldukça önemli etkinliklere imza atmaktadır. İnşacılığın öne sürdüğü gibi, uluslararası sistemin kilit unsuru olan sosyal etkileşim, devletler arasında 'inşa edilmiş' imajlar temelinde gerçekleşmektedir (Akıllı, 2019, s. 5). Bu noktada TÜRKSOY düzenlemiş olduğu etkinliklerle Türk imajını dünyanın farklı coğrafyalarına tanıtmaya girişimlerinde bulunmaktadır. Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulaması, Türk aydınlarının tanıtılması, farklı coğrafyalardaki Türk toplulukları tarafından coşkuyla kutlanılan Türk Dünyası Nevruz kutlamaları, Türk Dünyası Ressamlarının sergileri gibi etkinliklerle birlikte Türk halklarının kültürü birçok ülkede tanıtılmaktadır.

Türk devletlerinin bir diğer iş birliği alanı diasporadır. “Bu alanda bir etkileşim ihtiyacı ilk defa Dışişleri Bakanlarının 2012 New York görüşmesi sırasında Türk diasporalarının eşgüdümlü bir şekilde hareket etmeleri gerektiğinin altınının çizilmesiyle gündeme gelmiştir” (Turkic States, 2023). “Bundan sonraki süreç hızlı bir şekilde gelişerek 2013 yılının Ocak ayında Bakü’de TDT Üye Ülkelerinin Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakan ve Kuruluş Başkanlarının 1. Toplantısı gerçekleşmiştir” (Turkic States, 2023). Diaspora İş Birliği’nin önemi son yıllarda daha fazla gündeme gelmektedir. Ankara’da 14 Mayıs 2013 tarihinde düzenlenen “Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakan ve Kuruluş Başkanlarının 2. Toplantısında Türkdildeş Diaspora Ortak Faaliyet Stratejisi kabul edilmiştir” (Turkic States, 2023). “TDT diasporaları arasındaki iş birliğinin kapsam ve niteliğini ele almak üzere Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakanlar ve Kuruluş Başkanlarının yanısıra Temas Grubu düzeyinde toplantılar ve Diaspora Forumları düzenli olarak gerçekleştirilmektedir” (Turkic States, 2023). Böylece Türk dünyası arasındaki temaslar artırılmaya çalışılarak bütünleşme yolunda daha fazla alanda birlik kurma girişimleri devam etmektedir.

5.3.3. Eğitim-Bilim-Kültür Alanlarındaki İş Birlikleri

Hayatı boyunca milli benliği aşlamak için uğraş veren Gaspıralı İsmail Bey’in öncülük ettiği bir diğer konu eğitim ve kültür alanında ortak birimler inşa edilmesidir. Bu alanlardaki iş birlikleri başarıya ulaştıktan sonra başta ekonomik ve siyasi olmak üzere birçok alanda entegrasyon gerçekleştirilebilecektir. Aynı kimliği paylaşan Türk Cumhuriyetleri arasında bu entegrasyonun sağlanması diğer örgütlere kıyasla nispeten daha kolay olabilecektir. Milletlerin kimliklerinin en önemli yapı taşlarından biri olan dil, Türk cumhuriyetleri arasında da birleştirici bir unsur olarak kendine yer edinmiştir. Türk topluluklarının milli alfabeleriyle ana dilde eğitim almaları ve ortak bir Türk dili kullanmaları yolunda çaba gösteren Gaspıralı İsmail’in girişimleri o dönemde kısa süreli de olsa başarı göstermiştir. 1926 Bakü Kurultayı’ndan kısa bir süre sonra Kurultay’a katılmış olan Türk toplulukları Latin alfabesi kullanmaya başlamış olsalar da dilde birlik ilkesi doğrultusunda ortak bir alfabe ve ortak bir edebi dilin oluşturulması konusu bir çözüme ulaşmamıştır. Günümüzde ise ortak alfabe, Türk tarihi, kültürü ve coğrafyasını

anlatan ortak ders kitapları başta olmak üzere bu alanda yeni projeler geliştirildiği görülmektedir. Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Akademisi gibi oluşumlar aracılığıyla genç nesil arasında ortak kimlik farkındalığının artırılması konusunda eğitimin araç olarak kullanılması amaçlanmaktadır.

Türk Akademisi tarafından düzenlenen uluslararası bilimsel çalışmaların yanı sıra Ortak Eğitim Televizyonu kurulması da desteklenmektedir. Ayrıca üye ülkelerin dillerinin eğitim kurumlarında seçmeli ders olarak okutulması, öğrenci/akademisyen değişimini teşvik edilmesi, Terminoloji Komitesi kurulması, ortak alfabe ve sözlük çalışmalarının yürütülmesi ve Türkçe yer adları atlası hazırlanması gibi projeler entegrasyon konusunda önemli adımlardır. Bunlara ek olarak Genç Diplomatlar Ortak Eğitim Programı son dönemde öne çıkan projelerden biri olmuştur.

Bahsi geçen kurumların yanı sıra Türk Üniversiteler Birliği'nin faaliyetleri de üye ülkeler arasında yükseköğretim alanında entegrasyon gerçekleştirme konusunda önemlidir.

“Türk Üniversiteler Birliği; 10 Ağustos 2012 tarihinde Çolpon-Ata'da yapılan Türk Keneşi Eğitim Bakanları Toplantısı ve 23 Ağustos 2012 tarihinde Bişkek'te gerçekleştirilen Türk Keneşi İkinci Zirvesi'nde alınan kararlar sonucunda şekillenmiştir” (TURKUNIB, 2023). “Nihayetinde 28-29 Mart 2013 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan Türk Konseyi Türk Üniversiteler Birliği Hazırlık toplantısında alınan kararlar ile yönergesi hazırlanarak kuruluşu gerçekleştirilmiştir” (TURKUNIB, 2023).

Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye, Özbekistan ve Macaristan'dan üniversitelerin yer aldığı birlik, çeşitli değişim programlarıyla ortak kültürel ve akademik bir sürecin yürütülmesine katkı sağlamaktadır.

Son dönemde yapılan zirvelerde eğitim alanındaki birlikteliğe ek olarak ortak bilimsel faaliyetlerde bulunma girişimleri sıklıkla dile getirilmiştir. 2040 Vizyon Belgesi'ne bu amaç doğrultusunda bazı maddeler eklenmiştir:

Dijital, yeşil ve akıllı ekonomilere ve akıllı şehirlere dönüşümü desteklemek için dijital teknolojilerin ve yapay zekanın çeşitli alanlarda kullanılması; uydu teknolojisinde iş birliğinin geliştirilmesi, uzay ajansları ve ilgili kurumlar arasındaki ortaklıkların teşvik edilmesi, ulusal uzay politikalarının birleştirilmesi ve bilimsel ve endüstriyel yetenekleri karşılıklı olarak

kullanarak barışçıl uzay teknolojisi kapasitelerinin artırılması gibi adımlar öncelikli hedefler arasındadır (Türk Dünyası 2040 Vizyonu, 2021).

Taşkent'te 25 Nisan 2023 tarihinde TDT Genel Sekreteri Büyükelçi Kubanıçbek Ömüraliyev'in moderatörlüğünde ve Özbek Uzay Ajansı Direktörü Kadırov Shukhrat'ın ev sahipliğinde gerçekleştirilen TDT Uzay Ajansları ve İlgili Makamları İkinci Toplantısı'na Azerbaycan Uzay Ajansı Yönetim Kurulu Başkanı Samaddin Asadov; Kazakistan Cumhuriyeti Dijital Kalkınma, Yenilikler ve Havacılık ve Uzay Sanayii Bakan Yardımcısı Olzhabekov Malik, Kırgız Cumhuriyeti Dijital Kalkınma Bakanlığı İletişim Sektörünün Düzenlenmesi ve Denetlenmesi Servisi Başkan Yardımcısı Timur Tokoldoshov, Türkiye Uzay Ajansı Başkanı Serdar Hüseyin Yıldırım ve Macaristan Dışişleri ve Ticaret Bakanlığı Uzay Politikası ve Uzay Faaliyetleri Dairesi Başkanı Arnold Ács katılmıştır (Turkic States, 2023). Toplantıda Taraflar, uzay alanında iş birliğinin artırılmasının ve bu alanda uzmanlar arasında tecrübe paylaşımının önemini vurgulamış; yeryüzü gözlem misyonu ile gerçekleştirilecek ortak küp uydu projesinin geliştirilmesi üzerinde çalışmayı kararlaştırarak ulusal uzay politikaları hakkında bilgi paylaşımında bulunmuş ve bilimsel çalışmalar yürütmek üzere üniversiteler ve uzay merkezleri arasında iş birliği tesis edilmesi konusunda mutabık kalmıştır (Turkic States, 2023).

Kültür alanında TÜRKSOY'un atmış olduğu adımlar Türk Dünyası için büyük önem taşımaktadır. TÜRKSOY'un yürütmekte olduğu kültürel diplomasi, diğer ülkelerle iki yönlü bir iletişim ve güven tesis etmekte ve bu kültürel etkileşim siyasi etkileşimi de beraberinde getirmektedir (Akıllı, 2019, s. 4). Türk Dünyası'nın UNESCO'su olarak anılan bu kurum (Turkic States, 2022) kuruluşundan itibaren ortak dil, tarih ve kültürel değerler gibi çeşitli konularda iş birliklerinin önünü açmıştır.

TÜRKSOY'un imza attığı etkinliklerin yanı sıra Türk halklarının unutulmaya yüz tutmuş geleneklerini, kültürünü yaşatmak ve yeni bir entegrasyon alanı yaratmak amacıyla düzenlenen Dünya Göçebe Oyunları etkinliği iş birliklerinin önemli bir kolu olmaya adaydır. Dil konusu da dahil olmak üzere ortak değerlerin paylaşılması, bu devletlerin ikili veya çok taraflı kurulan iş birliklerini kolaylaştırmaktadır. Ulusal kültürlerini temsil eden Türk Dünyası kültür başkentleri yıl boyunca birçok etkinliğe ev sahipliği yapmaktadır: sanatsal toplantılardan tiyatroya, klasik müzik performanslarından çeşitli

gösterilere (Türkvizyon gibi) kadar, bir yıl boyunca kültür başkenti olmak, ülkenin olumlu imajını dünyaya tanıtmaya şansı sağlamaktadır (Akıllı, 2019, s. 6).

5.3.4. Güvenlik

Uluslararası sistemin anarşik yapısı devletleri birlikte hareket etmeye yönlendirmektedir. Belirli çıkarlar etrafında ve mevcut tehditlere karşı örgütlenme yoluna giden devletler, tehditler ortadan kalsa dahi kurulan örgütü devam ettirmektedir. SSCB'nin yıkılmasına rağmen NATO'nun hala varlığını sürdürmesi bu duruma örnektir.

TDT ve diğer ilişkili kurumlar aracılığıyla çoğulcu bir güvenlik topluluğu olma sürecine giren Türk Dünyası, bu doğrultuda Türk Dünyasında başta anarşik uluslararası sistemin etkisinin azalması olmak üzere askeri güvenlik, terörizmle mücadele ve enerji güvenliği bağlamlarında önemli gelişmeler ortaya koymaktadır (Sarı, 2022, s. 46). Teşkilat direkt olarak bir güvenlik örgütü yapısında olmamakla birlikte üye ülkelerin bölgesel ve uluslararası güvenlik alanında iş birliğinin geliştirilmesi, terör faaliyetlerinin önlenmesi, yasa dışı madde ticareti, kaçakçılık gibi diğer güvenlik sorunlarına karşı ortak hareket etme yoluna gitmektedir.

Uluslararası Türk Dünyası Sempozyumu'nda (UTDS, 2023) konuşan Binali Yıldırım TDT'nin kuruluş amacının “buldukları coğrafyada refahı artırmak, ortak ulaşım-iletişim altyapısını geliştirmek, ortak kültürlerini yaşatmak ve savunma imkân ve kabiliyetlerini paylaşmak” olduğunu dile getirmiştir. Yıldırım ayrıca, Kafkaslar ve Orta Asya'da barışı, huzuru ve kardeşliği daim kılma hedefinde olan TDT'nin amacının kimseyi korkutmak olmadığını ifade ederken kimseden korkmadıklarını ortaya koyduklarının altını çizmiştir.

Üye ülkelerin güvenlik konularının yanı sıra üye ülkelere bazılarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilecek İran, Afganistan, Irak ve Suriye gibi bölge ülkelerde yaşanan sorunlar da gündeme getirilmektedir. Bu alanlarda istikrarlı ve güvenli bir ortam yaratma çabaları güden üye devletler, düzenlenen zirvelerde sorunlarının çözüme kavuşturulması konusunda çağrıda bulunmaktadır. Bu doğrultuda üye devletler arasında güvenlik istişareleri 2013 yılından itibaren her yıl düzenlenmektedir (Turkic States, 2023).

Her ne kadar askeri bir örgüt yapılanması içerisinde olmasa da TDT'nin savunma politikalarında önemli değişimler meydana gelmiştir. Kırgızistan hariç tüm üye devletler savunma bütçelerini son on yıl içerisinde artırmış; 2010 ile 2020 yılları arasında, TDT'nin savunma bütçesi yaklaşık %13 artış göstererek 2020'de toplam 23 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Kocatepe, 2022, s. 225).

Üye devletler ortak kimliklerinin getirmiş olduğu uluslararası alanda birbirlerini destekleme ilkesi doğrultusunda hareket etmektedir. Türk devletleri Azerbaycan'ın yürütmüş olduğu vatan muharebesi olarak adlandırılan Karabağ Savaşı'na ve Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu Barış Pınarı Operasyonu'na desteklerini dile getirirken, Kıbrıs'ta süregelen sorunlarda Türk halkının yanında olduklarını vurgulamaktadır. Bu konularda uluslararası alandaki çabalarında eşgüdüm sağlamaya karar verdiklerini ifade eden ülkeler, Sekizinci Zirvede güvenlik alanında iş birlikleri ve istişarelerin sürdürülmesi konusunda gerekli makamlara talimat vermiştir.

Ayrıca Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde (2021):

Gençliği radikalleşme ve şiddet içeren aşırıcılık tehdidinden korumak için ortak çabaların yoğunlaştırılması; İslamofobi, yabancı düşmanlığı ve terörizm tehditleriyle mücadele etmek ve sınır güvenliğini sağlamak için üye devletler arasında işbirliği ve bilgi paylaşımı amacıyla bir ağ oluşturma; yasa dışı uyuşturucu ticareti, düzensiz göç, insan kaçakçılığı, yasadışı silah ticareti, organ kaçakçılığı, ekonomik, mali ve siber suçlar dâhil olmak üzere, ulus ötesi organize suçlarla mücadele için kolluk kuvvetleri arasında etkin iş birliği ve koordinasyonu sağlama; insani yardım, eğitim ve sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere, daha iyi planlanmış müdahaleler gerçekleştirmek adına göç konularında çok taraflı iletişim kanalları ve işbirliği kurma

kararları alınmıştır.

Türk devletlerinin ihtiyaçları doğrultusunda TDT bünyesinde güçlenen destek ve dayanışma iklimi sayesinde Türk devletleri başta güvenlik ve savunma olmak üzere birçok alanlarda güç kazanmakta ve Türk Dünyasının bölgesel ve küresel ölçekte önemli bir kolektif güç olma potansiyeli giderek artmaktadır (Sarı, 2022, s. 42). Yapılan zirve toplantılarında sadece kara operasyonları ele alınmamakta aynı zamanda dijitalleşmenin

getirdiği dönüşümlere ayak uyduracak şekilde siber güvenlik, dijital güvenlik gibi konular da gündeme gelmektedir. Bu alandaki altyapı çalışmalarının hızlandırılması vurgulanırken siber güvenlik, artık bölge ülkelerinin gelecekte daha sık ele alacağı ve gelişimine önem vereceği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Türk devletleri arasında yapılan ortak toplantılarda ortaya çıkan hedefleri Sosyal İnşacı teori çerçevesinde ele alan bu çalışmada; bağımsızlığın ardından bu devletler arasında ortak çıkarların oluşumunun ortaya koyulması, ortak kurumsal yapılar çerçevesinde ortaya koyulan ortak çıkarların belirlenmesi gibi faaliyetler Sosyal İnşacı kuram açısından “yapı-yapan” ilişkisi çerçevesinde analiz edilmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsız ve egemen devletler olarak uluslararası sistem içerisinde varlık gösteren Türk devletleri, bu sistemde ulusal çıkarlarını yeniden belirleme yoluna gitmiştir. Çalışmada Sosyal İnşacı bakış açısı ile ulusal çıkarların belirlenmesinde “yapı-yapan” ilişkisi açıklanmaktadır. 1992’de başlayan ve günümüzde hala devam eden süreçte pek çok konuda (dil, kültür, tarih, eğitim) Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde iş birliği yapmış olan Türk devletleri bu süreçte bu “yapı” çerçevesinde “yapan” olarak kimlik pekiştirme süreci içerisinde yer almıştır. Sosyal İnşacı Kuram açısından bakıldığında; Türk Devletleri Teşkilatı ve bünyesindeki kurumsal alt yapı geliştikçe, iş birliği alanları ve diyalog zeminleri arttıkça oluşan yeni “yapı”nın “yapan” üzerindeki dönüştürücü etkisinin de artacağı ve ortak kimliğin bu inşa sürecinde pekiştirilerek güçleneceği ve Teşkilata üye Türk devletlerinin ulusal çıkar algılamalarında daha ön planda bir konuma geleceği değerlendirilmektedir.

Anarşik yapıya sahip olan uluslararası sistemde Türk devletleri arasında bilim, kültür, eğitim, ekonomi, diplomatik, siyasî, hukukî alanlarındaki ilişkiler ve iş birlikleri Sosyal İnşacı teorinin sadece maddi yapılar değil, fikirlerden ve ülkülerden doğan yapıların da uluslararası alanda etkili olduğu görüşünü doğrulamaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından anarşik yapıya sahip olan uluslararası sistemde birçok yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Bu durum yeni alanlarda belirli inşa süreçleri başlatmıştır. Bağımsız olan devletler bir taraftan kendi iç politikalarını inşa ederken diğer taraftan dış politikada kendilerini tanıtmaya ve iş birlikleri kurma girişimlerinde bulunmuştur. Dış politikalarını şekillendirirken, her ne kadar başlarda diğer ülkelerden ve özellikle Rusya’dan gelecek tepkilerden çekinmiş olsalar da, fikirsel ve kimliksel bir politika izlemişlerdir. Bu doğrultuda SSCB’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını

kazanan Türk devletlerinin, bağımsızlıklarının hemen ardından iş birliği ve dayanışma içine girmiş olmaları Sosyal İnşacı yaklaşım tarafından net bir şekilde açıklanabilmektedir. Sosyal İnşacılığın vurgulamakta olduğu insan veya devletlerin söylem ve eylemlerinin etkisi, üye ülkelerin yapmış oldukları iş birliklerinde açıkça görülmektedir. Bir devlet başkanının dış politikada kullandığı söylemler, iş birliği için belirlediği rota ve atmış olduğu adımlar inşa süreci kapsamındadır. Bu noktada Sosyal İnşacılığın savunmuş olduğu söylem yoluyla insanın yansımaları görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Nursultan Nazarbayev başta olmak üzere Türk devlet başkanlarının dış politika söylemleri ve Türk dünyasında birlik vurguları bu noktada oldukça önemlidir.

Çalışmada yine bu teori kapsamında, Türk devletlerinin, Teşkilatın temellerinin atılmasının ardından ortaya koymuş oldukları amaçlar ve hedefler incelenmiştir. Bağımsızlığın ardından inşa sürecine giren Türk devletleri, karşılıklı diyaloglar ve söylemlerin de etkisiyle ortak kimlik dahilinde bir yapı kurma yoluna gitmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ulusal kimliklerinden bağımsız bir kolektif kimlik yaratılmasına gerek kalmadan, bağımsız Türk Cumhuriyetleri ulusal kimlikleri ile paralel olan bir Türk Devletleri Teşkilatı ortaya çıkmıştır. Türk kimliği ortak değer olarak benimsenmiş ve bu doğrultuda, Türk devletlerinin topraklarında yaşasa da yaşamasa da, dünyada yaşayan bütün Türk halklarına ulaşmak amaçlanmıştır. Başlangıçtan gelen ivmenin ortaya çıkarmış olduğu iş birliği süreci ve devletlerarası diyaloglar, ortak kimliğin pekiştirilmesinde rol oynamıştır. Ortak kimliğin pekiştirilmesi, ortak çıkarların ortaya koyulmasına zemin hazırlamıştır. Aktörlerin kimlikleri ve çıkarlarının sosyal yapılarla karşılıklı bir ilişki içerisinde sosyal olarak inşa edildiğini savunan bu yaklaşım Türk Devletleri Teşkilatı'na üye devletlerin ortak kimlik algısı ile Türk kimliklerini ne şekilde pekiştirdiklerini gösterebilmektedir.

Geçmişte yaşanan siyasi anlaşmazlıklar ve fikir ayrılıkları nedeniyle her ne kadar teşkilattan çıkışlar olsa da, KKTC dahil tüm Türk devletleri ve hatta Macaristan nihayet ortak hareket etme yoluna gitmiştir. Son yıllarda yapılan zirvelerde sıklıkla vurgulanan diaspora kavramı ile farklı coğrafyalardaki halklara ulaşma isteği açıkça dile getirilmektedir. Bu bağlamda TDT, tüm Türk topluluklarına ulaşmayı amaçlayan, kapısı tüm Türk halklara açık olan bir oluşum özelliği göstermektedir. Ankara zirvesinden günümüz itibarıyla yapılan son zirve olan Semerkant zirvesine kadarki süreçte teşkilatın

isminden üye olan ülkelere kadar birçok alanda değişiklik gözlemlenmiştir. Günümüz itibariyle TDT bünyesinde faaliyet gösteren dört kurum; “Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY)”, “Türk Akademisi”, “Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPÖ)” ve “Türk Kültür ve Miras Vakfı”nın yanı sıra üye ve gözlemci ülkeler arasında 19 adet iş birliği alanı kurulmuştur. Ekonomi, turizm, ulaşım gibi alanların yanı sıra teşkilat yapısı içerisinde Türk kimliğini pekiştirecek olan yeni alanlar inşa edilmektedir. TÜRKSÖY buna en iyi örnektir. Son dönemlerde Türk kültürü ve geleneklerinin dünyaya tanıtılması amacıyla birçok ülkede faaliyet gösteren TÜRKSÖY, TDT üyeleri ile farklı coğrafyalar arasındaki diyalogların önünü açmaktadır.

Uluslararası örgüt ve kuruluşların ortaya çıkarmış oldukları kurucu ve düzenleyici normlar, üye devletleri birlikte hareket etme yoluna götürmektedir. TDT’nin kuruluşunda ve sonrasında alınan kararlarda ve imzalanan belgelerde, her ne kadar katı ve zorunluluk bildiren normlar olmasa, belirli yönlendirmeler olduğu görülmektedir. Örneğin üye devletlerin tümü tarafından imzalanan ilk zirve bildirisi olan Ankara Bildirisi’nde (1992) “işbirliği ve istikrarla ilgili ortak çaba gösterilmesinin önemi”, “uluslararası hususlarda ortak hareket etme”, “egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı” gibi ifadeler düzenleyici veya kurucu normlara örnek gösterilebilir. Benzer şekilde Bişkek Bildirisi’nde (1995) geçen “içişlerine karışmama”, “eşit haklar ilkelerine dayalı işbirliği”, “BM ve AGİT ilkelerine uyulması”, “demokrasi, insan haklarına saygı, laiklik, sosyal adalet ve piyasa ekonomisi ilkelerine dayalı toplum düzeni” ifadeleri ile V. Zirve Bildirisi’nde (1998) yer alan “genel kabul görmüş uluslararası normlardan kaynaklanan taahhütlerin yerine getirilmesi, kuvvet kullanımını ve kuvvet kullanma tehdidi ile ekonomik ve diğer baskı yöntemlerinin reddedilmesi ilkelerine dayalı olarak” hareket etme ve “BM Yasasının amaç ve ilkeleri ile AGİT çerçevesinde üstlenmiş oldukları taahhütlere bağlılık” gibi maddeler bu normlara örnektir.

Üye devletler ortak tarihlerinin, kimliklerinin ve kültürlerinin getirmiş olduğu uluslararası alanda birbirlerini destekleme ilkesi doğrultusunda hareket etmektedir. Bölgesel anlaşmazlıklarda birbirlerini destekleme yoluna giden Türk devletleri aynı zamanda azınlık Türk topluluklarının da çıkarlarını gözetmektedir. Bu durum uluslararası anarşik yapısının sadece çatışmaya neden olduğu ve devletlerin birbirlerini sadece rakip olarak değerlendirdiği görüşünü çürütmektedir. Uluslararası Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine

komşu olan iki büyük güç, Rusya ve Çin, günümüzde izlemiş oldukları politikalar ve uluslararası konjonktürün şu an sağladığı imkanlar dahilinde Türk devletlerinin uzay alanında dahi iş birliği geliştirmesinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Üye ülkelerin ilk zirvedeki tutumlarına ve teşkilatın geldiği noktaya bakılacak olursa, fikirsel ve kurumsal inşa süreci devam edecektir.

Son dönemlerde farklı coğrafyalardan üyeler kabul edilmesi ve sıklıkla “dünyanın her bölgesindeki Türklere ulaşma” amacının dile getirilmesi, teşkilatın sadece tek bölgeyle sınırlı kalmayacağı şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde “Türk Devleti Kimliği”ne sahip bir ülke imajı çizmeyen Macaristan’ın teşkilat faaliyetlerinde aktif olarak yer alması, teşkilatın daha kapsayıcı bir kimlik edindiği izlenimi vermektedir. Diğer bölge ülkelerinin bu üyelikleri nasıl yorumlayacağı ve bundan sonraki süreçte Türk Devletleri Teşkilatı’na üye olan ülkelerin, bölgede ve uluslararası alanda ortaya çıkabilecek sorunlarda nasıl bir yol izleyeceği ayrı bir çalışma konusudur. Teşkilata üye olan ve gözlemci olarak bulunan ülkelerin, birlikte hareket edebilme konusunda, başta Rusya olmak üzere bölgede etkili olan Çin Halk Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerin engellemesiyle karşılaşabileceği ihtimali söz konusudur. Bu durumda teşkilat, yeni bir yapılanma sürecine girebilir ve bugüne kadar fazla ön planda olmayan ortak savunma sistemi geliştirme ve askeri alanda birlikte hareket etme konusu daha fazla gündeme gelebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, A., Özkan, A., & Yetkin, O. (2018). İsmail Bey Gaspiralı ve Türk Birliği Düşüncesi. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 9-19.
- Akçura, Y. (1978). *Türkçülük- Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*. Türk Kültür Yayını.
- Akıllı, E. (2019). Türksoy, Turkic Council and Cultural Diplomacy: Transactionalism Revisited. *Bilig*, 1(25). 10.12995/bilig.9101
- Akpınar, Y. (2015). İsmail Gaspiralı'nın Din ve Milliyet Anlayışı. *Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri / 1. İsmail Bey Gaspiralı*, (A. Uğurlu & S. Kırılı, Ed.) içinde (ss. 28-37). Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları.
- Alpman, P. (2018). Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 1-28.
- Amirbek, A., Anuarbekuly, A. & Makhanov K. (2017). Türk Dili Konuşan ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması. *ANKASAM-Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 164-204.
- Arı, T. (2014), Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler. *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, (T. Arı, Ed.) içinde (ss.1-45). Dora Yayınları
- Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1945-1995* (16. Baskı). Alkım Yayınevi.
- Aslan, B. (2010). Sovyet Rusya Hakimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak “Birleştirilmiş Türk Alfabesi”nden “Rus Kiril” Alfabesine Geçirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16(40), 357-374. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2879/39703>
- Aydın M. (2015). Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler. *Türk Dış Politikası-Cilt II*, (B. Oran, Ed.) içinde (ss. 366-439). İletişim Yayınları.
- Aydın M. (2017). Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler. *Türk Dış Politikası-Cilt III*, (B. Oran, Ed.) içinde (ss. 463-522). İletişim Yayınları.

- Berger, P. & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality*. Penguin Books.
- Bıyıklı, M. (2018). *25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar İlişkiler ve İş Birlikleri*. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ORASAM Yayınları.
- Bull, H. (2002). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Palgrave.
- Buran, A. (2009). Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı. *Turkish Studies*, 4(3), 430-444.
- Carr, E. H. (1946). *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. MacMillan and Co. Ltd.
- Caşın, M. H. (2015). *Novgorad Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi* (2. Baskı). Atlas Yayınları.
- Cemiloğlu, M. (2015). İsmail Gaspıralı ve Eğitim Anlayışı. *Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri / 1. İsmail Bey Gaspıralı*, (A. Uğurlu & S. Kırılı, Ed.) içinde (ss. 38-44). Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları.
- Çallı, İ. (1998). Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Dünyası. *Erdem*, 11(32), 471-482. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44373/548788>
- Çapraz, H. (2011). Çarlık Rusya'sının Türkistan'da Hakimiyet Kurması. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 51-78.
- Demirtaş, B. (2015). İnşacılık. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, (Ş. Kardaş & A. Balcı, Ed.) içinde (ss. 167-185). Küre Yayınları.
- Devlet, N. (1988). *İsmail Bey (Gaspıralı)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Devlet, N. (2014). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dışişleri Bakanlığı (25.04.2023). Ülke Künyesi. 25.04.2023 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/kktc-kunyesi.tr.mfa> adresinden erişildi.

- Ercilasun, A. B. (2015). Gaspıralı İsmail'in Dil Anlayışı. *Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri / 1. İsmail Bey Gaspıralı*, (A. Uğurlu & S. Kırılı, Ed.) içinde (ss. 21-27). Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları.
- Ergül Jorgensen, A. (2015). İngiliz Okulu. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, (Ş. Kardaş & A. Balcı, Ed.) içinde (ss. 187-206). Küre Yayınları.
- Fearon, J. D. (1999). *What Is Identity (As We Now Use the Word)?* California: Stanford University. <http://www.stanford.edu/~jfearon/papers/iden1v2.pdf>
- Fierke, K. M. (2010). Constructivism. *International Relations Theories*, (T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith, Ed.) içinde (ss. 187-204). Oxford University.
- Finnemore, M. (1996). *National Interests in International Society* (2nd ed.). University Press.
- Finnemore, M. & Sikkink, K. (2001). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*, 52(4), 887-917.
- Gömeç, S. (2011). *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Griffiths, M. & O'Callaghan, T. (2004). *International Relations: The Key Concepts*. Taylor & Francis.
- Gündoğdu, A. (2014). Türk Dil Birliğinin Sonbaharı (1926- 1941 Latin Alfabesi Dönemi). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(2), 1-18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66788/1044341>
- Hablemitoğlu, N. (2006). *Gaspıralı İsmail*. Birharf Yayınları.
- Hekimoğlu, V. (2009). İsmail bey Gaspıralı ve Türk Birliği İdeali. *History Studies*, 1(1), 297-317. http://dx.doi.org/10.9737/hist_22
- Hua Liu C. & Matthews R. (2005). Vygotsky's philosophy: Constructivism and its criticisms examined. *International Education Journal*, 6(3), 386-399.
- İnalçık, H. (2015a). Cafer Seydahmet Kırımer, Kırım Türkleri ve Türkçülük (1889–4 Nisan 1960). *Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri / 1. İsmail Bey Gaspıralı*, (A. Uğurlu & S. Kırılı, Ed.) içinde (ss. 1-6). Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları.

- İnalçık, H. (2015b). Ek: Tatar ve Türk Adları Üzerine. *Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri / 1. İsmail Bey Gaspıralı*, (A. Uğurlu & S. Kırılı, Ed.) içinde (ss. 7-9). Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları.
- İpek, C. D. (2017). *Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi*. Basılmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- İpek, C. D. & Güler, M. Ç. (2023). The Origins of the Unity Idea in the Turkic World. *Bilig*, (105), 129-158. DOI: 10.12995/bilig.10506
- İTCHF, (13.03.2023). *Hakkımızda*. 13.03.2023 tarihinde <https://itchf.org/haqqimizda/> adresinden erişildi.
- Kara, F. (2021). *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*. İksad Yayınevi.
- Karacasulu, Z. N. (2014). Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları. *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, (T. Arı, Ed.) içinde (ss.109-126). Dora Yayınları.
- Karakaş, S. (2017). *Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü: Bilgisayar Programı ve Veritabanı*. 05.01.2021 tarihinde <https://www.psikolojisozlugu.com/constructivism-yapilandirmacilik> adresinden erişildi.
- Kaplan, M. A. (2008). *System and Process in International Politics*. ECPR.
- Kardaş, T. & Erdağ, R. (2016). Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (R. Gözen, Ed.) içinde (ss. 379-404). İletişim Yayınları.
- Kauppi, M. V. & Viotti P.R. (2019). *International Relations Theory* (6. Baskı). Rowman & Littlefield.
- Kelly, G. A. (1955). *The Psychology of Personal Constructs*. New York: Norton.
- Kuhn, T. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press.

- Kıdırali, D. (2015). Uluslararası Türk Akademisi. *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013*, (M. Yılmaz & T. Demirtepe, Ed.) içinde (ss. 599-606). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Kırimer, C. (2021). *Gaspıralı İsmail Bey (Dilde, Fikirde, İşde Birlik)*, R. Baykal, (Haz.), Biyografi Net Yayıncılık.
- Kırımlı, H. (1996a). Gaspıralı, İsmâil Bey, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27.08.2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/gaspıralı-ismail-bey> adresinden erişildi.
- Kırımlı, H. (1996b). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*. Türk Tarih Kurumu.
- Kiraz, S. (2014). Sosyal İnşacılık Yaklaşımı. *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar* (M. Şahin & O. Şen, Ed.) içinde (ss.209-228). Kripto Yayınları.
- Klotz, A. (1995). *Norms in International Relations: The Struggle Against Apartheid*. Cornell University Press.
- Kratochwil, F. V. (1989). *Rules, Norms and Decisions on the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*. Cambridge Univ. Press.
- Kocatepe, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı: Politik ve Askeri İş Birliği*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Küçük, M. (2009). Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak. *Ege Akademik Bakış*, 9 (2), 771-795.
- Küçük, M. (2016). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (R. Gözen, Ed.) içinde (ss. 325-377). İletişim Yayınları.
- Liu, C. H. & Matthews, R. (2005). Vygotsky’s Philosophy: Constructivism and Its Criticisms Examined. *International Education Journal*, 6(3), 386-399.
- Nazarbayev, N. (1997). *Yüzyılların Kavşağında* (B. Muhyaeva, Çev.). Bilig Yayınları.
- Nazir Aliyev Tayfur (2022, 24 Haziran). *Kırgızistan, TÜRKPA 11. Genel Kurul Toplantısı’na Ev Sahipliği Yaptı*. Anadolu Ajansı,

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-turkpa-11-genel-kurul-toplantisina-ev-sahipligi-yapti/2621803>

- Onuf, N. (1989). *World Of Our Making: Rules And Rule In Social Theory And International Relations*. University of South Carolina Press.
- Oral, M. (2004). Türkoloji Tarihinde 1926 Bakû Türkiyat Kongresi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (17).
- Parekh, V. (2014). Assessing The ASEAN Community Project: Constructivism And The Problem Of Inflexible Norms. Student Essay. *E-International Relations Students*.
- Purtaş, F. (2015). Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013*, (M. Yılmaz & T. Demirtepe, Ed.) içinde (ss.593-598). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Resmî Gazete (22.2.1994). *Türksoy'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*. 06.02.2023 tarihinde https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc077/kanuntbmmc077/kanuntbmmc07703973.pdf adresinden erişildi.
- Risse, T. (2018). Social Constructivism and European Integration. *In European Integration Theory*, (A. Wiener, T. A. Börzel & T. Risse, Ed.) içinde (ss. 144–160). Oxford University Press.
- Roy, O. (2009). *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi* (M. Moralı, Çev.). Metis Yayınları.
- Rumelili, B. (2014). İnşacılık/Konstrüktivizm. *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*, (Evren Balta, Ed.) içinde (ss. 151-173). İletişim Yayınları.
- Rumelili, B. (2015). Kimlik. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, (Ş. Kardaş & A. Balcı, Ed.) içinde (ss. 388-397). Küre Yayınları.
- Sarı, B. (2022). Anarşik Uluslararası Sistem İçinde Türk Dünyası Güvenlik Topluluğu. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.

- Sarıaslan, K. M. (2015). Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013*, (M. Yılmaz & T. Demirtepe, Ed.) içinde (ss.589-592). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Sarıkaya, Y. (2021). “Türkî Cumhuriyetler”den Türk Devletleri Teşkilatı’na 30 Yılın Muhasebesi. *TASAV*. (38)
https://www.tasav.org/media/k2/attachments/DPA_D_38_TDT-30_Y%C4%B1n_Muhasebesi_20.12.2021.pdf
- Sjøberg, S. (2010). Constructivism And Learning. *International Encyclopedia Of Third Education*, 485-490. 10.1016/B978-0-08-044894-7.00467-X
- Singer, D. (2006). Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi. *Uluslararası İlişkiler*, 3(11), 3-24.
- Somuncuoğlu, T. (2006). *Türkistan’da Eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusya’sının Sosyopolitik Açısından Eğitime Yaklaşımı*. Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, Ç. (2016). Uluslararası Örgüt İşlevleri Açısından Türk Konseyi (Türk Keneşi). *13. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, (A. V. Can, K. Şahin & M. K. Uçar, Ed.) içinde (ss. 1165-1174). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Tabak, H. (2014). Normlar ve Uluslararası İlişkiler: Türkçe Yazın İçin Geç Kalınmış Bir Araştırma Gündemi. *Türkiye’nin Dış Politikası: Yeni Eğilimleri, Yeni Yönelimleri, Yeni Yaklaşımları*, (İ. Demir, Ed.) içinde (ss. 19-46). Dora Yayınları.
- Tannenwald, N. (2007). *The Nuclear Taboo: The United States And The Non-Use Of Nuclear Weapons Since 1945*. Cambridge University Press.
- Tekin, Y. & Okutan, Ç. (2010). *Türk Siyasal Hayatı*. Orion Yayınevi.
- Toker, M. (2004). İsmail Gaspıralı ve “Dilde Birlik” Fikri Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 31-45.

- Turkic States (2023, Nisan 01). *Büyükelçi Kubanıçbek Ömüraliyev*.
<https://www.turkicstates.org/tr/genel-sekreter>
- Turkic States (11.11.2021). *Dışışleri Bakanları Konseyi 8. Toplantısı İstanbul'da Düzenlendi*. 19.03.2022 tarihinde https://www.turkkon.org/tr/haberler/disisleri-bakanlari-konseyi-8-toplantisi-istanbulda-duzenlendi_2393 adresinden erişildi.
- Turkic States (2022, Mart 19). *İlişkili Kurumlar*.
https://www.turkicstates.org/tr/haberler/tdt-genel-sekreteri-12-turkpa-genel-kuruluna-hitap-etti_2897
- Turkic States (2023, Nisan 04). *İşbirliği Alanları*.
<https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari>
- Turkic States (2022, Kasım 28). *Logo ve Bayrak*. <https://www.turkicstates.org/tr/logo-ve-bayrak>
- Turkic States (25.04.2023). *TDT Uzay Ajansları 2. Toplantısı Taşkent'te Düzenlendi*. 27.04.2023 tarihinde https://www.turkicstates.org/tr/haberler/tdt-uzay-ajanslari-2-toplantisi-taskentte-duzenlendi_2889 adresinden erişildi.
- Turkic States (28.04.2023). *TDT Genel Sekreteri 12. TÜRKPA Genel Kuruluna Hitap Etti*. 30.04.2023 tarihinde https://www.turkicstates.org/tr/haberler/tdt-genel-sekreteri-12-turkpa-genel-kuruluna-hitap-etti_2897 adresinden erişildi.
- Turkic States (2023, Nisan 01). *Temel Belgeler- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması (2010)*.
https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf
- Turkic States (2022, Ağustos 07). *Türk Akademisi*. https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar/turk-akademisi_1
- Turkic States (2023, Ocak 05). *Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/9-zirve-bildirisi-16-tr.pdf

- Turkic States (2023, Mart 16). *Türk Devletleri Teşkilatı Olağanüstü Zirvesi Ankara Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/2-olaganustu-zirve-ankara-bidirisi-2023-20-tr.pdf
- Turkic States (2023, Ocak 05). *Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi*. https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-8-zirvesi-istanbul-bildirisi_2395
- Turkic States (2022, Aralık 03). *Türk Dili Konuşan Ülkeler 1. Zirve Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/1-zirve-bildirisi-8-tr.pdf
- Turkic States (2022, Aralık 03). *Türk Dili Konuşan Ülkeler 3. Zirve Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/3-zirve-bildirisi-10-tr.pdf
- Turkic States (2022, Aralık 05). *Türk Dili Konuşan Ülkeler 4. Zirve Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/4-zirve-bidirisi-11-tr.pdf
- Turkic States (2022, Aralık 08). *Türk Dili Konuşan Ülkeler 5. Zirve Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/fifth-zirve-bildirisi-12-tr.pdf
- Turkic States (2022, Aralık 08). *Türk Dili Konuşan Ülkeler 6. Zirve Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/6-zirve-bildirisi-13-tr.pdf
- Turkic States (2022, Aralık 08). *Türk Dili Konuşan Ülkeler 7. Zirve Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/7-zirve-bildirisi-14-tr.pdf
- Turkic States (2022, Aralık 14). *Türk Dili Konuşan Ülkeler Olağanüstü Zirvesi Bakü Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/olaganustu-zirve-baku-bildirisi-2020-17-tr.pdf
- Turkic States (2022, Aralık 08). *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Türkistan Gayriresmi Zirvesi Bildirisi*. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/gayri-resmi-turkistan-zirve-bildirisi-2021-18-tr.pdf

- Turkic States (2023, Nisan 04). *Türk Dünyası 2040 Vizyonu*.
<https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>
- Turkic States (2022, Aralık 03). *Türk Konseyi 2. Zirve Bildirisi*.
https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/2-zirve-bildirisi-9-tr.pdf
- TURKUNİB (2023, Mart 12). *Haberler*. <http://turkunib.org/tr/category/view?id=1>
- TURKUNİB (2023, Mart 12). Hakkımızda. <http://turkunib.org/tr/site/index/#about>
- Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları VII. Zirvesi. *İstanbul Bildirisi (2001)*.
 İstanbul.
- Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 8. Doruk Toplantısı. *Antalya Bildirisi (2006)*. Antalya.
- Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Onuncu Zirvesi. *İstanbul Bildirisi (2010)*.
 İstanbul.
- Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları I. Zirvesi. *Ankara Bildirisi (1992)*. Ankara.
- Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları II. Zirvesi. *İstanbul Bildirisi (1994)*.
 İstanbul.
- Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları III. Zirvesi. *Bişkek Bildirisi (1995)*. Bişkek.
- Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları IV. Zirvesi. *Taşkent Bildirisi (1996)*.
 Taşkent.
- Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları V. Zirvesi. *Astana Bildirisi (1998)*. Astana.
- Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları VI. Zirvesi. *Bakü Bildirisi (2000)*. Bakü.
- TÜRKPİA (2023, Nisan 07). *TÜRKPİA Hakkında*. <https://turk-pa.org/about>
- TÜRKSÖY (2022, Mart 11). *TÜRKSÖY Hakkında*.
<https://www.turksoy.org/turksoy/about> adresinden erişildi.
- TWESCO. (2023, Mart 12). *İşbirliği*. <https://twesco.org/page/cooperation>

- TWESCO. (2023, Mart 12). *Akademi Hakkında*. <https://twesco.org/page/about>
- UTDS (2023, Mart 25). *Sempozyum Hakkında*. <https://utds.org/>
- Viotti P. & Kauppi M. (2016). *Uluslararası İlişkiler Teorisi* (M. Aksoy, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Wendt, A. (2003). *Social Theory of International Politics*. Cambridge.
- Wendt, A. (2009). Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapı-Sorun Sorunu. *Uluslararası İlişkiler*, 6(23), 3-44.
- Wendt, A. (2013). Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası. *Uluslararası İlişkiler*, 10(39), 3-43.
- Wendt, A. (2021). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi* (H. Sarı Ertem, S. Ihlamur Öner, Çev.). Küre Yayınları.
- Yalvaç, F. (2011). Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi. *Uluslararası İlişkiler*. 8(29), 71-99.
- Yesevi, Ç. (2021). Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 52-74.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../.....

Tez Başlığı / Konusu: Türk Devletleri Teşkilatı'nın Sosyal İnşacı Teori Çerçevesinde Analizi

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Gizem COŞKUN
Öğrenci No: N20237267
Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Anabilim Dalı
Programı: Türkiyat Araştırmaları Tezli Yüksek Lisans Programı
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Telefon: 0-312-2976771

Faks: 0-3122977171

E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../.....

Tez Başlığı / Konusu: Türk Devletleri Teşkilatı'nın Sosyal İnşacı Teori Çerçevesinde Analizi

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin,/...../..... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Gizem COŞKUN
Öğrenci No: N20237267
Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Programı: Türkiyat Araştırmaları Tezli Yüksek Lisans Programı
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Türk Devletleri Teşkilatı'nın Sosyal İnşacı Teori Çerçevesinde Analizi

ORIJINALLİK RAPORU

% **7**

BENZERLİK ENDEKSİ

% **7**

İNTERNET KAYNAKLARI

% **1**

YAYINLAR

% **1**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

acikbilim.yok.gov.tr

İnternet Kaynağı

% **1**

2

www.turkicstates.org

İnternet Kaynağı

% **1**

3

www.researchgate.net

İnternet Kaynağı

<% **1**

4

acikerisim.karabuk.edu.tr:8080

İnternet Kaynağı

<% **1**

5

docplayer.biz.tr

İnternet Kaynağı

<% **1**

6

www.ayu.edu.tr

İnternet Kaynağı

<% **1**

7

tasam.org

İnternet Kaynağı

<% **1**

8

dergipark.org.tr

İnternet Kaynağı

<% **1**

9

earsiv.anadolu.edu.tr

İnternet Kaynağı

<% **1**

